

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Úloha duchovenské péče v penologickém prostředí

Pavel Štochl

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Úloha duchovenské péče v penologickém prostředí

Pavel Štochl

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červen 2014

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych vyjádřil poděkování své vedoucí bakalářské práce Mgr. et. Bc. Dagmar Demjančukové, CSc. jednak za inspirativní postřehy, připomínky a odborné vedení, jež mi bylo cenným průvodcem při zpracování daného tématu, jednak za vstřícnost a trpělivost, která mi umožnila v mé nelehké životní situaci dokončit koncepci bakalářské práce do této finální podoby. Děkuji zároveň vedení katedry za umožnění posunutí termínu odevzdání bakalářské práce mimo stanovenou lhůtu.

Poděkování patří Mgr. Jaroslavu Šaškovi, kaplanovi Věznice Kynšperk nad Ohří za poskytnuté písemné materiály, čas, který mi věnoval za účelem rozhovoru, a za pomocnou ruku při shromažďování dat od respondentů z řad odsouzených v rámci sociologického průzkumu. Děkuji řediteli věznice plk. Mgr. Vlastimilu Křížovi, bez jehož pochopení by realizace sociologického průzkumu ve vězeňském prostředí nebyla vůbec možná. Dík patří též zaměstnancům OVT a de facto zprostředkovaně i odsouzeným, kteří byli ochotni se tohoto průzkumu zúčastnit.

Své rodině pak děkuji za nezměrnou trpělivost a psychickou podporu...

OBSAH

1.	ÚVOD	1
	MOTTO	1
2.	OHLÉDNUTÍ DO MINULOSTI	4
2.1	FORMOVÁNÍ VÍRY V OBDOBÍ ŘÍMSKÉ ŘÍŠE	4
2.2	OBDOBÍ STŘEDOVĚKÝCH ROZKOLŮ.....	6
2.2.1	Sv. Augustin a hereze	6
2.2.2	Feudální rozdrobenost	7
2.2.3	Inkvizice	10
2.3	REFORMNÍ OBDOBÍ 18. - 19. STOLETÍ.....	13
2.3.1	Předobraz reformního období	13
2.3.2	Osvícenské a novověké reformy žalářnictví	15
	John Howard (1726 – 1790).....	15
	Systemy žalární	16
	Povinnosti vůči vězňům.....	16
2.3.3	Reformní vlna v zemích českých.....	17
	Marie Terezie a Josef II.	17
	19. století.....	18
2.3.4	František Josef Řezáč (1819 – 1879) a jeho přínos	20
	Vězeňství v posavadních způsobech svých	20
	Příčiny a prevence kriminality	22
2.4	OBDOBÍ 1. POLOVINY 20. STOLETÍ	22
	První republika	22
	Druhá republika a Protektorát	23
3.	PENOLOGIE V OBDOBÍ STUDENÉ VÁLKY	24
3.1	ROZDĚLENÍ SFÉR Vlivu	24
3.2	OD EUFORIE K VYSTRÍZLIVĚNÍ.....	25
3.3	FORMOVÁNÍ SOCIALISTICKÉ PENOLOGIE	25
3.3.1	První etapa	25
	Tábory a „Akce K“	27
3.3.2	Druhá a třetí etapa.....	28
3.3.3	Konec „socialistického humanismu“	29
3.4	POHLED Z „DRUHÉ“ STRANY	30
4.	PENOLOGIE A DUCHOVENSKÁ PÉČE PO ROCE 1989	31
4.1	PROCES HUMANIZACE VĚZEŇSTVÍ	31

4.1.1	Amnestie a její dopady	31
4.1.2	Legislativní re-profilace.....	32
	Novelizace de lege lata	32
	Vznik Vězeňské služby České republiky.....	32
	Integrace mezinárodních pravidel	33
4.2	PROCES OBRODY DUCHOVENSKÉ PÉČE.....	33
4.2.1	Počátky.....	33
4.2.2	Vznik VDP a legalizace vztahu s VS ČR	34
4.2.3	Profesionalizace a ustanovení VDS.....	34
5.	VĚZEŇSKÁ DUCHOVENSKÁ PÉČE V SOUČASNOSTI.....	37
5.1	VYMEZENÍ VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	37
5.1.1	Princip a cíl.....	37
5.1.2	Prostředky, požadavky, struktura.....	38
5.1.3	Zločin a funkce trestu	38
	1) Vyrovnávací funkce trestu	39
	2) Regulativní funkce trestu	39
	3) Preventivní funkce trestu	40
	4) Edukativní a socializační funkce trestu	40
5.2	PRÁCE NA ODDÍLU VÝKONU TRESTU	41
5.2.1	Základní profese a jejich činnosti	41
	Dozorce.....	42
	Psycholog.....	42
	Speciální pedagog.....	42
	Sociální pracovník	43
	Vychovatel	43
5.2.2	Pozice duchovních	44
	Volné působení duchovních.....	44
	Vězeňská duchovenská péče	44
	Vězeňská duchovenská služba	45
5.2.3	Činnost duchovních	45
5.3	ZÁSADY BEZPEČNÉHO A HUMÁNNÍHO ZACHÁZENÍ	46
5.3.1	Všeobecná specifika	46
5.3.2	Kvalifikační profil zaměstnance	47
5.3.3	Osobnost duchovního	48
6.	CÍLE A PERSPEKTIVY EVROPSKÉ PENOLOGIE	49
6.1	STANDARDY PENITENCIÁRNÍ PÉČE.....	49
6.1.1	Restrukturalizace pravidel pro zacházení s vězni	49
6.1.2	Problematika	49
6.2	ALTERNATIVA JMÉNEM DUCHOVENSKÁ PÉČE.....	50
6.3	„QUO VADIS...?“	51
7.	RESUMÉ	52

8.	SUMMARY	53
9.	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	54
9.1	LITERATURA	54
9.2	OSTATNÍ ZDROJE	56
9.3	SEZNAM PŘÍLOH.....	56
10.	PŘÍLOHY	I
10.1	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	I
10.2	DOKUMENTY, DIAGRAMY, STATISTIKA	VIII
10.2.1	Prohlášení člena VDP	VIII
10.2.2	Kodex ekumenické spolupráce	IX
10.2.3	Organizační diagramy, struktury	X
10.2.4	Statistika.....	XI
10.3	SOCIOLOGICKÝ PRŮZKUM, VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKŮ.....	XII
10.3.1	Vzor dotazníku typu „A“	XII
10.3.2	Vyhodnocení dotazníků typu „A“	XIII
10.3.3	Vzor dotazníku typu „B“	XVI
10.3.4	Vyhodnocení dotazníků typu „B“	XVI
10.3.5	Vzor dotazníku typu „C“	XVII
10.3.6	Vyhodnocení dotazníků typu „C“	XVIII

1. ÚVOD

MOTTO

- *„Evangelium Ježíše Krista vybízí a vede křesťany k službě všem lidem, kteří jsou v jakékoli nouzi. K nim patří i vězňové, i když nesou sami odpovědnost za porušení zákonů. Vedeni milosrdenstvím sloužíme jim jako lidem obzvláště potřebným. Stojíme vedle nich jako stejní viníci před Bohem, kteří vědí o skutečnosti Božího odpuštění. V této víře je vedeme k uznání vlastní viny, jejich břemeno jim pomáháme nést a přinášíme zvěst o Boží milosti a možnosti nového začátku.“¹*

Mým profesním působištěm je již 14 rokem Vězeňská služba České republiky (VS ČR), konkrétně Věznice Kynšperk nad Ohří. Díky mému postu na úseku správy a údržby majetku VS ČR se dennodenně setkávám s odsouzenými, kteří jsou zaměstnáváni v dělnických profesích v rámci vnitřní režie věznice. Za dobu svého působení jsem měl možnost setkat se s mnoha různými lidskými osudy a povahami, s různými úsměvnými, ale i konfliktními situacemi ve spektru, s nímž se běžně setkáváme i mimo zdi věznice, jež však vnímáme díky převážně konzumně-mediálnímu způsobu života spíše neosobním nazřením a které uvnitř vězeňského prostředí – tohoto sociálně zhuštěného mikrosvěta – dostávají zcela specifický rozměr nutící k zamyšlení nad „bližním svým“ i nad sebou samým.

Když jsem tedy hledal námět na vypracování bakalářské práce, bylo vězeňské prostředí jakýmsi prvním kamínkem na pomyslné misce vah. Osudovými se však staly až dva aspekty, jež převážily definitivně ono těžiště tímto směrem, a to: 1. setkání s věřícím vězněm v rámci zmíněné vnitřní režie a v protipólu vůči němu posměšné postoje ostatních vězňů a 2. činnost kaplana věznice v rámci duchovenské péče a fungování tzv. „Oddílu pro věřící a hledající vězně“.

Duchovenská péče je v současném trendu moderní penologie neodmyslitelnou součástí resocializačních a reedukačních metod nápravy vězňů. Z historického úhlu pohledu však tuto roli církev ne vždy přijímala a naplňovala a ne vždy jí byla umožněna. Cílem bakalářské práce je představení duchovenské péče nikoli jako samostatně vyabstrahovaného extraktu z penologického prostředí, nýbrž jako jeho nedílnou součást

¹ VDP, z. s. Preamble. In: *Stanovy VDP 2014*. Dostupné též v digitální formě z: <http://www.vdpcr.eu/stanovy.html>.

v rozmanitých podobách toho kterého období. Z tohoto důvodu je práce (mimo úvod) členěna na šest základních bloků.

Ve 2. kapitole představíme postavení církve v prvopočátcích i následného institucionálního strukturování vězeňství v rámci tehdejších forem státní správy. Nahlédneme do období Římské říše – tedy do období formování křesťanské víry jako takové, v paralele vůči formování státního vězeňství. Nastíníme období středověkých rozkolů – rozpad státního vězeňství a „odvrácenou tvář“ křesťanské církve v období inkvizice, abychom se pak s vlnou osvícenských ideálů ocitli v reformním období 18. a 19. století. Tento blok pak uzavřeme obdobím 1. poloviny 20. století, kde krátce nastíníme situaci ve vězeňství 1. a 2. republiky a protektorátu.

Následující 3. kapitolou postihujeme poválečné období let 1945 – 1948, především dramatické období studené války od roku 1948 až do roku 1989, v němž představíme tři etapy formování socialistické penologie v kontrastu s útlakem, perzekucemi a násilnými internacemi duchovních a postavení duchovenské péče mimo zákon.

Obsahem 4. kapitoly je období po roce 1989: proces humanizace českého vězeňství v souladu s Evropskými vězeňskými pravidly a dalšími všeobecně uznávanými pravidly, renesance duchovenské péče včetně legislativní opory, ustanovení občanského hnutí Vězeňská duchovenská péče (VDP), proces profesionalizace duchovních působících pod hlavičkou VDP ve VS ČR a změna organizačního uspořádání VS ČR v souvislosti s ustanovením Vězeňské duchovenské služby (VDS).

5. kapitola je v přímé vazbě na předchozí blok a reflektuje aktuální stav českého vězeňství – představujeme zde detailněji moderní metodiku výkonu trestu odnětí svobody (VTOS) v kontextu tzv. „programů zacházení“, zahrnující též duchovenskou péči, poukazujeme na specifickou vězeňského prostředí a představujeme strukturu konkrétní věznice (Kynšperk nad Ohří) a jednotlivé profese kooperující na Oddílu výkonu trestu (OVT) včetně jejich činností.

V závěrečném bloku se zabýváme cíli a perspektivami evropské penologie – budeme se kritickým pohledem věnovat problematice integrace Evropských pravidel pro zacházení s vězni (EPZV) do vězeňských systémů jednotlivých států Evropského společenství (ES), ve zkratce si představíme „Oddíl pro věřící a hledající vězně“, počín kaplana Věznice Kynšperk nad Ohří, jakožto možnou alternativu uvedení EPZV do praxe a položíme si otázku na další směřování penitenciární péče v kontextu vývoje ES.

Stěžejním pro vypracování této bakalářské práce bylo použití metod analýzy, interpretace a komparace. S ohledem na specifčnost tématu probíhala volba podkladů, o něž se práce opírá, na základě pečlivého výběru a zvážení – těžištěm pramenů byla tudíž odborná literatura zabývající se penologickým prostředím, doplněná o literaturu s církevní tematikou a historickým podtextem. V některých částech je práce obohacena o komentáře, reflektující konkrétní zkušenosti autora vážící se k problematice dané pasáže či vyplývající z rozhovoru s kaplanem Věznice Kynšperk nad Ohří, Mgr. Jaroslavem Šaškem, jehož část je kontinuálně zapracována do textu závěrečného bloku.

Stavba textu je zvolena s ohledem na již zmíněnou specifčnost a dynamické zpracování zvoleného tématu: v odstavcích se svíslou čarou po levé straně a velikostí písma 11 b. jsou uváděny doplňující, či obohacující myšlenky a postřehy vážící se k předchozímu odstavci, v odstavcích s odrážkou a kurzívou o velikosti písma 11 b. pak stěžejní citáty, jež tvoří osu dané kapitoly. Specifické výrazy či fragmenty textu, na něž je kladen důraz, jsou ohraničeny standardně užívanými dvojími uvozovkami.

Přílohu bakalářské práce tvoří obrazová část, vážící se především k historickému ohlédnutí, dále dokladová a statistická část, obsahující např. přehled o struktuře VS ČR a zejména pak vyhodnocení sociologického průzkumu, jenž byl proveden ve Věznici Kynšperk nad Ohří, včetně vzorových dotazníků a srovnávacích grafů.

2. OHLÉDNUTÍ DO MINULOSTI

Cílem této kapitoly je stručný nástin postavení církve vůči trestnímu právu, jehož součástí je i penologie, v kontextu dějinného vývoje, a to od počátku 4. století do poloviny 20. století. Časové údobí od r. 1945 po současnost je těžištěm samostatných kapitol.

2.1 FORMOVÁNÍ VÍRY V OBDOBÍ ŘÍMSKÉ ŘÍŠE

Je nutné si uvědomit složité postavení zastánců nově se formujícího náboženského přesvědčení v prvních třech stoletích své existence, tedy v období Římské říše. Křesťané byli vnímáni jako hrozba stávajícího státního zřízení, nacházeli se v roli pronásledovaných, byli vězněni a mnozí z nich často končili za své přesvědčení na popravištích.²

- *„Bratří, já jsem už v Jeruzalémě byl vydán jako vězeň do moci Římanů, ačkoliv jsem neudělal nic proti židovskému národu. Římané mě vyslyšali a chtěli mě osvobodit, protože nejsem vinen ničím, zač bych zasluhoval smrt. Avšak Židé se proti tomu postavili, a tak mi nezbylo než se odvolat k císaři;“³*

Celá situace se zásadním způsobem mění až v roce 313 vydáním ediktu milánského [viz příloha, obr. č. 01] tehdejší římským císařem Konstantinem Velikým. Křesťanům je umožněno veřejného vyznávání své víry a od roku 380 se křesťanství stává státním náboženstvím jak východní, tak západní části Římské říše.⁴

- *„Rád bych, abyste věděli, že jsem už často zamýšlel přijít k vám, abych i mezi vámi sklídl nějaké ovoce, tak jako mezi jinými národy; ale až dosud mi v tom bylo vždy zabráněno...“⁵*
„Nestydím se za evangelium: je to moc Boží ke spasení pro každého, kdo věří, předně pro Žida, ale také pro Řeka.“⁶

Konstantinův edikt měl vliv i na proměnu státního vězeňství v duchu křesťanských idejí. Byly provedeny reformy na základě panovníkovy výnosu ve smyslu zlepšení kázně (např. oddělení vězňů podle pohlaví), zlepšení podmínek zdravotní a sociální péče, jakožto ustanovení pravidelné duchovní podpory ze strany jáhnů, kněží i biskupů v kontextu se závěry Nicejského koncilu z roku 325.⁷

² VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů....* 2004, s. 21.

³ Sk 28,17-19.

⁴ VOJTÍŠEK, Z. 2004, s. 21.

⁵ Ř 1,13.

⁶ Ř 1,16.

⁷ MITÁŠ, Václav. *Duchovenská péče v penitenciárním prostředí....* 2007, s. 11.

Zevšeobecnění křesťanské víry v rámci státu s sebou přináší zájem církví a státu na společné správě i v oblasti zákonodárství. Konkrétně pak v ustanovování nových trestních zákonů, převzatých od církve, a ve zlepšování podmínek ve věznicích a samotných vězňů ze strany státu, o něž se do té doby výhradně staralo duchovenstvo, které se nadále svého dílu odpovědnosti nezříkalo.⁸

Tyto změny, týkající se vlastního provozu věznic, byly rámcově ukotveny v Justiniánově kodexu z roku 533 [obr. č. 02]. V tomto kodexu se objevuje doporučení, jakým způsobem zajišťovat stravu vězňů ze strany obce a jakým způsobem provádět kontrolu dozorců v rámci zacházení s vězni. Důležitým ustanovením je především umožnění vstupu duchovních do vězeňských zařízení a zároveň povinnost duchovních poukazovat právě na nevhodné, či diskriminující chování vězeňského personálu vůči vězňům. Na základě takovýchto upozornění mohlo poté dojít k případnému potrestání žaláříků (až do výše dvou liber zlata). Je to vůbec poprvé, kdy je činnost duchovních pevně ukotvena v závazné písemné formě a současně povýšena na úroveň systematické vězeňské duchovenské péče.⁹

V období od 4. století dochází nejen k upevnění postavení křesťanské církve ve společnosti, ale i její sjednocení a jednotné formulování víry v rámci ekumenických koncilů.¹⁰ Je nastíněna orientace nové náboženské praxe, jejímž těžištěm je eschatologický výklad Božího království prostřednictvím jednorozeného Syna Ježíše Krista. Osou tohoto výkladu je pak Největší přikázání, „*dvojí přikázání lásky*“, jakožto základní etický princip společnosti. Láska k Bohu snoubí se s láskou k bližnímu svému, jímž může být i nepřítel.¹¹

- „*Ježíš odpověděl: ‚První je toto... miluj Hospodina, Boha svého, z celého svého srdce, z celé své duše, z celé své mysli a z celé své síly!‘ Druhé je toto: ‚Miluj svého bližního jako sám sebe!‘ Většího přikázání nad tato dvě není.*“¹²
- *Slyšeli jste, že bylo řečeno: ‚Milovati budeš bližního svého a nenávidět nepřítele svého.‘ Já však pravím: ‚Milujte své nepřátele a modlete se za ty, kdo vás pronásledují, abyste byli syny nebeského Otce...‘*¹³

Hlásání evangelií však neznamená změnu v základní struktuře společnosti, nýbrž je zde kladen důraz na sociálně-etickou stránku Největšího přikázání a individuální etiku

⁸ ŘEZÁČ, František Josef. *Vězeňství v posavadních způsobech svých....* 1995, s. 6.

⁹ MITÁŠ, V. 2007, s. 11.

¹⁰ VOJTÍŠEK, Z. 2004, s. 21.

¹¹ ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika úvod a principy.* 2004, s. 21.

¹² Mk 12,29-31.

¹³ Mt 5,44-45.

každého jednotlivce. Do centra křesťanské víry je postaven člověk a jeho důstojnost – jeho práva a jeho svoboda. Úsilím církve je docílení změn spočívajících ve zcela zásadní a na tehdejší dobu pokrokové relativizaci sociálních předělů v rámci společnosti.¹⁴ Fundamentální jistoty, vyplývající z Písma, vytváří základní postuláty, jakožto měřítko, podle něž křesťané posuzují sociální realitu a míru spravedlnosti.¹⁵

Toto úsilí se samozřejmě promítá i v rámci vězeňství, jakožto státní instituce, do vztahu duchovních nejen vůči vězňům, ale i vůči vězeňskému personálu. Výklad evangelií, obrácení jinověrců, či bezvěrců ke křesťanské víře spolu s aktem křtu, stejně jako soucit, psychická útěcha, materiální podpora a upozorňování na porušování lidských práv se tak stává základním stavebním kamenem duchovenské péče ve vězeňském prostředí.¹⁶

2.2 OBDOBÍ STŘEDOVĚKÝCH ROZKOLŮ

2.2.1 SV. AUGUSTIN A HEREZE

Když se v průběhu 4. století počala otrásat v základech Římská říše, která se během své expanzivní politiky postupně měnila ze „...*zlatého Říma*“ v *chmurná kasárna*“, stal se kdysi svobodný stát díky své přebyrokratizované politice vůči občanům spíše vězením.¹⁷ Církev si však paradoxně i po invazi Germánů do západní části římského impéria a jeho pádu svou společenskou dominanci uchovala. Nicméně ani ona se nevyhnula vnitřním rozkolům a mnoha názorovým střetům, které vyvstaly již od prvních koncilů a které spolu s dalšími faktory nakonec vedly k rozdělení církve na křesťanství západní v nově vzniknuvších státech západní Evropy a křesťanství východní v Byzantské říši.¹⁸

Jedním z neblahých dopadů na veskrze humánní směr, jímž byla díky raným křesťanským ideálům formována soudobá společnost, a které se potažmo promítaly taktéž do státního vězeňství, byly dva protichůdné názory na téma kacířství a zacházení s kacíři, rodící se od doby působení sv. Augustina (354 – 430) – jednak zastánci tvrdých postihů hereze (v čele se sv. Augustinem), „protistátního“ činu, jenž by měl být trestán úplným vyhlazením heretiků cestou státního zákonodárství, jednak představitelé oponentury, zastávající názor shodný s biblickou orientací, nabádající k pokání a umírněným trestům (na konci 6. století toto např. doporučuje ve své „Knize pokání“ sv. Kolumbán, 543 – 615).

¹⁴ ANZENBACHER, A. 2004, s. 22-23.

¹⁵ Tamtéž, s. 25.

¹⁶ MITÁŠ, V. 2007, s. 11.

¹⁷ HORA, Petr. *Toulky českou minulostí. První díl*. 1985, s. 87.

¹⁸ VOJTÍŠEK, Z. 2004, s. 22.

Církev se tak podle sv. Augustina měla přeměnit v ústřední organizaci integrující veškerou společnost a stát se její osou, napříč celou její hierarchií.¹⁹

Sama persona sv. Augustina však nezosobňovala krutost či frenetickou potřebu trestání jinověrců a jejich obracení k víře. Sv. Augustin byl vždy proti absolutním trestům či bolestným torturám. Představoval spíše roli zkušeného pedagoga, jenž na podporu své argumentace uměl zacházet s rákoskou – nechtěl nikoho nutit k přijmutí víry proti své vůli, avšak v rámci obecně platného milosrdenství Božího chápal nutnost potrestání zrady tvrdými tresty.²⁰ Tato hluboká oddanost katolickému křesťanství jej tedy na druhou stranu utvrzovala v přesvědčení o oprávněnosti použití všech dostupných prostředků na obranu víry proti kacířství a kacířům. Ve svém myšlenkovém vývoji tak představuje jakýsi předobraz obratu křesťanské církve – od smířlivého biskupa ze severoafrického Hippo Regia, preferujícího nápravu heretiků na úrovni propagandistického přesvědčování (tzv. teologickou polemikou) přes období „temperata severitas“ (omezené přísnosti), prostřednictvím aplikace rozličných sankcí, ovšem bez použití tortur a hrdelních trestů, až po výkon exemplárních trestů – bylo přece lepší kacíře poslat na hranici, než aby byl ponechán svým bludům. Nastává období, kdy se jednotný konsenzus státu a církve v otázce kacířství stává předzvěstí později vzniknuvšího krutého nástroje k jeho potírání – inkvizice [viz kapitola 2.2.3].²¹

2.2.2 FEUDÁLNÍ ROZDROBENOST

Od konce 4. st. do počátku 7. st. je Evropa sužována krvavými válečnými konflikty, na jejichž počátku stojí divoké vpády kočovných Hunů na východě Evropy, díky nimž dochází k mohutnému stěhování národů. V této době, kdy se agrese rozlévá na všechny strany a kdy motivací etnických střetů byly územní a kořistnické zájmy, dochází k všeobecnému úpadku dosud vybudovaných společenských, institucionálních a morálních vazeb mezi světskou a duchovní mocí.²²

Represivní směr, jímž se nově formující se společenská uskupení ubírají, mění tvář dosavadní formy věznění – systém se odvrací od křesťanských ideálů a směřuje zpět k „tradičním“ metodám, obvyklým z dob padlého Římského impéria. Duchovní se tak z důvodů neutěšených poměrů v oblasti penitenciární péče přestávají angažovat v edukační

¹⁹ CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. 2007, s. 13.

²⁰ RYŚ, Grzegorz. *Inkvizice*. 2004 s. 22.

²¹ CHALUPA, J. 2007, s. 15-16.

²² HORA, P. 1985, s. 88-94.

roli, která jim byla ve vztahu k vězněným bývalým státním zřízením svěřena. Výkon trestu je vnímán čistě jako akt odplaty za protispolečenské a nezákonné jednání. Motivací již není náprava trestaného, nýbrž tzv. „generální prevence“ prostřednictvím výkonu exemplárních a exekutivních trestů, převážně hrdelních či znetvořujících (useknutí prstů, částí či celé paže, vyříznutí jazyka apod.). S aplikací této formy trestního práva souvisí též způsob a délka detence odsouzených a vězněných osob. Dlouhodobé tresty jsou spíše výjimkou. Jedním z důvodů byla ekonomická náročnost (práva soudu a věznění byla v režii hradních obvodů) a samotný, z dnešního hlediska velmi diskutabilní, soudní proces. Jeho součástí byly vyšetřovací metody postavené z větší části na zákonem povoleném mučení (tzv. „útrpné právo“), což znehodnocovalo objektivitu soudních rozhodnutí. Výsledkem pak byla vynucená doznání, a jelikož vesměs všechny trestné činy podléhaly hrdelním soudům, jednalo se o rozsudky s trestem nejvyšším.²³

V časovém údobí mezi 11. a 14. století, tedy v období tzv. feudální rozdrobenosti, vycházelo právo z místních obyčejů a postihy za jejich nedodržování byly v moci místních státních útvarů čili v moci místních panovníků. Chyběla jakákoli forma centrálního zákonného kodexu či jednotných mravních norem. Místní zákony, privilegia, vydával panovník v písemné formě a jejich obsahem byly vesměs výsady církvím, velmožům či skupinám osob, nemajících místní příslušnost. Na dodržování trestního práva měla největší vliv církve, která vyvíjela neustálý tlak na státní orgány k prosazování křesťanských etických norem a která se zasazovala o trestní zodpovědnost za jejich nedodržování – o výši a způsobu trestu sice rozhodoval panovník či jím pověřený úředník, popud k udělení trestu však dávali církevní hodnostáři. Až neustále narůstající konflikty mezi církví, velmoži a ústřední státní mocí byly důvodem k rozsáhlým změnám. Jejich výsledkem bylo narovnání vztahů mezi církví a velmoži, které si sice vyžádaly jisté ústupky vůči oběma společenským vrstvám ze strany státu, současně však došlo k upevnění královské moci.²⁴

Dosavadní soudnictví vůči poddaným, jež leželo primárně v kompetenci a libovůli pánů, doznává koncem 13. století obratu, jenž souvisí s konsolidací královské moci, ve smyslu snahy o zapojení státu do trestněprávních úkonů. Dochází k přenesení aktivity v oblasti trestního práva na veřejnou moc. Král vydává pověření jím určeným státním úředníkům a velmožům k vykonávání tohoto práva na venkově, v městech pak tuto pravomoc přenáší na rychtáře a konšely. Problémem však stále zůstává absence všeobecných procesních pravidel a jejich písemná forma. Každý soudce nadále postupuje

²³ MITÁŠ, V. 2007, s. 11-12.

²⁴ SPIRIT, Michal. *Úvod do studia práva*. 2010. s. 50-51.

dle svého uvážení a navíc s ohledem na společenské postavení souzených. Dochází tak k rozlišení na soudy dvorské (předsedá panovník) a hradské (předsedá hradní). K dokreslení absurdity tehdejšího soudnictví – a potažmo nepřímého vlivu církve – byly tzv. „ordály“ (boží soudy). Odpovědnost se v případě nerozhodnosti či nedostatku autority v otázce soudního rozhodnutí přenášela ze soudce, jakožto představitele světské moci, na moc božskou. Otázka pravdy bývala v tomto procesním prostředí značně potlačena a důkazní prostředky pak nabývaly formu značně iracionální a smyšlenou (např. pokud obžalovaného nepřijala vodní hladina, na kterou byl spouštěn, byl uznán vinným apod.).²⁵

Ke kodifikaci trestního práva v českých zemích dochází až v roce 1579 vydáním zákoníku „Práva Městská Království Českého“ [obr. č. 03], který sestavil Pavel Kristián z Koldína (1530 – 1589). Tento na evropské poměry unikátní zákoník byl jedním z nejdůležitějších právních předpisů v zemích Království českého, jímž se řídily městské soudy až do roku 1811. Koldín zde kategorizuje hrdelní zločiny (vraždu, zabití, úmyslné žhářství, čarodějnictví, krádež, loupež, bigamii, cizoložství, znásilnění a zabití novorozeněte matkou), včetně stanovení využití práva útrpného (např. u recidivistů) od méně závažných trestních činů (např. urážku na cti), kde byly vynášeny tresty ve formě pokuty, veřejné potupy (pranířování, bičování), vypalování cejchů či krátkodobého odejmutí svobody a uvržení do městského vězení.²⁶

Tato alternativa trestu, tedy věznění, nesla sice již první znaky detence, avšak bez edukačního zaměření. V období po Třicetileté válce byly věznice pod správou státu zřizovány na hradech či vojenských pevnostech. Podmínky věznění odsouzených byly odrazem vnímání delikventů soudobou společností – odsouzení si odpykávali trest odnětí svobody v železných okovech, byly jim vypalovány cejchy a vyholena půlka hlavy.²⁷

Na neutěšený stav, který panoval ve vězeňském systému jakožto průvodního jevu končící éry feudální rozdrobenosti, kde jen díky hlubokému přesvědčení a oddanosti ke křesťanské víře dokázali duchovní zlomit překážky, kladené žalárním systémem a jeho personálem, aby mohli opět navštěvovat odsouzené a přinášet jim duchovní podporu, poukazovali např. již v roce 1252 král Alfons X. Kastilský ve Španělsku (1221 – 1284) nebo svatý Karel Boromejský (1538 – 1584) v Itálii, který koncipoval zákony, v nichž stěžejní roli hrála humánnost a potřeby vězňů.²⁸

²⁵ Tamtéž, s. 51.

²⁶ MITÁŠ, V. 2007, s. 12.

²⁷ Tamtéž, s. 12.

²⁸ ŘEZÁČ, F. J. 1995, s. 7.

Za počátek návratu duchovních do vězeňského prostředí v kontextu křesťanských ideálů, lze považovat působení anglických kněží v 1. polovině 16. století, kteří se začali opětovně starat o internované. Činili tak na popud biskupa Hugh Latimera (1485 – 1555), který sám okusil podmínky vězeňského prostředí v době svého uvěznění. Kuráti, jak byli kněží docházející do věznic titulováni, za tuto činnost pobírali finanční odměnu. Kněží, kterým byla přidělena na starost konkrétní věznice, k níž byli vázáni plným úvazkem, obdrželi titul kaplani – jednalo se de facto o první profesionalizaci duchovních na úrovni penitenciární péče. Během následujících 2. století se pak i díky vlivu kaplanů staly některé klášterní prvky nedílnou součástí vězeňských systémů a jejich povinnosti, jakožto povinnosti zaměstnanců věznic, byly ustanoveny trestní legislativou. Zde také nacházíme první zmínky o součinnosti kaplanů s dobrovolníky, veřejnými spolky a charitou.²⁹

Jako příklad promítnutí klášterních zvyklostí do edukačního systému detence a následné penitenciární péče bychom mohli uvést věznici v Římě, kde v r. 1718 poprvé v dějinách vězeňství zavedl mnich P. Mabillon tři zásady – samotu, mlčení a zaměstnání: „*Parum ext coërcere improbos poena, nisi probos efficias disciplina*“ („*Málo spomáhá svítati nešlechtníka poutem, neučiníš-li jej kázní šlechetným*“). Tyto zásady se pak staly základním kodexem vězeňského režimu, z nichž později čerpala i Marie Terezie v rámci nápravy veřejného sektoru, jehož součástí byla též reforma penologie [viz kap. 2.3.2].³⁰

2.2.3 INKVIZICE

Pokud jsme v úvodu předchozí kapitoly nastínili problematiku nejednotnosti trestního práva v období tzv. feudální rozdrobenosti, tedy v období po rozpadu římské říše, nelze v souvislosti vztahu mezi církví a komplexní trestní politikou (tj. včetně penologie), opomenout postupné modelování jakési „druhé tváře“ křesťanské církve, ležící na protipólu renesance duchovenské služby ve středověkých věznicích, která na sebe vzala podobu nechvalně proslulé a obávané inkvizice.

O postoji církve vůči kacířství jsme hovořili již v kapitole 2.2.1. V této kapitole se vrátíme k oné transformaci křesťanské církve „od tolerance k perzekuci“,³¹ která měla naplno propuknout na začátku 13. století.³²

²⁹ MITÁŠ, V. 2007, s. 12-13.

³⁰ ŘEZÁČ, F. J. 1995, s. 8.

³¹ CHALUPA, J. 2007, s. 18.

³² Tamtéž, s. 23.

Zlomovým bodem rozkvětu hereze na západoevropském kontinentu byl přelom prvního tisíciletí. Až do této doby byla západní církev kacířství více méně ušetřena, neboť zásadní věroučné spory a problémy (jako např. ikonoklasmus či spor o „Filioque“ – tj. spor o původu Ducha Svatého) byly řešeny na koncilech pořádaných na východě Evropy.³³ Blížící se konec tisíciletí se v celé západní Evropě nesl ve znamení obavy z „posledního soudu“, hlášeného různými proroky a kazateli, což vytvářelo ideální podmínky pro herezi různorodých podob. Ta je mimo to v mnohých případech podporována ze strany panovníka a vlivnými šlechtici jako důsledek skryté nevole vůči rostoucímu politickému vlivu papežského stolce s ambicí osamostatnění Říma v rámci evropského velmocenského uspořádání.³⁴

První zmínky o stoupencích hereze se objevují kolem roku 970 v italské Ravenně, následně ve Francii, roku 1025 v Arrasu, o tři roky později opět v Itálii a poté se již lavinovitě šíří celou západní Evropou. V zásadě se jednalo o dva proudy. Prvním byli tzv. „manichejští“, kteří preferovali askezi, čistotu a odmítali tradiční pilíře církve. Představitelkou druhého proudu byla sekta bogomilů, původně působící v Makedonii a Bulharsku, která vyzývala ke „*kajícnému životu a kultu bez svátostí, liturgických rouch a kultu kříže*“ a která navíc vyzývala i k útěku od zlého světa, jenž byl dílem d'ábla, jakožto staršího syna Nejvyššího.³⁵

Reakce církve byla neúprosná a mnohdy až účelově hysterická – již v roce 1022 dochází na příkaz francouzského krále Roberta II. Svatého k plošnému upalování kacířů, což vyvolá odpor u stále sílícího clunyjského reformního hnutí³⁶, které nesouhlasí s touto nehumánní formou boje proti herezi. Jako největším problémem vnímá toto hnutí chování mnohých církevních hodnostářů, kteří pod rouškou potírání hereze skrývají své mocenské zájmy, ziskuchtivost a krutost. Reformisté nabádají k tomu, aby se duchovní zřekli svých majetků a šli příkladem svou „*zbožností a pokorou*“. Výzvy života v „*chudobě a askezi*“ však nebyly papežským stolcem přijaty a reformisté sami nakonec pocítili sílu meče a ohně.³⁷

Stejně jako v případě vývoje formy trestního práva v oblasti veřejné správy, bylo nutné v boji proti herezi přijmout obecně platné zásady a institucionální nástroj k faktické aplikaci těchto zásad. Prvním impulsem bylo přijetí dekretu „Ad abolendam“ [obr. č. 04],

³³ RYŠ, G. 2004, s. 38.

³⁴ CHALUPA, J. 2007, s. 22.

³⁵ RYŠ, G. 2004, s. 38-39.

³⁶ V čele tohoto hnutí stálo benediktýnské opatství z francouzského městečka Cluny.

³⁷ CHALUPA, J. 2007, s. 23.

zvaného též „Zakládací charta inkvizice“ jakožto výsledku setkání císaře Fridricha I. Barbarossy a papeže Lucia III. v roce 1184 ve Veroně. Dekretem byly zřetelně definovány úlohy světské a duchovní moci v rámci soudních procesů s kacíři. Svědecké výslechy, vyšetřování (inquisitio) a vznesení obvinění spadalo do moci duchovní (biskupů či jimi určených komisařů), do moci světské (moci soudní) spadalo vlastní ustanovení a výkon trestu ve shodě s lokálně platnou legislativou. Veronský dekret byl posléze novelizován v roce 1215 na IV. lateránském koncilu papežem Innocencem III., pro nějž představoval boj s herezí základní poslání papežského stolce. Ustanovením koncilu byl definitivně zřízen církevní institut pro potírání hereze – inquisitio [obr. č. 05].³⁸

O zvrácených ambicích papeže Innocence III., na nichž lze demonstrovat změnu křesťanských ideálů ve středověku, svědčí fakt, že si přivlastňoval přídomek „*náměstek Kristův na zemi*“ či „*král králů*“ a sám sebe vnímal jako „*nejvyššího vládce křesťanského světa*“. Když v rámci boje proti heretikům vyhlašuje křížovou výpravu proti hnutí albigenských v jižní Francii (1209, Béziers – 1246, Quéribus), tak tato výprava svou brutalitou zaskočí i jindy otrlou středověkou veřejnost – vypleněná města, zprzněné ženy, pobité děti, rozčtvrcená těla mužů a umučení zajatci, kteří jsou dokonce využíváni jako živé terče pro výcvik křižáků. Asi nejvýstižněji vykresluje zvěrstva, jichž se křižácká vojska dopouštěla na obyvatelích a která byla hrubě v rozporu s evangeliem, výrok papežského legáta Arnauda Amalrika, který na upozornění, že se v zapálené katedrále mimo kacířů nachází i věrní katolíci, odvětil, aby je zabili všechny, že už si je Bůh přebere [obr. č. 06 – 09].³⁹

Základním znakem inkvizičního práva byla presumpce viny, tj. přesný opak práva světského – každý věřící byl inkvizicí vnímán jako potencionální heretik. Vlastní rozsudky byly po formální stránce děleny na „*con méritos*“ a „*sin méritos*“ a byly buď osvobozující, či odsuzující (převážná většina). Pokud nebylo možné rozsudek vynést, byl případ odložen se sdělením, že „*prozatím obvinění nebylo prokázáno*“, což však znamenalo, že v budoucnu mohlo kdykoli dojít k obnovení kauzy a opakovanému vznesení obvinění. V mnoha případech to pak přinášelo i uvalení vazby na neomezenou dobu. Provinění těch, kteří se doznali a projeví lítost ze svých činů (pokud nebyli odsouzeni na hranici), byla diferencována na lehčí („*de levi*“) a na závažnější („*de vehementi*“), přičemž u druhé kategorie znamenalo opakované provinění odsouzení k upálení. Kající vykoupení z obou kategorií zahrnovalo odpřísáhnutí věrnosti víře (před křížem a s rukou na Bibli), zřeknutí se svých bludů a závazek „*nezávadného*“ chování [obr. č. 10].⁴⁰

³⁸ RYŠ, G. 2004, s. 54-55.

³⁹ CHALUPA, J. 2007, s. 25-27.

⁴⁰ Tamtéž, s. 107-109.

Škála vynesených trestů byla poměrně široká. Kromě udělování pokut, konfiskace majetku či veřejného pokání, bylo jedním z nejčastějších druhů trestu veřejné bičování (běžně sto ran), při němž byli kající vozeni povozem po městě a vystaveni výsměchu občanů, kteří po nich házeli shnilé ovoce, odpadky či dokonce kameny. Délka trestů v případě provinilcova odsouzení k uvěznění se pohybovala od několika měsíců až po doživotí, a to jak v okovech na samotce (těžký žalář), tak i v cele s jinými odsouzenými (lehký žalář). Další alternativou (především v dikci španělské inkvizice) bylo odsouzení k výkonu trestu na galérách (jako veslaři) [obr. č. 11], v případě žen pak do nemocnic.⁴¹

Dopady, jež s sebou neslo odsouzení inkvizicí, ať už k jakékoli formě trestu, znamenaly doživotní cejch nejen pro samotného kajícího (v případě odsouzení na hranici absolutní), ale i pro jeho rodinu a příbuzné, a to napříč celými generacemi – potomci odsouzených nesměli vykonávat veřejné funkce, nemohli být přijímáni do stavu kněžského, nemohli vykonávat profese lékařů, právníků, účetních ad.⁴² Inkvizice se stala synonymem „*mocenského autoritářství, které chtělo volbu a svobodu nahradit rozkazem a poslušností*“ a v dějinném kontextu křesťanské církve je platná v jistých formách dodnes. Když papež Jan Pavel II. v roce 2004 na vatikánském sympóziu o inkvizici vybídnul církev k tomu, aby přijala zodpovědnost za viny duchovních, kteří se v nedávné minulosti odchýlili od odkazu Ježíše Krista a jeho učení, tak otec Georges Cottier (významný teolog a hlavní organizátor sympózia) sice ve shrnutí závěrů sympózia výzvu akceptoval, nicméně přesto neopomenul vyzdvihnout mnohé svatořečené inkvizitory za jejich příkladnost a zásluhy v otázce obrany víry.⁴³

2.3 REFORMNÍ OBDOBÍ 18. - 19. STOLETÍ

2.3.1 PŘEDOBRAZ REFORMNÍHO OBDOBÍ

Dějinná tvář středověké západní Evropy, jejích nově vzniklých státních statutů evropských společenství, jež byla zbudována na základech rozpadlé Římské říše, se nesla v duchu politické jednoty světské a církevní moci. Církev, podobně jako kdysi Řím, hrála primární roli jednotícího prvku – byla „*jediným státem*“, „*jediným společenstvím*“.⁴⁴ Církev posvěcovala korunu a stála na počátku zrodu lenního systému jednotlivých společenství, což s sebou nutně přineslo jev „zpanštění“ (feudalizaci) církevních hodnostářů spolu

⁴¹ Tamtéž, s. 110-115.

⁴² Tamtéž, s. 115.

⁴³ Tamtéž, s. 152.

⁴⁴ RYŠ, G. 2004, s. 34.

s negativními projevy v rámci státní správy (potírání kacířství, jakožto zločinu proti jednotné identitě státu a církve, nevyjímaje) [viz kap. 2. 2. 3].⁴⁵

Rozvoj industrializace, obchodu a vzdělání, masové stěhování obyvatelstva do měst, zrod veřejného mínění a formování politických názorů, to vše jsou průvodní jevy končící éry středověku, éry „starého režimu“. Stávající společnost a její tradiční křesťanská platforma se dostává do krize. Z této krize se krystalizuje společenský směr, jenž přebírá původní roli náboženství a stává se prvkem bránícímu sociálnímu tříštění, rozkladu stávajících morálních a kulturních norem. Jeho představitelé si uvědomují zhoubnost středověkých militantních projevů hlásání víry mečem, které byly v přímém protivenství základních myšlenek křesťanství, a kritizují soudobý evropský klérus za jeho mocenské zájmy, bránící vědeckotechnickému pokroku. Jsou si vědomi mnohočetnosti různorodých náboženství a prosazují toleranci napříč všemi křesťanskými, ale i nekřesťanskými systémy s vizí obrody pokřiveného obrazu církve a „(znovu)nalezení přirozeného náboženství“, případně nalezení křesťanství v jeho pravé a nezkažené formě. Chápou náboženství jako důležitý prvek společnosti – jako běžnou součást života občanů a zároveň jako nástroj společenské kontroly. Tento směr se počátkem 19. století posléze transformuje v novou vědní disciplínu – sociologii náboženství.⁴⁶

S nástupem osvícenství a novověkého myšlení dochází též ke změně v kontextu politicky funkčního chápání a uspořádání státu – začíná být kladen důraz na jeho suverenitu a na striktní partikularizaci státní správy. Současně s rozkladem feudálních svazků a modelováním nových státních forem vyvstávají důležité otázky lidských práv a svobod, jež získávají zcela odlišný, sociálně-spoolečenský rozměr, včetně rozměru legislativního a justičního – je aplikován zákaz libovolného zatčení, dodržovány zásady presumpce nevinny, nároky na nezávislou obhajobu apod. Jsou formulovány listinné podoby těchto práv a svobod občanů, a to jak v interním (státní dokumenty, ústavy), tak i v mezinárodním rozměru (deklarace, úmluvy).⁴⁷

Psané právo, jež vytlačuje právo zvykové, se stává základním stavebním kamenem společnosti. V českém prostředí vychází právo z inovovaných prvků práva římského a jsou v něm integrovány prvky, vycházející z lidského naturelu a lidských vztahů, které jsou

⁴⁵ ANZENBACHER, A. 2004, s. 40.

⁴⁶ NEŠPOR, Zdeněk a LUŽNÝ, Dušan. *Sociologie náboženství*. 2007, s. 29-30.

⁴⁷ ANZENBACHER, A. 2004, s. 52-55.

autonomní vůči jakékoli legislativě. Pro užití práva jsou zřizovány úřady (byrokracie) a začíná sílit „právní formalismus“.⁴⁸

2.3.2 OSVÍCENSKÉ A NOVOVĚKÉ REFORMY ŽALÁŘNICTVÍ

V rámci restrukturalizace novověké státní správy a jejího právně-trestního systému dochází k odhalení letitých nedostatků dosavadního vězeňského systému – na povrch vyplouvá žalostný stav státních věznic, které byly po Třicetileté válce z větší části zřízeny na hradech a ve vojenských pevnostech a které především po stavební stránce zachovávaly středověky ráz výkonu trestu odnětí svobody. Odsouzení byli nadále poutáni k okovům, byla jim holena půlka hlavy a byly jim vypalovány cejchy, jakožto znamení stále přetrvávajících negativních předsudků společnosti vůči trestaným s tendencí jejich sociálního vyloučení. Církev v důsledku těchto společenských poměrů zastávala roli pasivní – duchovní poskytovali své služby převážně jako doprovod vězňům odsouzených k trestu smrti.⁴⁹

JOHN HOWARD (1726 – 1790)

Jako jeden z prvních se o změnu stavu soudobého vězeňství zasadil John Howard [obr. č. 12], který byl v roce 1773 uveden do funkce vysokého šerifa v anglickém Bedfordshire a mezi jehož povinnosti patřil i dohled nad okresní věznicí. Howard byl zděšen podmínkami, jež panovaly nejen v místní věznicí, ale i v ostatních věznicích Anglie [obr. č. 13]. V roce 1774 se Howardovi podařilo v anglickém parlamentu prosadit legislativní změny, vedoucí ke zlepšení podmínek odsouzených v tavných věznicích. V letech 1775 až 1790 absolvoval Howard inspekční cesty po Evropě s cílem prosadit reformy i v dalších věznicích evropských států. Navštívil např. Skotsko, Irsko, Holandsko, Francii, Portugalsko, Flandry, německé státy, Švýcarsko, později též Dánsko, Švédsko a Rusko, které se mu stalo osudným a kde v roce 1790 v ukrajinském Chersonu umírá na tyfus.⁵⁰

Vliv Johna Howarda na reformy evropského vězeňství je nesporný: během let 1780 – 1839 byly téměř po celé Evropě (dokonce i v severní Americe) podle anglického vzoru provedeny rekonstrukce stávajících věznic a došlo k zásadním legislativním změnám žalářního systému, který byl do této doby postaven pouze na zachování bezpečnosti, pořádku a výdělku z nucených prací. Systému, jemuž z hlediska mravní a duchovní

⁴⁸ SPIRIT, M. 2010, s. 54.

⁴⁹ MITÁŠ, V. 2007, s. 13.

⁵⁰ BBC History. *Historic Figures: John Howard (1726 - 1790)*. [online]. [cit. 14. 3. 2014]. Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/howard_john.shtml.

nápravy postačovalo ustanovení duchovního, vykonávajícího obřady dle vyznání trestaných a který nereflektoval základní zdravotní či edukativní péči, ani jiné potřeby vězňů.⁵¹

SYSTEMY ŽALÁŘNÍ

V rámci reformy byly vytvořeny tři základní soustavy (systémy) žalářování, jejichž cílem bylo kromě jiného snížení rizika přenosu nemocí (ať už infekčních, či pohlavních) a snížení dopadu mravního úpadku osobností vězňů, vyvolaný vězeňským prostředím a komunitou spoluvězňů. Jednalo se o:

1. soustavu „Auburnskou“ (soustavu neboli systém „mlčení“)
2. soustavu „Filadelfickou“ (soustavu, systém „samotenství“)
3. soustavu „Genfskou“ (soustavu, systém „třídní“)

Jako nejproblematictější se ukázal systém třídní, který byl aplikován ve věznicích a káznících kasárenského stylu. Vězněné osoby zde bývaly obvykle rozděleny do čtyř tříd (první jako nejhorší, poslední jako nejlepší). Obtíž spočívala ve zvýšených nárocích na vlastní správu a zajištění dozoru věznice – ve velkých věznicích (jako např. v těch amerických) se systém s ohledem na počty vězněných osob neosvědčil. Nejlepších výsledků (ve smyslu výchovné nápravy vězňů) nakonec systém dosahoval v evropských věznicích s kapacitou do tří set vězňů (tomuto požadavku vyhovovaly např. věznice ve švýcarském Lusanu, ve sv. Gallenu nebo v Genfu – odtud tedy název soustava „Genfská“).⁵²

Z tohoto modelu ostatně (samozřejmě v homologované verzi integrující soudobé požadavky na výkon trestu) nadále vychází současný penologický systém Vězeňské služby České republiky, a to především ve věznicích, které byly zřízeny v bývalých objektech armády ČR, jakou je např. i Věznice Kynšperk nad Ohří [struktura viz kapitola 5.1.2].

POVINNOSTI VŮČI VĚZŇŮM

Jak již bylo uvedeno, nosným atributem nově zformovaných státních útvarů bylo vytvoření racionálně legitimních právních řádů, jakožto výsledku společenské smlouvy uzavřené na základě jednotného konsensu občanů. Stát zde vystupuje v roli garanta, jehož hlavním úkolem je zaručení „*maxima formálně stejné svobody pro všechny*“ snoubící se s obecně platnou a závaznou idejí dodržování lidských práv.⁵³

⁵¹ ŘEZÁČ, F. J. 1995, s. 10-11.

⁵² Tamtéž, s. 11-12.

⁵³ ANZENBACHER, A. 2004, s. 56-57.

Tato role s sebou přináší další rozměr morálních a sociálních povinností státu, jenž se nutně promítá i do systému penitenciární péče. Pokud kterýkoli občan, který je soudně-trestním systémem státu sankcionován za své jednání, jímž se provinil vůči stanoveným pravidlům společnosti, a je odsouzen k trestu odnětí svobody, je stát přesto povinován vůči tomuto občanu postupovat v rámci obecně platného kodexu a zajistit odsouzenému důstojné prostředí pro výkon trestu odnětí svobody: „*Stát povinnen jest péči míti o vězně, o tělesné potřeby jeho; ani života ani zdraví nemá mu vězení vinou jeho ubíratí [...] společnost sama vraždu by schvalovala.*“⁵⁴

V rámci těchto reformních změn dochází též k postupnému přenesení jistého dílu odpovědnosti a péče o odsouzené opětovně, tak jako tomu bylo v minulosti, zpět na církve. Důležitým bodem této součinnosti bylo zachování vzájemného respektování detenčních zájmů, ve smyslu:⁵⁵ „*Odevzdejte tedy, co je císařovo, císaři, a co je Boží, Bohu.*“⁵⁶

Do povinností státu tedy spadá zajištění komplexní správy a administrativy v rámci provozu jednotlivých věznic, zajištění bezpečnosti vězeňských zařízení a dozoru nad vězni, zajištění sociálních a zdravotních potřeb trestanců (včetně lékařských prohlídek), zařízení možností zaměstnání odsouzených apod. Okruh „nepsaných, resp. dohodnutých povinností“ církve pak zahrnuje především morální, psychickou a duchovní podporu vězňených osob, edukační činnost, vedení ke ctnosti a zbožnosti vězňů v kontextu závazných příkazů Písma Svatého.⁵⁷

2.3.3 REFORMNÍ VLNA V ZEMÍCH ČESKÝCH

MARIE TEREZIE A JOSEF II.

Ani české země nezůstávají mimo trend reforem 18. a 19. století. Jednou z prvních důležitých reforem na poli trestně-právním bylo vyhlášení reorganizace městského soudnictví v červenci 1765, pod kterou je podepsána císařovna Marie Terezie [obr. č. 14]. V důsledku této reformy se dramaticky snižuje počet vynesených hrdelních trestů a v roce 1776 dochází k úplnému zrušení útrpného práva při výsleších. Dalším krokem, jímž pokračuje následník trůnu, císař Josef II., v započatých tereziánských reformách, bylo vydání tzv. „Trestního zákoníku císaře Josefa II.“ v roce 1787. Trestní zákoník ve své

⁵⁴ ŘEZÁČ, F. J. 1995, s. 23.

⁵⁵ Tamtéž, s. 24.

⁵⁶ Mt 22,21.

⁵⁷ ŘEZÁČ, F. J. 1995, s. 24.

první úpravě navazoval, resp. stále ještě zachovával jistý ráz způsobu novověkého trestu odnětí svobody a uvedl v praxi tři typy vězení:

- nejtěžší vězení – v tomto typu žaláře byl vězeň poután kolem boků a na nohou okovy, nesměl s nikým mluvit ani s vězeňským personálem a k jídlu dostával pouze chléb a k pití vodu,
- těžké vězení – zde byl vězeň poután okovy pouze na nohou, bylo mu dovoleno vést hovor, avšak pouze s vězeňským personálem, k jídlu dostával sice teplé jídlo, ale bez masa, a k pití vodu,
- zmírněné vězení – zde měli již vězni povoleno mluvit s jinými osobami, ovšem pouze v přítomnosti vězeňského personálu, k jídlu dostávali běžnou teplou stravu a k pití opět vodu.⁵⁸

Následná novela josefinského zákoníku, která byla vydána v roce 1791, však již obsahovala (z hlediska duchovenské péče) jasně formulovanou myšlenku, že by věznění odsouzených nemělo mít pouze zstrašovací funkci a že by nemělo být jen jakousi odvetnou reakcí společnosti na spáchaný čin proti jejímu legislativnímu systému, nýbrž by mělo především sloužit k napravení odsouzeného při zachování jeho základních lidských práv a zajištění ostatních sociálních i morálních potřeb. V nově vzniklých zemských věznicích a trestnicích (tyto byly určeny pro odpykání trestu ve formě nucených prací) začali tedy běžně působit místně příslušní římskokatoličtí duchovní, jejichž hlavní náplní bylo držení svátostí, mší a zpovědí, příprava odsouzených k trestu smrti, ale i výuka náboženství.⁵⁹

19. STOLETÍ

Počátek 19. století znamená další posun v náhledu na odsouzeného – vězeň již nebyl vnímán jako nežádoucí živel vyloučený na okraj společnosti, nýbrž je zde patrná snaha o jeho navrácení zpět cestou výchovného a nápravného působení. Do výkladu výkonu trestu byla implikována teze o převýchově a resocializaci vězně, jejíž součástí je i činnost duchovních.⁶⁰

V roce 1851 byla c. k. mocnářstvem ustanovena odborná vězeňská komise, která pověřila kaplana působícího na faře sv. Václava a dosavadního kooperátora při zemské věznici Na Zderaze Františka Josefa Řezáče [obr. č. 15] k sestavení návrhu edukačního

⁵⁸ MITÁŠ, V. 2007, s. 13.

⁵⁹ Tamtéž, s. 13.

⁶⁰ Tamtéž, s. 13-14.

programu pro odsouzené za účelem jejich morální nápravy a jejich účelnějšího využití při pracovních činnostech. Výsledkem bylo vypracování přelomového sborníku v oblasti penologie, který je vydán o rok později pod názvem „Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců“ [viz kap. 2.3.4].⁶¹

Paradoxem je fakt, že díky svému kladnému postoji vůči národnímu obrození a kontaktům s jeho představiteli, s nimiž se aktivně stýkal (jeho učitelem na gymnáziu byl mimo jiné Josef Jungmann, a nijak se netajil přátelským vztahem např. s Františkem Riegre, Františkem Ladislavem Čelakovským či Karlem Havlíčkem Borovským, kterého sezdal před oltářem a posléze jej provázal i na cestě poslední), byl sám v převratném roce 1848 zatčen a po dobu pěti dní vězněn, aniž by mu bylo sděleno jakékoli obvinění. Pro Řezáče se staly velmi inspirativní názory profesora Bernarda Bolzana – jeho důraz na vzdělání, výchovu a sociální empatii – které vytvořily posléze základnu, na níž vystavěl svou praktickou činnost, a již zasvětil téměř celý svůj život.⁶²

Dne 27. května 1852, tedy téhož roku, kdy vydává Řezáč své dílo, začíná platit nový trestní zákon c. k. mocnářství, konkrétně „Zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích“, jehož podoba s drobnými novelami zůstává v platnosti až do roku 1950. Tento zákon mimo jiné ruší užívání okovů ve všech věznicích, kromě případů, které vyžadovaly exemplární potrestání v rámci věznice (kromě přikování do okovů bylo aplikováno i bití – oba tyto tresty byly trvale zrušeny až novelou trestního zákona v roce 1867) a redukuje dosavadní tři stupně žalářování na dva:

1. tuhé vězení – v tomto stupni vězení musel trestanec pracovat podle příkazů vězeňského personálu, k jídlu a pití dostával vězeňskou menáž
2. vězení – zde si mohl vězeň práci vybírat, stravovat se mohl na vlastní náklady, a to jídlom, které bylo připravováno mimo vězeňskou kuchyni.⁶³

V kontextu převýchovy a resocializace vězňů začala zhruba v polovině 19. století vězeňská správa řady svých zaměstnanců rozšiřovat a vedle již činných duchovních přijímá též učitele, kteří v rámci své profese poskytovali trestancům základní vzdělání. Příkladná v tomto směru byla např. Svatováclavská věznice Na Zderaze [obr. č. 16], kde působil František Josef Řezáč. Výuka probíhala zpočátku v jedné třídě. Později bylo penzum vyučování rozšířeno do více tříd a více hodin a bylo obohaceno i o literární a hudební vzdělávání, o různé jazykové kurzy, či kurzy kreslení apod. Došlo

⁶¹ Tamtéž, s. 16.

⁶² Tamtéž, s. 15-16.

⁶³ Tamtéž, s. 14.

k systematizaci, což znamenalo, že každý adept musel jednou za půl roku skládat zkoušky, které rozhodovaly o tom, zda bude pokračovat ve výuce či zda bude od ní osvobozen.⁶⁴

2.3.4 FRANTIŠEK JOSEF ŘEZÁČ (1819 – 1879) A JEHO PŘÍNOS

VĚZEŇSTVÍ V POSAVÁDNÍCH ZPŮSOBECH SVÝCH ...

V předchozím textu jsme se již zmínili o osobnosti, již v historii českého vězeňství patří neodmyslitelné místo. Jeho dílo se stalo jedním z mezníků humanizace penitenciární péče a vzorem soudobého systému vězeňské duchovenské péče (VDP). O jeho přínosu vypovídá i fakt, že plaketa, která je udělována generálním ředitelstvím Vězeňské služby České republiky za „přínos českému vězeňství“, nese jméno Františka Josefa Řezáče.⁶⁵

František Josef Řezáč vystudoval pražskou teologickou fakultu a v roce 1843 byl vysvěcen na kněze. S vězeňským prostředím se seznámil v roce 1847, tedy ještě během svých studií na filozofické fakultě, kdy se stal kooperátorem na faře sv. Václava při Svatováclavské trestnici Na Zderaze. V říjnu roku 1853 mu byla svěřena funkce duchovního správce farnosti včetně odpovědnosti za duchovní péči o trestance. Ve věznicí působil až do roku 1856, kdy byla duchovní správa trestnice svěřena nařízením ministerstva vnitra řádu Redemptoristů. Ti zde byli činní až do roku 1869, kdy byla správa trestnice opětovně vrácena světským kněžím. Řezáč během svého působení absolvoval studijní cesty po žalářích v Rakousku, načež vydal další, tentokrát německy psaný sborník, určený jak pro země c. k. mocnářství, tak i pro Itálii a Polsko, který byl orientován především na speciální pedagogiku a současně v něm apeloval na humanizaci soudobého vězeňství.⁶⁶

Vraťme se k Řezáčovu stěžejnímu dílu „Vězeňství v dosavadních způsobech svých...“, které znamenalo změnu úhlu pohledu dosavadního vnímání trestu z „aktu pomsty“ na „akt převýchovy“, a v němž se řídil zásadou: „1. Aby trestnice vězně nekazily, a 2. Aby trestnice vězně polepšovaly.“ V oddílu III. tohoto sborníku formuluje tři stěžejní linie, „hlavní stránky ústavů trestních čili kázních“, které se staly závaznou reformní normou pro všechny zemské věznice a káznice rakousko-uherského mocnářství:

1. stránka občansko-zákonní – zahrnuje stavebně-architektonické požadavky na vlastní objekty věznic z hlediska zajištění bezpečnosti a zdravotních a hygienických nároků na ubytování, zajištění stravy a stravování, lékařské a nemocniční péče

⁶⁴ Tamtéž, s. 14.

⁶⁵ Tamtéž, s. 15.

⁶⁶ Tamtéž, s. 16.

2. stránka nábožensko-mravní – poukazuje na zřízení vězeňských škol a knihoven, zajištění přiměřené výuky, opatření kaplí (modliteben) a umožnění vykonávání modlitebních a bohoslužebných cvičení pro všechny věřící bez rozdílu vyznání
3. stránka vychovatelská – slučuje obě předchozí kategorie a klade nároky na vychovatelskou činnost, jejíž těžiště spočívá v uvážlivém rozdělení vězňů a jejich adekvátního zaměstnání, ve vypracování dobrého domácího řádu, v kontrole dodržování správního řádu a patřičné disciplíny.⁶⁷

Řezáč je si dále vědom, že bez řádné a jednotně řízené správy není možné docílit uspokojivých výsledků a navrhuje, aby byl zřízen úřad s touto pravomocí, který by navíc disponoval právem kontroly jednotlivých zemských věznic. Úřad měl spadat pod „nejvyšší ústřední úřad zemského zastupitelství“, a to buď pod ministerstvo vnitřních záležitostí, anebo pod ministerstvo spravedlnosti. Tímto krokem chtěl Řezáč omezit pravomoci ředitelů věznic, kteří ne vždy postupovali v souladu veřejnými zájmy. V neposlední řadě se Řezáč věnuje struktuře personálního obsazení věznic, pracovní náplni a nároků na vzdělání jednotlivých profesí. Kromě zmíněného postu ředitele, navrhuje tuto personální strukturu: strážcové (dnešní vězeňská a justiční stráž) a dohlédači (dozorci oddělení výkonu trestu nebo vazby), lékaři, učitelové (dnešní vychovatelé a speciální pedagogové) a duchovní. Velký důraz klade na spolupráci mezi těmito profesemi.⁶⁸

Jako nejdůležitější v této personální hierarchii vnímá post a činnost duchovních, kteří v kontextu převýchovy vězňů nesou největší díl odpovědnosti. Náplní duchovních je tak jako v běžné osadě (Řezáč nehledá rozdíl mezi osadou „běžných“ věřících a věřících trestanců) skupinová či individuální výuka, jež zahrnuje nábožná cvičení (pravidelné modlitby a zpěv) a církevní kázeň (omezující se na svátost pokání a modlení).⁶⁹

O tom, jak poplatné jsou Řezáčovy teze uvedené v předchozích odstavcích i v dnešní době, dokazuje např. valentní legislativní úprava zákona č. 169/1999 Sb., O výkonu trestu odnětí svobody, v němž je v § 2, odst. 2 uvedeno, že „*S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.*“⁷⁰

⁶⁷ ŘEZÁČ, F. J. 1995, s. 27-29.

⁶⁸ Tamtéž, s. 29-32.

⁶⁹ Tamtéž, s. 36-40.

⁷⁰ Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody v platném znění. § 2, odst. (2).

PŘÍČINY A PREVENCE KRIMINALITY

Řezáč se ve svém díle nesoustředí pouze na vlastní penitenciární péči, ale vystupuje ve svých nástinech „nad rámec vězeňských cel“ a zabývá se příčinami, jež vedou k mravní pokleslosti a následným deliktům a kriminalitě. Analyzuje příčiny vnitřní, které se týkají individua samotného a spočívají v jeho „*nevzdělanosti a v nespořádanosti schopnosti a mocnosti*“, a příčiny vnější, které se týkají poměrů ve společnosti a které mají přímý vliv na formování morálky individuí – zabývá se zde 1. otázkou vzdělanosti („...*kde je vědomí jasné a mravné, mysl mírná a zbožná neklade meze žádostem...*“), 2. otázkou rodinných a občanských, státních a církevních vztahů a 3. otázkou zaměstnanosti a společenských rozdílů. V rámci preventivních opatření pak definuje základní tři prostředky, jimiž lze mravnímu úpadku ve společnosti předcházet – 1. vzdělání lidu, 2. dobré uspořádání rodinných a občanských poměrů a 3. zvýšení hmotného blahobytu. Mezi tyto prostředky řadí např.: školství, policii, čelední (pracovní) řád, různé spolky zaměřené na morální osvětu veřejnosti včetně dohledu nad propuštěnými vězni (jakási předzvěst probační služby) či sloužících k podpoře chudých a různé dobročinné ústavy zaměřené na podporu zdravotně handicapovaných lidí.⁷¹

Zcela revoluční bylo Řezáčovo doporučení, aby „*menší provinilci a nezatvrzeli zločincové, v obcích bud' ve svých aneb v cizích, před tváří občanů lepších trest svůj odbývali*“, čímž již na sklonku 19. století nabádal k zavedení alternativních trestů. Trestů, které by na jedné straně naplňovaly myšlenku humanizace vězeňství v křesťanském duchu a na straně druhé zároveň znamenaly značnou ekonomickou úlevu v položce státních výdajů na provoz penologických zařízení.⁷²

2.4 OBDOBÍ 1. POLOVINY 20. STOLETÍ

PRVNÍ REPUBLIKA

Období tzv. První republiky, tj. období od roku 1918 do roku 1938 nepřineslo z hlediska historie duchovenské péče v penologickém prostředí žádné zásadní změny. Snahy o reformu vězeňství, o něž se pokoušel např. JUDr. Emil Lán a které měly přinést nové impulzy do práce s delikventy, zůstaly ve stádiu teorie a nadále tak zůstal v platnosti „Zákon o zločinech...“ z roku 1852, který byl pouze doplněn ministerskými vyhláškami.⁷³

⁷¹ ŘEZÁČ, F. J. 1995, s. 48-52.

⁷² Tamtéž. s. 53-54.

⁷³ MITÁŠ, V. 2007, s. 18-19.

Státní penologický systém se v tomto období etabloval a stabilizoval. Byla vybudována úzce specializovaná detenční zařízení se specializací na patologické kriminální živly. Zkvalitnil se jak výběr, tak i výchova zaměstnanců na všech úrovních penitenciární péče a jejich práce s odsouzenými.⁷⁴ Zefektivnění podmínek pro zaměstnávání vězňů, jichž počátkem 20. let 20. století hojně využívala řada firem, vedl díky možnosti výdělku k pozitivní motivaci odsouzených a působil zároveň jako výchovný prostředek k jejich pracovním návykům a sebekázni. Vlivem hospodářské krize ve 30. letech byla tato činnost posléze na nějakou dobu utlumena, nicméně vedla vězeňskou správu k tomu, že byly vytvořeny pracovní podmínky uvnitř samotných věznic za účelem výroby (opravy) nábytku a zařízení atp. v rámci resortu i státní správy. Tento systém ostatně funguje dodnes.⁷⁵

V rámci duchovenské péče došlo k oživení práce vězeňských kaplanů rozšířením působnosti i na místně příslušné fary spolu s bohoslužebným působením dalších státem uznaných církví (včetně židovské). Největšího významu na tomto úseku penitenciární péče dosáhl Řád sester sv. Karla Boromejského, který působil od roku 1865 v ženské věznici na pražských Řepích [obr. č. 17] a který kromě ředitele a 4 – 8 dozorců čítal 30 – 40 řeholnic, jimž byla svěřena správa věznice včetně převýchovy a zaměstnání vězeňkyň. Věznice si svého času vydobyla velkého uznání za příkladné a přínosné propojení prakticko-teologického, sociálního i penitenciárního přístupu v praxi a obdržela řadu ocenění.⁷⁶

DRUHÁ REPUBLIKA A PROTEKTORÁT

Pro zachování historické kontinuity věnujme i krátký pohled na toto období. Vlastní strukturální systém věznic zůstal během války v zásadě zachován, s výjimkou centrální správy, která v roce 1942 přešla od Ministerstva spravedlnosti pod pravomocí vrchního soudu. Část věznic, které spadaly pod bývalá okresní policejní ředitelství, pak převzala nacistická tajná státní a kriminální policie.⁷⁷ Nicméně dosavadní, pozitivně se vyvíjející forma věznění byla nástupem fašismu zcela zmrazena. Docházelo k represím, zatýkáním a likvidaci sympatizantů odboje (bez řádného soudu), a to i z řad vězeňského personálu [obr. č. 18, 19].⁷⁸ Působení duchovních se v tomto období zcela logicky omezilo pouze na bohoslužby (vyjma židovských).⁷⁹

⁷⁴ Tamtéž, s. 19.

⁷⁵ MEZNÍK, Jirí, KALVODOVÁ, Věra a KUČTA, Josef. *Základy penologie*. 1995, s. 17.

⁷⁶ MITÁŠ, V. 2007, s. 19.

⁷⁷ Tamtéž, s. 19.

⁷⁸ UHLÍK, Jan. *Historie věznění a vězeňství v Čechách...* 2006, s. 258-259.

⁷⁹ MITÁŠ, V. 2007, s. 19.

3. PENOLOGIE V OBDOBÍ STUDENÉ VÁLKY

Obsahem tohoto oddílu je krátké nahlédnutí do období mezi roky 1945 až 1989 – na pokus o navázání linie širších společenských vztahů a politicky-ekonomického uspořádání první republiky s aspektem na pozici české církve vůči nově se rodící státní ideologii na platformě Východního bloku, na krátký záblesk „socialismu s lidskou tváří“ a následný normalizační útlum – v kontrastu s průmětem do měnicí se formy penologie v tomto časovém úseku.

3.1 ROZDĚLENÍ SFÉR VLIVU

Již 21. října 1944, více jak 7 měsíců před koncem 2. světové války, vyjádřil papež Pius XII. na setkání s americkým velvyslancem Myronem Taylorem své obavy o postoji Sovětského svazu ke katolické církvi, nedůvěru k osobě Stalina a poukázal na neutěšenou situaci v Itálii v souvislosti s formující se komunistickou hrozbou. Papež apeloval na Spojené státy, aby cele převzali záštitu nad křesťanskou Evropou, neboť si byl plně vědom Stalinovy dominantní pozice vůči Rooseveltovi, což se posléze potvrdilo v únoru 1945 na jaltské konferenci, kde došlo k alokaci středoevropských a východoevropských zemí dle mocenských zájmů a kde byl položen zrod východního bloku pod taktovkou Sovětského svazu. Hary Truman, jakožto nově nastoupivší americký prezident namísto v dubnu 1945 zesnulého Franklina Roosevelta, sice zaujal vůči stalinovskému Rusku a jeho politickým zájmům razantnější postoj, nicméně nastartovaný proces již nedokázal zvrátit a tak Spojené státy spolu s Vatikánem, včetně států západní Evropy, vstupují do studené války.⁸⁰

K zamezení narůstajícího vlivu komunisticky orientovaných stran v zemích západní Evropy iniciuje papež Pius XII. „projekt evropského sjednocení“, jehož leitmotivem je restaurace a podpora demokratických stran křesťanského zaměření.⁸¹ Tento zájem se nejvíce projevil v německy hovořících zemích, tedy v Rakousku a především ve Spolkové republice Německo. Obroda německého katolicismu se projevila i v nově sestavené ústavě, jež se rodila v režii katolíků vládních stran CDU (Křesťansko-demokratická unie) a CSU (Křesťansko-sociální unie). Došlo k pevnému sepětí obnovené křesťanské obce s vysokou státní administrativou, které bylo hnacím motorem politicko-ekonomických změn, tzv. „hospodářského zázraku“ poválečného Německa, kulminujícího koncem 50. let 20. st.⁸²

⁸⁰ CHENAUX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě....* 2012, s. 93.

⁸¹ Tamtéž, s. 93-94.

⁸² ANZENBACHER, A. 2004, s. 148-149.

3.2 OD EUFORIE K VYSTŘÍZLIVĚNÍ

Poněkud odlišným směrem než Německo se vydává poválečné Československo, které se stalo součástí zájmového teritoria Sovětského svazu. V kontextu předpřipraveného scénáře Košického vládního programu z dubna 1945, mezi jehož hlavní body patřilo znárodnění a konfiskace majetku zrádců a kolaborantů, pozemková reforma, reforma veřejné správy a transformace armády na armádu sovětského stylu⁸³, se v období 1945 – 1948 naplno rozjíždí přeměna buržoazně-demokratické republiky v socialisticky a totalitně orientovaný stát.⁸⁴

Krátké pocity euforie s ideály svobody a nadějemi „lepších zítřků“ tak střídá kruté vystřízlivění na vlnách protiněmecké fobie a kolektivní viny, podnícené prezidentskými dekrety, jež vedly k přeplnění veškerých vězeňských objektů a spolu s tím k radikálnímu zhoršení jednak podmínek vězňů, jednak služebních podmínek příslušníků Sboru vězeňské stráže (SVS), jenž byl ustanoven od 1. října 1945.⁸⁵

Mimo jiné se kupříkladu jednalo o tzv. velký retribuční dekret „o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů“, na jehož základě bylo obžalováno více než 130 tisíc osob, z nichž bylo odsouzeno zhruba 38 tisíc. Krátce po válce pak bylo k trestu smrti odsouzeno 234 osob české národnosti a 475 osob národnosti německé.⁸⁶ Pro ilustraci doplňme, že v období od roku 1945 až do roku 1990, kdy byl trest smrti zrušen, bylo vykonáno celkem 1 186 poprav. Z toho bylo právě na základě retribučního dekretu v letech 1945 – 1949 popraveno 739 (tedy 63%) vězňů (poslední poprava „retribučáka“ byla vykonána v roce 1958), za politicky motivované trestné činy bylo v období 1948 – 1960 popraveno 230 (19%) odsouzenců a za vraždu či jiné vážné kriminální delikty pak v letech 1945 – 1990 popraveno celkem 217 (18%) osob.⁸⁷

3.3 FORMOVÁNÍ SOCIALISTICKÉ PENOLOGIE

3.3.1 PRVNÍ ETAPA

Rozvíjející se represivní politika státu zapříčinila nedostatek vězeňských objektů. Z tohoto důvodu začalo Ministerstvo spravedlnosti, pod nějž od roku 1945 spadalo řízení a správa vězeňských objektů, zakládat nová penologická zařízení v prostorách, které pro

⁸³ Prvky této reformy se posléze promítnou i do penologického prostředí.

⁸⁴ VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. 1970. s. 477-479.

⁸⁵ UHLÍK, J. 2006, s. 263-264.

⁸⁶ Tamtéž. s. 264.

⁸⁷ MITÁŠ, V. 2007, s. 20.

tyto účely byly zcela nevyhovující. Jednalo se převážně o zrušené kláštery nebo vyvlastněná sídla bývalé aristokracie. Na tomto místě bychom mohli uvést např. klášter ve Svatém Janu pod Skalou, či zámek v Zámrsku u Vysokého Mýta, kde byl v roce 1950 zřízen „Ústav mladých provinilců A. S. Makarenka“ pro chlapce do 18 let, odsouzené za otevřenou náklonost k nekomunistickým politickým stranám (mladíci většinou distribuovali letáky, jejichž obsahem byla ostrá kritika vlády a jejich komunistických představitelů nebo nesouhlasné projevy s nasměrovanou politikou státu).⁸⁸

Následujícím krokem Ministerstva spravedlnosti, učiněným v souladu s direktivním uplatněním sovětského modelu a marxisticko-leninské ideologie na poli penitenciární péče, bylo plošné zrušení míst vězeňských kaplanů. Veškeré duchovní projevy byly postaveny mimo zákon a dne 2. července 1951 byla vnitřním vězeňským řádem s konečnou platností zakázána všem odsouzeným účast na náboženských obřadech. Tento krok znamenal násilné ukončení dosavadního formování duchovenské péče v penologickém prostředí, která tak de facto paradoxně vstupuje do ilegality a přijímá tak v přeneseném slova smyslu „auto-edukativní“ formu mezi samotnými odsouzenými prostřednictvím působení vězněných duchovních [obr. č. 20].⁸⁹

Tímto způsobem např. provozovali duchovenskou činnost odsouzení v táboře Eliáš I ve Stanici Sboru vězeňské služby (SVS) Ostrov, kde se část z nich potají scházela na ubytovně č. 28, v níž se modlili a kde vždy některý z internovaných duchovních pořádal duchovní přednášku. Ubytovna díky tomuto „renomé“ byla zasvěcenými odsouzenými nazývána „Vatikán“.⁹⁰

Jako další ukázkou „reformního“ období první etapy státního vězeňství bychom mohli uvést podmínky chovanců (i dospělých vězňů) v již uvedeném bývalém klášteře v Zámrsku u Vysokého Mýta, kde byl zaveden přísný vojenský dril násobený nevybíravým chováním některých jedinců z řad vězeňského personálu. Ve dne vykonávali chovanci pracovní činnosti a po pracovní době podstupovali pravidelná politická školení za účelem jejich převýchovy. Krom toho zde byl, podobně jako v jiných objektech SVS, záměrně přijat model společné internace politických a ostatních, státní ideologii nepřizpůsobivých, „živlů“ (včetně nábožensky orientovaných osob) spolu s kriminálními delikventy. Motivem byl předpoklad, že pod vlivem „kriminálů“ dojde k podrobení nebo k osvojení zločineckých návyků a zejména pak k psychické degradaci humánně a politicky

⁸⁸ UHLÍK, J. 2006, s. 265.

⁸⁹ MITÁŠ, V. 2007, s. 21.

⁹⁰ UHLÍK, J. 2006, s. 287.

angažovaných osobností. Jak se později ukázalo, tento model se nepodařilo integrovat do kalkulu nově nastavené penitenciární péče⁹¹ – naopak: internovaná „intelligence“ začala pod vedením vězňů pocházejících z uměleckých sfér⁹² zakládat různé hudební, pěvecké a recitační soubory, jež měly samozřejmě výhradně „angažovaný“ a „ideově“ orientovaný repertoár, díky čemuž jim bylo umožněno vystupovat na veřejnosti.⁹³ Těmito aktivitami však došlo zcela logicky k ještě větší segregaci obou sociálních vrstev.⁹⁴

TÁBORY A „AKCE K“

Exemplární expozicí neomezené moci komunistické diktatury, která znamenala zásah do základních lidských práv a svobod mnoha občanů a která znamenala definitivní odklon od humánních „způsobů zacházení“ s odsouzenými, bylo zřizování tzv. táborů nucených prací (TNP), trestaneckých pracovních táborů (TPT) [obr. č. 21] a později pak pomocných technických praporů (PTP). Jejich mottem bylo: *„Práce není trestem, ale ctí a povinností každého občana.“* a byli do nich posíláni tzv. *„nepřátelé pracujícího lidu a lidově demokratického zřízení“*⁹⁵, a to na základě subjektivních komisionálních rozhodnutí vyšších funkcionářů KSČ, tedy bez řádného a profesionálně vedeného soudního procesu.⁹⁶

Další formou perzekucí s politickým podtextem, které si svou povahou nikterak nezavdaly s vězeňským prostředím, bylo zavedení „vojenských báňských oddílů“ a centralizačních klášterů. Do prvně jmenovaných byli na práci v ostravsko-karvinských dolech rekrutováni vysokoškolští studenti ze škol, jež se nacházely pod „ideologickým drobnohledem“ (např. vysoké školy zemědělské, teologické či právnické fakulty apod.), dále pak branci z řad věřících, ale i z rodin podnikatelů apod. Do centralizačních klášterů, které se nacházely pod přísnou kontrolou Státní bezpečnosti (StB), byli v rámci tzv. „Akce K“ spuštěni v noci ze 13. na 14. května 1950 vykázaní duchovní (řeholníci, řeholnice, kněží atd.) a studenti teologických fakult. V obou případech šlo o bezprecedentní ukázkou totalitní represe a demagogicky výchovného aspektu „dělnického způsobu života“ ve formě namáhavé práce v těžkých a tvrdých podmínkách.⁹⁷

⁹¹ UHLÍK, J. 2006, s. 265-266.

⁹² Jedním z nich byl i mimo jiné člen soudobého džezového orchestru Ferdinanda Petra, který učil mladé vězně hrát na hudební nástroje.

⁹³ Tato absurdita posloužila mimochodem jako námět jedné ze scén filmové komedie režiséra Z. Sirového „Černí baroni“ z roku 1992 natočená na motivy stejnojmenného satirického románu M. Švandrlíka.

⁹⁴ UHLÍK, J. 2006, s. 265-266.

⁹⁵ Především šlo o řádné a bezúhonné, avšak státní ideologii „nepohodlné“ občany, proti kterým nebylo možné zaranžovat uměle vytvořený politický proces.

⁹⁶ UHLÍK, Jan. 2006, s. 283-284.

⁹⁷ Tamtéž. s. 285.

3.3.2 DRUHÁ A TŘETÍ ETAPA

První vývojová etapa formování socialistického penologického prostředí, na jejímž počátku byly únorové události roku 1948, končí na rozhraní let 1956 – 1957. Datace ukončení první etapy se váže jednak k nově nasměrované politice SSSR pod vedením N. S. Chruščova (odhalení kultu osobnosti, politických přehmatů a dogmat apod.), jednak k zasedání ÚV KSČ konané ve dnech 29. – 30. března 1956 (přijetí závěrů v kontextu s XX. sjezdem KSSS, otevřené uznání vnitřních hospodářských neúspěchů ad.)⁹⁸. Druhá etapa, období mezi roky 1957 – 1962, se již vyznačovala jistým náznakem liberálního uvolnění a revizí penitenciární péče (především pak v oblasti zaměstnávání vězňů) v souvislosti s neutěšenými výsledky plnění plánu třetí pětiletky, vedoucích ke zhoršení celonárodní hospodářské situace. Byly odkryty difference mezi teorií edukace odsouzených a její praktické aplikace, ke kterým docházelo díky zkosnatělému uplatňování systému zavedeného roku 1948. Tento systém tak vedl k „přeceňování čistě výchovných prvků“ na úkor „významu práce odsouzených“, což bylo vyhodnoceno jako vážné ohrožení „represivní stránky trestu“. Na základě těchto zjištění byly v roce 1961 vydány „Směrnice pro provádění nápravně výchovné činnosti mezi odsouzenými v nápravných zařízeních ministerstva vnitra“, jimiž byla nově definována diference mezi odsouzenými včetně jejich činností.⁹⁹

Tento počín přinesl první sjednocující legislativní úpravu napříč vězeňským systémem. Do této doby neexistovala de facto jednoznačná a normativní právní úprava – pravidla výkonu trestu, jakožto přímého zásahu do lidských práv a svobod, byla do této úpravy pouze v díkci ministra spravedlnosti, tedy institucionálně nižší instancí než byl zákonodárný sbor, což je z hlediska dnešního právního systému nemyslitelné. Velmi často pak docházelo ke značným rozporům mezi předpisy a praxí (obzvláště pak v penologických zařízeních typu TNP či TPT, viz kapitola 3.2.1, „Tábory a „Akce K““).¹⁰⁰

Třetí etapa profilace socialistické penologie navazuje na trend konce 50. let, jenž se nesl v duchu úsilí o koncepční změny penitenciární péče. Výchozím bodem se stává XII. sjezd KSČ konaného v prosinci roku 1962, na němž bylo přijato prohlášení o dovršení výstavby socialismu a třídní jednoty. Se zřetelem na zaostalost tuzemské penologie v kontrastu se státy západní Evropy bylo konstatováno, že aplikace sovětského modelu internace na zcela odlišné geografické – ale i mentální – podmínky vedla k úpadku našeho

⁹⁸ V4 Rok za rokem. *Vrcholný stalinismus...: 1956. Československo*. [online]. [cit. 28. 3. 2014]. Dostupné z: <http://www.rokzarokem.cz/1949-1956>.

⁹⁹ UHLÍK, J. 2006, s. 300-301.

¹⁰⁰ MITÁŠ, V. 2007, s. 21.

vězeňství. Stěžejním úkolem a těžištěm penologické politiky se opět měla stát prevence kriminálních činů a re-edukace delikventů, s ohledem na ohromný nárůst objemu resortu po roce 1945¹⁰¹ pak měla být vypracována dlouhodobá koncepce vězeňství s důrazem na kvalitu penitenciární péče. Tato koncepce zahrnovala jednak změny personální politiky Sboru nápravné výchovy (SNV), především v souvislosti s obsazováním nově systematizovaných postů pedagogů a psychologů¹⁰², jednak vytvoření ucelené legislativy v podobě přijetí nového zákona č.59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, který byl koncipován s ohledem na humanizovaný směr evropské penologie.¹⁰³ Pomyslným vrcholem liberálních změn ve vězeňství bylo ustanovení Výzkumného ústavu penologického (VÚP) dne 1. prosince 1966, v jehož čele stál mj. PhDr. Jiří Čepelák, CSc. [obr. č. 22]. Tento institut se věnoval dosud neřešené problematice socialistického pojetí teorie a praxe vězeňství – metodám zacházení s vězni, speciální pedagogice či vlastním poměrům ve vězeňských zařízeních – s porovnáním penitenciární péče v okolních demokratických státech. Nutno ovšem dodat, že se zde nikdy nepočítalo s aktivitami duchovních. Nicméně, jak se již brzy ukáže, byl to poslední pokus o humanizaci české penologie na dalších více než dvacet let.¹⁰⁴

3.3.3 KONEC „SOCIALISTICKÉHO HUMANISMU“

Jedním z důvodů, proč se nepodařilo VÚP uvést nové metody speciální pedagogiky a zacházení s vězni do praxe, byla stále sílící pozice odpůrců liberalizace a jejich oficiální podpora více jak 15 let fungujícího a vojensky orientovaného režimu. Na vedoucí posty v SNV byli dosazováni bývalí důstojníci vnitřní stráže MNB, kteří nejenže neakceptovali nové metody, nýbrž opětovně začali zavádět „staré pořádky“.¹⁰⁵ Zvratem v celém vývoji pak bylo dění v letech 1968 – 1969, jež poukázalo na nemožnost reformy totalitního zřízení a vyústilo v tzv. normalizační období, které přetrvalo až do roku 1989. Nadějná profílance penologie nabrala nový, zcela opačný směr, znamenající odklon od evropského a světového trendu. Vězeňství se opětovně stalo uzavřeným celkem bez možnosti veřejné

¹⁰¹ Především v souvislosti s kvantitativním nárůstem politických a retribučních vězňů a je třeba si uvědomit, že se průměrný roční stav vězňů od roku 1946 až do roku 1964 pohyboval nad hranicí 29 tis. osob [Uhlík. 2006, s. 301]. Největšího maxima dosáhnul v roce 1953, kdy bylo podle oficiálních údajů uvězněno 46 675 odsouzených [Uhlík. 2006, s. 270]. Pro srovnání: v roce 1928 čítala kapacita ve 24 věznicích 1 850 vězňů (v nouzových podmínkách až 2 500) [Uhlík. 2006, s. 237]; v roce 1938 se celkový počet uvězněných osob pohyboval na hranici mezi 9 – 10 tis. [Uhlík. 2006, s. 269]; současný stav vězňů osob k 21. 3. 2014 činil 17 129 osob v 35 vězeňských zařízeních VS ČR [online] [cit. 28. 3. 2014]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta/>.

¹⁰² V roce 1956 byl stav personálu s vysokoškolským titulem 0,74% z celkového počtu příslušníků, což byli pouze lékaři.

¹⁰³ K úplnému naplnění tohoto zákona však ve skutečnosti díky ideologickým zábránám nedošlo.

¹⁰⁴ UHLÍK, J. 2006, s. 301-304.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 304.

kontroly, v němž byl uplatňován striktně militantní řád, co největší pracovní vytížení vězňů s minimální péčí bez jakýchkoli nároků.¹⁰⁶ Na tento fakt reagovala posléze i občanská iniciativa „Charta 77“ v květnu 1978 dokumentem o vězeňství, v němž předložila právně podloženou analýzu vztahující se k systému penologie a podmínkám v něm panujících, které byly mimo jiné v rozporu s lidskou důstojností¹⁰⁷ a tudíž v rozporu helsinskou dohodou o dodržování lidských práv, pod níž se v roce 1976 podepsala i vláda ČSSR.¹⁰⁸

3.4 POHLED Z „DRUHÉ“ STRANY

Jakkoli bylo období studené války v socialistickém Československu z hlediska politicko-spoločenských poměrů vůči církvi nepříznivé (až nepřátelské), nahlédneme-li na tuto problematiku pomyslně z „druhé“ strany a pokusíme-li se abstrahovat veškerá negativa, přesto zde nalezneme jisté aspekty, jež mají co do historické zkušenosti a kontinuálního vývoje církve svůj svým způsobem neoddiskutovatelný a kladný přínos.

Jedním z těchto přínosů je zcela jistě společné sblížení reprezentantů rozličných náboženských forem působících v československé republice. Prvopočátky ekumenického hnutí spadají sice již do období první republiky, nicméně k těsnějšímu sblížení přispěly až různé akty perzekucí a věznění za totalitního režimu. Zcela výjimečným počinem hnutí pak bylo sestavení a vydání prvního českého ekumenického překladu Bible, jež koncipovali teologové od roku 1961 a který byl vydán v roce 1979 ke čtyřstému jubileu Bible kralické.¹⁰⁹

Pro mnohé duchovní, kteří okusili prostředí vězení na vlastní kůži, pak tato zkušenost znamenala v přeneseném slova smyslu „výchovní políček“ za jejich dosavadní „katolický triumfalismus“. Až teprve zde, odtržení od své introverzní konfese, skutečně pochopili, co znamenají „reálné“ pojmy „eucharistie, modlitba, bratrské společenství a solidarita otřesených“. Až teprve zde – ve společenství nekatolických věřících, evangelických pastorů, laiků, masarykovsky orientovaných lidí, ale i pronásledovaných komunistů – pronikli do podstaty porozumění bez ohledu na názorové rozdílnosti. Paradoxně se tímto v naprostém odloučení ztotožnili se závěry II. vatikánského koncilu, jehož poselství pak v kontextu „své zkušenosti“ většina z nich předávala dál.¹¹⁰

¹⁰⁶ UHLÍK, J. 2006, s. 308-309.

¹⁰⁷ GRUNTORÁD, Jiří a UHL, Petr. *O československém vězeňství*.... 1990, s. 11.

¹⁰⁸ UHLÍK, J. 2006, s. 309.

¹⁰⁹ VOJTÍŠEK, Z. 2004, s. 125.

¹¹⁰ HALÍK, Tomáš. *Tomáš Halík: smířená různost*. 2011. s.

4. PENOLOGIE A DUCHOVENSKÁ PÉČE PO ROCE 1989

„Samet“, jenž se v roce 1989 stal spolu se „zvoněním klíčů“ atributem listopadové revoluce, se již záhy ukázal být velmi obnošeným a moli prožraným svrchníkem, po jehož odložení se ve své nahotě objevilo tělo morálně, kulturně, ekonomicky a politicky zdevastovaného národa Čechů a Slováků. V přeneseném slova smyslu tak opětovně euforii v krátkém sledu následuje vystřízlivění a kocovina, jejíž následky pocítujeme dodnes.

V tomto oddílu se budeme věnovat oblasti penologie po roce 1989 – její systémovou re-profilaci a humanizaci v souladu s mezinárodními úmluvami – a obrodu duchovenské péče ve vězeňském prostředí.

4.1 PROCES HUMANIZACE VĚZEŇSTVÍ

4.1.1 AMNESTIE A JEJÍ DOPADY

Když se v listopadu roku 1989 definitivně uzavřela kapitola komunistického režimu v České republice, jedním z prvních kroků nově zformovaných politických představitelů byla snaha o nápravu justičních represí, jimiž byla převážná většina sama v minulosti konfrontována. Česká justice, včetně Sboru nápravné výchovy (SNV), se ocitla pod nesmírným společenským i politickým tlakem. Ve věznicích (nápravně výchovných ústavech – NVÚ) docházelo v kontextu náhlých společenských změn k nepokojům, které vyústili až ve vzpoury vězňů. Pomyslné přilítí oleje do ohně pak způsobilo udělení amnestie ze dne 8. 12. 1989 za tzv. „trestné činy proti republice“, která se vztahovala na 52 vězňů. Aby se zabránilo dalším nepokojům, byly vytvořeny komise České národní rady (ČNR), které se za účasti zástupců občanských hnutí a odborníků zabývaly stížnostmi vězňů, které měly politický podtext. Na základě těchto šetření pak proběhla rozsáhlá amnestie nově zvoleného prezidenta Václava Havla v lednu 1990, po níž se počet vězňů v NVÚ snížil z celkových 22 000 na 6 000 osob. Zároveň byla přijata prozatímní úprava práv a povinností vězňů, zaveden doživotní trest a zrušen trest smrti.¹¹²

Zkostnatělá struktura, morální a profesní úpadek příslušníků SNV, kteří nebyli s to zbavit se zaběhlých metod „totalitní penologie“ a akceptovat nově zaváděnou transformaci penologie v institut s integrovanými prvky moderní formy vězení konce 20. století, nutně

¹¹¹ HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 2005, s. 36-37.

¹¹² Vězeňská služba České republiky. *Historie vězeňství*. [online]. [cit. 1. 4. 2014]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/historie-104/historie-vezenstvi>.

vedla v průběhu let 1990 až 1991 k prvotním prověrkám profesní a morální způsobilosti veškerého vězeňského personálu¹¹³. Z celkového počtu 7 500 příslušníků bylo ze služby uvolněno 1 500 osob. Postupně se formující Vězeňská služba České republiky (VS ČR) pokračovala v personální obměně i v následujících letech. Nově systematizovaná místa specialistů byla obsazována již kvalifikačně způsobilými osobami.¹¹⁴

4.1.2 LEGISLATIVNÍ RE-PROFILACE

NOVELIZACE DE LEGE LATA

V souvislosti s komplexní transformací českého vězeňství bylo nutné provést legislativní úpravy platného zákona č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody. Zákon byl v průběhu let 1990 – 1993 novelizován a konečné podoby dosáhnul v roce 1994 vydáním úplného zákona č. 18/1994 Sb. Tento zákon byl účinný do 1. ledna roku 2000, kdy byl nahrazen současnou právní úpravou pod č. 169/1999 Sb., Zákonem o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.¹¹⁵

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody mimo jiné řeší v kontextu diferenciací výkonu trestu dosud platné 4 typy věznic: věznice s dohledem, dozorem, ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Od těchto typů věznic se posléze odvíjí stupeň vnější ostrahy, bezpečnost a aplikace resocializačních programů. V rámci resocializačních programů, které jsou kontinuálně vyhodnocovány, jsou pro vězně jednotlivými penologickými zařízeními vypracovávány plány pracovních, vzdělávacích, terapeutických a zájmových aktivit. Novelou č. 152/1995 Sb. pak byla v rámci tohoto zákona ředitelům jednotlivých věznic přičena pravomoc možnosti rozhodování o přemístění vězňů do jiného typu věznice na základě jejich chování a aktivit v kontextu resocializačních programů.¹¹⁶

VZNIK VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČESKÉ REPUBLIKY

Ukončení působnosti instituce SNV datujeme k 1. lednu 1993, kdy byla zákonem č. 555/1992 Sb. ustanovena Vězeňská služba České republiky (VS ČR). Tímto krokem byl proveden radikální obrat od penologického systému bývalého režimu s prvky sovětského modelu, jehož těžištěm byla především militantní platforma. V rámci zmíněného „Zákona České národní rady o Vězeňské a justiční strážci České republiky“ byla zároveň zcela jasně

¹¹³ Prověrky byly prováděny na základě zákona č. 169/1990 Sb., o občanských komisích působících v resortech ministerstva vnitra a o změně a doplnění zákona č. 100/1970 Sb., o služebním poměru příslušníků Sboru národní bezpečnosti, ve znění zákonů č. 63/1983 Sb. a č. 74/1990 Sb.

¹¹⁴ HÁLA, J. 2005, s. 37.

¹¹⁵ MEZNÍK, J., KALVODOVÁ, V. a KUČTA, J. 1995, s. 19.

¹¹⁶ Tamtéž. s. 19-20.

definována nová struktura a organizace VS ČR a stanoveny práva a povinnosti všech jejich zaměstnanců.¹¹⁷

INTEGRACE MEZINÁRODNÍCH PRAVIDEL

Následující a nutnou etapou, kterou muselo v průběhu 90. let 20. století v rámci procesu humanizace české vězeňství projít, bylo legislativní narovnání vůči evropským standardům, a to jednak v souladu s rezolucí OSN z roku 1957 pod názvem „Standardní (minimální) pravidla pro zacházení s vězni“, jednak v souladu s Evropskými vězeňskými pravidly (EVP) z roku 1987. V současné době lze konstatovat, že se dlouhodobý koncept „*integrace principů humanizace, bezpečnosti a účinnosti*“ daří i přes veškeré obtíže spojené s prolomením „zažitých návyků a předsudků“ postupnými kroky realizovat – dle evropských standardů byla např. vytvořena počítačová databáze vězněných osob, jež obsahuje data o způsobech zacházení s jednotlivými odsouzenými apod.¹¹⁸

4.2 PROCES OBRODY DUCHOVENSKÉ PÉČE

4.2.1 POČÁTKY

Počátky opětovné obrody duchovenské péče v penologickém prostředí souvisejí s nepokoji v českých věznicích na přelomu 1989 a 1990. V této době nabízí zástupci církví ministerstvu vnitra, jakožto tehdejšímu správci útvaru SNV, pomocnou ruku ke zklidnění situace ve věznicích, obzvláště pak vězňů, na něž se proběhnuvší amnestie nevztahovaly a kteří se tím pádem cítili „poškození“. Zpočátku však byla činnost duchovních spontánní, bez jakékoli metodiky, kontroly a průpravy a tak zde docházelo ke „třecím“ plochám mezi zaběhlým polovojenským režimem (a samozřejmě neochotou některých zaměstnanců VS ČR), specifičností věřících (vězněných osob) a nezkušeností a neznalostí duchovních s tímto prostředím.¹¹⁹

Ing. Ondrej Lupták, CSc., jakožto autor jedné z prvních metodik obrozené duchovenské služby v penologickém prostředí, ostatně nabádá k dodržování platné legislativy související s výkonem trestu odnětí svobody a mezi tzv. „Desatera příkázání Vězeňské služby“ uvádí mimo jiné příkázání, aby byl duchovní k dozorcům, jejichž povolání je psychicky i fyzicky velmi náročné, „trpělivý“ a měl „radostného ducha“.¹²⁰

¹¹⁷ HÁLA, J. 2005, s. 51.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 37-38.

¹¹⁹ MITÁŠ, V. 2007, s. 22.

¹²⁰ Tamtéž, s. 22.

Tato situace se ukázala jako neudržitelná, a proto se již záhy utvořila „pracovní skupina duchovních dobrovolně působících v českých věznicích“, jejímž vedením byl Ekumenickou radou církví (ERC) pověřen ThMgr. Bohdan Pivoňka [obr. č. 23], farář žižkovské Českobratrské církve evangelické. Pivoňka, jenž působil jako vězeňský odborník v komisi České národní rady již od počátku procesu humanizace vězeňství, byl v roce 1993 přijat generálním ředitelstvem VS ČR na třetinový úvazek do zaměstnaneckého poměru jako koordinátor nově se formující duchovenské služby.¹²¹

4.2.2 VZNIK VDP A LEGALIZACE VZTAHU S VS ČR

Důležitými milníky znovuvzkříšené duchovenské péče v českém vězeňství, které přinesly konsolidaci a tak potřebný řád, odpovídající specifické penologického prostředí, pak byly v roce 1994 dva stěžejní momenty: jednak zrod občanského sdružení „Vězeňská duchovenská péče“ (VDP), jednak přijetí dokumentu „Dohoda o působení duchovních ve věznicích a vazebních věznicích“, podepsaného 7. ledna 1994 generálním ředitelem VS ČR plk. JUDr. Zdeňkem Karabcem, arcibiskupem ThDr. Miloslavem Vlčkem, předsedou ERC ThMgr. Pavlem Smetanou a vedoucím VDP ThMgr. Bohdanem Pivoňkou [obr. č. 24 a 25], jenž vešel v platnost v rámci VS ČR Nařízením generálního ředitele (NGŘ) č. 3/1994.¹²² Tato dohoda umožnila vyřešit legislativní vztahy mezi církví a VS ČR – byly stanoveny podmínky vstupu „pověřených osob“¹²³ do jednotlivých věznic, jejich kompetence, ale i povinnosti v kontextu zákonů, předpisů či nařízení. Dohoda zároveň řešila otázku ekonomickou (náklady spojené s cestováním, telefonními poplatky duchovních apod., které šly doposud na vrub církve) a umožnila jednotlivým duchovním na základě vlastní žádosti uzavřít s VS ČR pracovní-právní vztah (až doposud vykonávali duchovní tuto činnost jako dobrovolnou), to buď formou dohody o vykonané práci či přijetím do pracovního poměru na částečný úvazek.¹²⁴

4.2.3 PROFESIONALIZACE A USTANOVENÍ VDS

První systematizace za účelem vytvoření jedenácti tabulkových míst pro profesionální duchovní službu ve VS ČR byla provedena na popud tehdejší ministryně spravedlnosti JUDr. Vlasty Parkanové v prosinci 1997. V březnu následujícího roku byl ustanoven Referát duchovní služby spadající pod Odbor výkonu vazby a trestu odnětí

¹²¹ Tamtéž, s. 22.

¹²² Tamtéž, s. 23.

¹²³ Tento „terminus technicus“ byl převzat jakožto oficiální právní termín ze zákona o církvích a sjednotil rozdílnost mezi pojmenováním duchovních (kněží, ordinované osoby, faráři atp.).

¹²⁴ VEPŘEK, Karel. Dohoda církví a VS ČR [rozhovor]. *České vězeňství*. 1994. s. 65-67.

svobody Generálního ředitelství VS ČR a duchovní, kterých se nakonec přihlásilo sedmnáct, byli postupně přiděleni do vybraných organizačních jednotek (OJ), tj. věznic a vazebních věznic.¹²⁵

V roce 2001 vydala generální ředitelka Mgr. Kamila Meclová velmi diskutované, avšak průlomové NGR č. 27/2001, jímž zrušila dosavadní Referát duchovní služby, který strukturálně spadal pod Odbor výkonu vazby a trestu (OVVaT), a vytvořila samostatnou „Vězeňskou duchovní službu“ (VDS). Tímto krokem byl završen kontinuální vývoj profesionalizace duchovenské služby v rámci humanizace českého penologického prostředí a byla vytvořena funkce hlavního kaplana (nadále v osobě Mgr. Pivoňky), který byl přímo odpovědný prvnímú náměstkovi generální ředitelky. Toto organizační schéma se analogicky promítlo i do struktur jednotlivých OJ, v nichž zůstalo de facto zachováno dodnes [obr. č. I.].¹²⁶

I přes veškerou kritiku oponentů procesu osamostatnění činnosti duchovních v rámci resocializačních a reedukačních programů OJ a jejich obav o narušení původního smyslu duchovenské péče se počin generální ředitelky z dnešního úhlu pohledu ukázal jako správný. Došlo k upevnění pozic duchovních a k oboustrannému zintenzivnění součinnosti se zaměstnanci OVVaT OJ v celé šíři programů penitenciární péče, což mimo jiné ukázal i průzkum provedený v roce 2004, v němž 60% oslovených respondentů¹²⁷ již vnímalo „pověřené osoby“ jako nedílnou součást struktury OJ a ne jako „nutnost“, kterou jsou nuceni ve své OJ „strpět“ v souvislosti s plněním platných úmluv a vydaných nařízení.¹²⁸

Jedním z takovýchto dokumentů jsou i Evropská vězeňská pravidla, k jejichž plnění se Česká republika zavázala. Mezi základní principy těchto pravidel mimo jiné patří, že: *„Odnětí svobody se má provádět za takových materiálních a mravních podmínek, které zabezpečují respekt k důstojnosti člověka a jsou v souladu s těmito pravidly“* a že *„Je třeba respektovat náboženské vyznání a mravní nařízení skupiny, ke které vězeň náleží.“*¹²⁹

V souvislosti s těmito změnami, jež se osvědčily a měly příznivý dopad na koncipování a realizování resocializačních a reedukačních programů, došlo během krátké doby k optimalizaci tabulkových míst duchovních v rámci VS ČR a jejich celkový počet

¹²⁵ Na plný úvazek, ovšem rozdělený mezi Věznici Horní Slavkov a Věznici Kynšperk nad Ohří, byl však zpočátku zaměstnán pouze kazatel Bratrské jednoty baptistů Luděk Šíp, ostatní duchovní pak byli zaměstnání na jednu až čtyři pětiny úvazku. V roce 2005 již evidujeme 11 duchovních na plný úvazek.

¹²⁶ MITÁŠ, V. 2007, s. 24.

¹²⁷ Tento anonymní průzkum provedl první náměstek generální ředitelky mezi prvními zástupci ředitelů OJ, jakožto přímými nadřízenými zaměstnanců OVVaT [obr. č. I.].

¹²⁸ MITÁŠ, V. 2007, s. 24-25.

¹²⁹ MEZNÍK, J., KALVODOVÁ, V. a KUČTA, J. 1995, s. 25.

byl k 1. březnu 2005 navýšen na devatenáct, přičemž možnosti plného pracovního úvazku využilo deset z nich (vyjma hlavního kaplana, který byl již na plný úvazek zaměstnán od roku 1998).¹³⁰

Jak vyplývá ze zprávy hlavní kaplanky Mgr. Květoslavy Jakubalové,¹³¹ datované ke 12. únoru 2014, působilo během roku 2013 v rámci VDS ve všech OJ VS ČR 36 kaplanů z 10 církví, a to od 0,2 až po 1,0 úvazku, přičemž na plný úvazek bylo zaměstnáno 7 kaplanů, včetně postu hlavní kaplanky a jejího zástupce Mgr. Bc. Martina Škody. Nejpočetnějšího zastoupení dosáhli zástupci církve Římskokatolické (14 kaplanů), dále pak zástupci Českobratrské církve evangelické (8 kaplanů). V rámci VDP vykonávalo v tomtéž roce ve vězeňských zařízeních duchovní činnost celkem 234 dobrovolných duchovních ze 14 církví, z toho pak: 71 registrovaných členů VDP, 86 zástupců bez členství ve VDP, vykonávající duchovní aktivity na základě pověření církví, a 77 zástupců Náboženské společnosti Svědků Jehovových [obr. č. III.].¹³²

¹³⁰ MITÁŠ, V. 2007, s. 25.

¹³¹ Mgr. Květoslava Jakubalová vystřídala na postu hlavního kaplana ThMgr. Bohdana Pivoňku k 1. 1. 2010.

¹³² JAKUBALOVÁ, Květoslava. *Souhrnný přehled působení VDS, VDP a církví* 2014, s. 2

5. VĚZEŇSKÁ DUCHOVENSKÁ PÉČE V SOUČASNOSTI

V tomto bloku se budeme zabývat problematikou současné tváře české penologie, vymezením funkce a účelu výkonu trestu odnětí svobody (VTOS) na straně jedné a možnostmi nápravy vězňů pomocí aplikací nových a moderních přístupů v rámci „programů zacházení“ na straně druhé. Nahlédneme do interní struktury Oddílu výkonu trestu – v kostce si představíme jednotlivé profese včetně pozice duchovních, jejich činnosti, poukážeme na specifčnost vězeňského prostředí a z něj plynoucích pravidel a nároků na jednotlivé zaměstnance VS ČR. Modelem standardního penologického zařízení – organizační jednotky¹³³ (OJ) VS ČR – na němž budeme jednotlivé fáze VTOS reflektovat, je Věznice Kynšperk nad Ohří.

5.1 VYMEZENÍ VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

5.1.1 PRINCIP A CÍL

Jak již bylo uvedeno, základním principem moderní penologie ve státech¹³⁴, respektujících mezinárodní úmluvy, je dodržování lidských práv a pravidel EVP. VTOS je podle tohoto principu chápán jako trest „sám o sobě“ s tím, že v samotném procesu VTOS nesmí být uplatňovány jakékoli formy fyzické či psychické tortury, nátlaku, diskriminace či dehonestace vězněných osob. Zároveň pak nesmí způsob a podmínky věznění v penologických zařízeních nikterak ohrožovat zdraví odsouzených, musí respektovat humánnost a minimalizovat diference mezi životem „před“ a „za“ mřížemi. Hlavním a nejdůležitějším principem a současně cílem uplatnění práva státu na izolování pachatele trestných činů od společnosti – v souvislosti s její ochranou a obranou před dalším porušováním zákonných norem – je maximální využití všech dostupných legislativních prostředků v rámci aplikace edukačních a resocializačních programů VS ČR (zahrnujících zejména pracovní, vzdělávací, volnočasové, ale i mravní a duchovní aktivity)¹³⁵ vůči odsouzeným způsobem, aby podněcoval „*takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.*“¹³⁶

¹³³ Pojem „organizační jednotka“ je obecným výrazem, používaným oficiálně interní legislativou VS ČR, zahrnující veškerá vězeňská zařízení VS ČR, tzn. vazební věznice, věznice a detenční ústavy, akademii VS ČR, střední odborné učiliště a samotné Generální ředitelství (GR) VS ČR.

¹³⁴ Zde míněny státy evropského kontinentu.

¹³⁵ MEZNÍK, J., KALVODOVÁ, V. a KUČHTA, J. 1995, s. 27.

¹³⁶ Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody. § 2, odst. (2).

5.1.2 PROSTŘEDKY, POŽADAVKY, STRUKTURA

Prostředky, jimiž justiční systém uplatňuje VTOS v legislativně vymezených mantinelech, s sebou zákonitě přináší zvýšené nároky na provoz OJ jednak z hlediska zajištění hospodářských a speciálních stavebně-technických požadavků, jednak zaopatření odpovídající zdravotní péče, stravování, hygieny a „ubytování“ vězňů, a v neposlední řadě k zajištění požadavků na personální strukturu odpovídajících kvalit, vzdělání a psychické odolnosti, jež je schopna aplikovat jak penitenciární péči, tak realizovat bezpečný provoz jednotlivých zařízení v celém spektru ochrany osob a majetku uvnitř i vně.

Těmto požadavkům logickým způsobem odpovídá struktura jednotlivých OJ, která je zřejmá i z organizačního diagramu Věznice Kynšperk nad Ohří [obr. č. I.], v níž dominují¹³⁷ dva základní úseky, a sice: 1) úsek 1. zástupce ředitele OJ (1. ZŘV) a 2) úsek zástupce ředitele OJ (ZŘV). Zatímco úsek ZŘV je koncipován k zajištění vlastního provozu OJ z pohledu ekonomického, logistického ad. (včetně zajištění základních potřeb a služeb vyplývajících z povinností VS ČR vůči zaměstnancům, ale i vůči odsouzeným) a jejími zaměstnanci jsou (v tomto případě) občanští zaměstnanci, úsek 1. ZŘV je orientován na zajištění bezpečnosti a vlastního aktu VTOS a je personálně sestaven jednak z uniformovaných příslušníků, jednak z občanských zaměstnanců, v jejichž řadách působí specialisté na penitenciární péči včetně péče duchovenské [obr. č. II.].

5.1.3 ZLOČIN A FUNKCE TRESTU

Penologické prostředí prochází neustálým vývojem a je úzce spjato s profilací sociálně patologických a kriminálních fenoménů ve společenském uspořádání v kontextu se zdokonalováním ochranných nástrojů společnosti vůči těmto jevům. Lapidárně řečeno: „vendetou“ společnosti za spáchaný „zločin“ je uvalení „trestu“ jakožto završení instance justičního procesu (tedy od zadržení pachatele, vyšetření trestného činu a odsouzení – v našem případě k VTOS). Zároveň však musíme na tomto místě zdůraznit, že se jedná pouze o jednu z mnoha možných forem sociálních defenziv společnosti a nelze tudíž hovořit o jediném a všeobecně platném prostředku.¹³⁸

Princip a cíl trestu, z pohledu legislativy, jsme již definovali v předchozí kapitole. Pokud jde o definici funkce trestu, nepanuje v odborné literatuře, orientující se na oblast

¹³⁷ Z hlediska hierarchie k doplnění připomeňme úsek vedení, jenž spadá přímo pod ředitele OJ, a který je mimo jiné orientován na administrativní správu, personální agendu a veřejnou informační, publicistickou a tiskovou „tvář“ OJ [obr. č. I.].

¹³⁸ HÁLA, J. 2005, s. 40.

penologie, jednoznačný názor. Zatímco např. Jaroslav Hála ve své publikaci „Úvod do teorie a praxe vězeňství“ rozlišuje dvě funkce trestu: 1) vyrovnávací a 2) regulativní,¹³⁹ Václav Mitáš pak ve svém sborníku „Duchovenská služba v penitenciárním prostředí“ doplňuje tuto diferenciaci o funkce: 3) preventivní a 4) edukační a socializační.¹⁴⁰

1) VYROVNÁVACÍ FUNKCE TRESTU

Touto funkcí je míněno přijetí a smíření se s faktem trestného činu jednak z hlediska oběti, jednak z hlediska pachatele. Jedním zřetelem této relace je eliminace negativních dopadů, plynoucích z trestného činu (újma na zdraví, vražda, poškození či znehodnocení majetku apod.) mezi pachatelem a obětí pomocí odpovídající kompenzace ze strany pachatele (odškodnění újmy na zdraví, uvalení VTOS¹⁴¹, náhrada škody ad.).¹⁴²

Určitou alternativou, k níž se přiklání část odborné veřejnosti, je aplikace formujícího se institutu „narovnání mezi pachatelem a obětí“. Tzv. „program narovnání“ se realizuje pouze v pečlivě vybraných případech některých trestných činů prostřednictvím mediátora, jenž zprostředkovává setkání pachatele a oběti „tváří v tvář“. Při tomto setkání vyjadřuje oběť v přímém dialogu s pachatelem své negativní pocity vůči němu, přičemž dochází k emočnímu uvolnění napětí oběti a pachatel má možnost vcítit se do postavení pachatele. Smyslem programu je omluva ze strany pachatele a vzájemná dohoda o odškodnění oběti.¹⁴³

Druhým zřetelem je odsouzení a dopad průběhu VTOS na pachatele – během doby věznění je pachatel konfrontován se svým svědomím, dostává se mu prostoru a šance k přijetí viny, což je základním cílem penitenciární péče.¹⁴⁴

2) REGULATIVNÍ FUNKCE TRESTU

Velký důraz je kladen na regulativní funkci trestu, a to především z hlediska ochrany společnosti v rámci dohodnutých konvencí – oněch mantinelů, jejichž překročení znamená překročení „společensky únosné hranice“, vedoucí následně k regulativnímu opatření s cílem minimalizace negativních a kriminálních jevů. V rámci této funkce lze odlišit tři formy regulace, a sice:

- izolace (umístění pachatele do penologického zařízení)

¹³⁹ Tamtéž, s. 40.

¹⁴⁰ MITÁŠ, V. 2007, s. 34.

¹⁴¹ Definitivou aktu abreakce je odsouzení k trestu smrti (některé státy USA, Afriky, Středního a Dálného východu ad.) – nejdále je dotážen v USA, a to v podobě účasti obětí na popravě. V evropských zemích, v nichž byl trest smrti zrušen (vyjma Běloruska), plní vyrovnávací funkci doživotní trest s možností podmíněčného propuštění – bez ní by se uvalení doživotního trestu rovnalo trestu smrti. [HÁLA. 2005, s. 41].

¹⁴² HÁLA, J. 2005, s. 40-41.

¹⁴³ Tamtéž, s. 41.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 42.

- odstrašování (konfrontace potencionálních pachatelů s relací zločin → trest)¹⁴⁵
- úsilí o změnu chování, případně osobnosti provinilce

Třetí forma regulace je uplatňována vůči pachateli umístěného přímo ve VTOS opětovně prostřednictvím penitenciární péče, která má v rámci tzv. „programů zacházení“, jehož bezpochyby důležitou součástí je i duchovenská péče [viz kap. 5.2.2], iniciovat u pachatele aktivity vedoucí k pozitivním změnám jeho osobnosti.¹⁴⁶

Pojem „zacházení“ lze vnímat jako alfu a omegu soudobé moderní penologie a je možné ji definovat „...jako soubor aktivit vězeňských pracovníků aplikovaný s cílem motivovat vězně (poskytovat mu společensky hodnotné a osobně přitažlivé výzvy) k práci na sobě samém a tím pomáhat zvyšovat jeho šance na život v zákonnosti po propuštění z vězení...“¹⁴⁷

3) PREVENTIVNÍ FUNKCE TRESTU

Odsouzení pachatele kriminálního činu k VTOS má zcela jistě, z pohledu sociálně-psychologického, preventivní dopad na všechny vrstvy společnosti, tzn. jak na pachatele, tak na nekonfliktní část obyvatelstva. Diskutabilní zůstává otázka délky VTOS. Některá odborná stanoviska sice uvádí, že po cca 5 letech VTOS dochází k degradaci preventivně-výchovného efektu z pozice odsouzeného (delší trest dle tohoto postoje po této době nepřináší odsouzenému žádná pozitiva), nicméně převážná část odborníků na tuto tematiku se přiklání k názoru, že udělování delších trestů, jakožto nástroje „generální prevence“, má ve společnosti své opodstatnění a zaujímá v justičním systému pevné místo (jen těžce si lze představit veřejnou obhajobu sazby VTOS do maxima 5 let za krádež a tutéž sazbu za brutální kriminální čin s fatálními následky).¹⁴⁸

4) EDUKATIVNÍ A SOCIALIZAČNÍ FUNKCE TRESTU

Stejně jako regulativní funkce, i edukativní a socializační funkce VTOS je součástí „programů zacházení“ s vězni, a má tudíž z hlediska moderního pojetí středoevropské penologie širokou oporu v legislativě.¹⁴⁹ Reedukace a resocializace, čili náprava vězňů v rámci VTOS je legislativně zakotvena do pracovních úvazků příslušných zaměstnanců VS ČR a jejím cílem je maximální eliminace recidivy odsouzených prostřednictvím široké

¹⁴⁵ Aspekt zastrašování (př.: otec k synovi: „Jestli se nebudeš umět chovat, skončíš v kriminále!“) – tedy představa ztráty svobody, rodiny, zázemí apod. – je velmi individuální záležitostí a neúčinné v případě osob s disociační poruchou osobnosti. [HÁLA. 2005, s. 44].

¹⁴⁶ HÁLA, J. 2005, s. 42-44.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 44-45.

¹⁴⁸ MITÁŠ, V. 2007, s. 34.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 34-35.

škály metodik a technik penitenciární péče, zahrnující oblast speciální pedagogiky, oblast psychiatricko-psychologickou atp. včetně oblasti duchovenské péče.¹⁵⁰

Nutno dodat, že ne vždy vnímá laická i odborná veřejnost způsoby „převýchovy“ vězňů pozitivně¹⁵¹, což je s ohledem na sociální a ekonomické postavení mnohých společenských vrstev (představitelů „nižší“, ale především pak „střední“ třídy) v kontrastu s „komfortem“, jež poskytují mnohá penologická zařízení, a dostupnou péčí, která je čas od času nešetrně medializována a kterou si vězni znalí legislativní opory vědomě nárokují, pochopitelné.

5.2 PRÁCE NA ODDÍLU VÝKONU TRESTU

5.2.1 ZÁKLADNÍ PROFESE A JEJICH ČINNOSTI

Přestože se nachází naše současná společnost z hlediska sociální vyspělosti na poměrně vysoké úrovni, nese se představa širší veřejnosti o práci ve VS ČR stále v duchu předsudků. Zaměstnání v roli „bachaře“, či s jistou dávkou opovržení sdělované: „...*dělá v kriminále*...“, nadále postrádá jistý punc společenské vážnosti a úcty a je považováno toliko okrajovou profesní záležitostí navzdory tomu, že se jedná o velice psychicky a v případě příslušníků i o fyzicky náročnou profesi, navíc ve zcela nestandardním prostředí se všemi svými specifikami. Přitom samotný přijímací proces adepta do řad VS ČR podléhá pevně nastaveným pravidlům – probíhá mimo jiné pod dohledem zkušených psychologů, kteří klinickým způsobem posuzují charakterovou způsobilost každého jednotlivce, zda je schopen ustát „dlouhodobě společensky vypjatou atmosféru vězeňství“ – a ne každý je schopen tímto sítem projít. Krom toho se posléze každý nový zaměstnanec účastní pravidelných školení v rámci systému celoživotního vzdělávání pod taktovkou Institutu vzdělávání VS ČR (IV VS ČR), kde je neustále seznamován a zdokonalován v kontextu inovovaných metodik na poli penitenciární péče, čili „zacházení“ s vězni.¹⁵²

Ještě před tím, než budeme blíže demonstrovat působení duchovních v rámci OVT, představme si v kostce i ostatní profese tohoto oddělení, tzn. dozorců (příslušníků VS) a občanských zaměstnanců [obr. č. II.] a jejich činnost.

¹⁵⁰ MEZNÍK, J., KALVODOVÁ, V. a KUČHTA, J. 1995, s. 45.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 45.

¹⁵² HÁLA, J. 2005, s. 52-54.

DOZORCE

Profese dozorce¹⁵³ sice není z pohledu duchovenské péče – a v dalším sledu uvedených profesí – nikterak určující, nicméně v kontextu „kvalifikačního profilu“ a zásad bezpečného a humánního zacházení s vězni (tomuto tématu je věnována kapitola 5.3.2) ji nelze opomenout. Triviálně řečeno: „dozorce dozírá“ – formulováno ad absurdum: „dává bacha“ (odtud ono pejorativní pojmenování „bachař“) – na to, aby veškeré úkony a činnosti odsouzených probíhaly v rámci „pravidel“, tj. vnitřního řádu dané OJ, který je vázán na příslušné zákony, vyhlášky a předpisy,¹⁵⁴ a to způsobem, jenž je jednak opět v souladu s platnou legislativou¹⁵⁵, jednak v souladu s Listinou základních lidských práv a svobod atd.¹⁵⁶

PSYCHOLOG

Kompetence psychologa se v rámci OJ promítají ve dvou rovinách – jeho speciální odbornost (psychologická diagnostika, poradenství z oblasti psychologie, individuální nebo skupinová psychoterapie) je k dispozici jak odsouzeným, tak zaměstnancům. Spolupůsobí při přijímacích pohovorech nových adeptů VS ČR (každý zájemce musí absolvovat vstupní psychologické testy¹⁵⁷) a hraje důležitou roli při hodnocení odsouzených s ohledem na jejich lokaci v rámci VTOS, na jejich pracovní zařazení nebo v rámci kázeňských odměn (vycházky či krátkodobé přerušení trestu, tj. povolené opuštění OJ za účelem návštěvy rodiny apod.). Dostatečně fundovaný a zkušený psycholog může tak svým jednáním předejít mimořádným situacím a přijímá tak funkci určitého „katalyzátoru“ ve vzájemných vztazích mezi odsouzenými, mezi zaměstnanci (příslušníky) nebo mezi odsouzenými a zaměstnanci (příslušníky).¹⁵⁸

SPECIÁLNÍ PEDAGOG

Tento vysokoškolský specialista z oboru „Speciální pedagogika“ metodicky řídí vychovatele a současně vede tým, jenž se podílí na stanovení „komplexní diagnózy

¹⁵³ Tzn. uniformovaného příslušníka, který je oproti ostatním profesím vůči VS ČR ve služebním poměru.

¹⁵⁴ Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody; Vyhláška MSp č. 345/1999, řád výkonu trestu odnětí svobody; Zákon č.40/2009 Sb., trestní zákoník ve znění zákona č. 306/2009 Sb.; Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů; Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby; Vyhláška č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů; ad.

¹⁵⁵ Zákon č. 555/1992, o Vězeňské službě a justiční stráži ČR.

¹⁵⁶ HÁLA, J. 2005, s. 53-55.

¹⁵⁷ Náročnost testů a jejich cykličnost se pak odvíjí od druhu profese – jiné testy logicky podstupují příslušníci, do jejichž výbavy patří donucovací prostředky a střelné zbraně a jiné pak např. administrativní pracovníci.

¹⁵⁸ HÁLA, J. 2005, s. 52-54.

odsouzeného“, z níž se pak odvíjí sestavení „programu zacházení“ odsouzeného, na jehož realizaci přímo participuje (vede zájmový kroužek, zařizuje kulturní či sportovní akce aj.).¹⁵⁹

SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK

Náplní práce sociálního pracovníka je poskytování základních sociálně-právních informací odsouzeným ve VTOS (obzvláště vězňům s dlouhodobým trestem napomáhají tito zaměstnanci s vyřizováním potřebných dokladů – obnovení OP, opatření potřebných potvrzení apod.¹⁶⁰). Součástí jejich činností je též spolupráce s probační a mediační službou, s úřady státní samosprávy, azylovými domy, úřady práce atp. – cílem tedy je, aby každý vězeň měl po propuštění kromě veškerých dokladů také zajištěnou práci a bydlení, což je bohužel zatím nedosaženým ideálem této služby.¹⁶¹

VYCHOVATEL

Pokud jsme hovořili o tzv. „programech zacházení“, pak centrálním orgánem, který zajišťuje, vytváří a organizuje činnosti odsouzených k jejich plnění, je vychovatel. Právě on, na základě svých zkušeností, profesních a morálních kvalit, motivuje odsouzené k aktivní změně své osobnosti každodenním setkáním a osobním příkladem. Vychovatel by měl být schopen získat si přirozenou autoritu při zachování odstupů, nadhledu a míry objektivit¹⁶² a vedení odsouzených by nemělo mít nádech pasivního mentorování, nýbrž by mělo vzbudit aktivní a pozitivní postoj odsouzených k veškerým činnostem plynoucích z „programů zacházení“.¹⁶³

Činnost vychovatelů není samozřejmě samoučelná a probíhá ve spolupráci nejen s již uvedenými profesemi v rámci OVT (v součinnosti s psychologem působí na odsouzené ve smyslu přijetí viny a odpovědnosti za svůj trestný čin¹⁶⁴ – zde nacházíme určité prvky vyrovnávací funkce trestu), ale i s ostatními profesemi napříč OJ (vychovatelé provádí kupř. pravidelnou kontrolu pracovišť odsouzených a informují se u odpovědných zaměstnanců o jejich chování, pracovní morálce apod.)

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 61.

¹⁶⁰ Těžištěm této činnosti by mělo být cílevědomé vedení k samostatnosti, aby si byli odsouzení po propuštění z VTOS schopni své sociální problémy řešit sami – pokud se samozřejmě nejedná o mentálně či jinak postiženého jedince.

¹⁶¹ HÁLA, J. 2005, s. 60-61.

¹⁶² Součástí motivačních a výchovných metod odsouzených v kontextu zákona o VTOS je aplikován systém odměn a kázeňských trestů, k nimž je pak přihlíženo u soudu při projednávání podmíněného propuštění z VTOS. V písemné formě se udělují např. pochvaly za příkladnou pracovní činnost na určených pracovištích za uvedené období, či za dobrovolnou činnost ve prospěch věznice bez nároku na mzdu – úklid sněhu v zimních měsících, sekání trávy v letním období, úklid a stěhování nábytku v rámci malování apod. – tyto odměny mohou být pak udělovány i zaměstnanci ostatních oddělení a úseků OJ.

¹⁶³ HÁLA, J. 2005, s. 60.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 41.

5.2.2 POZICE DUCHOVNÍCH

VOLNÉ PŮSOBNÍ DUCHOVNÍCH

Jak již bylo uvedeno, k obnovení činnosti duchovních v českých penologických zařízeních došlo počátkem 90. let minulého století a má v současné době v podstatě dvojitou podobu: volné působení duchovních a působení duchovních organizovaných v členské základně občanského sdružení VDP. Volné působení duchovních, jemuž se budeme věnovat s ohledem na zachování kontinuity výkladu vývoje duchovenské služby v penologickém prostředí pouze okrajově¹⁶⁵, nachází legislativní oporu v zákoně č. 3/2002 Sb. Na základě tohoto zákona je církvím umožněno „pověřit osoby vykonávající duchovenskou činnost k výkonu duchovenské služby v ozbrojených silách České republiky, v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranné léčení a ochranná výchova“.¹⁶⁶ Užší specifikaci této formy duchovenské činnosti pak najdeme v právních předpisech (ZVT a ZVV)¹⁶⁷, které konkrétně vymezují duchovenskou činnost v rámci VTOS a VV a které zároveň opravňují zástupce vedení penologických zařízení k zamítnutí duchovenské činnosti, a to na základě porušení závazných právních předpisů a interních nařízení ze strany duchovních.¹⁶⁸

Příkladem uplatnění a oprávněnosti existence tohoto právního nástroje můžeme uvést případ z roku 2004, kdy se vstupu do vazební věznice k osobě, obviněné z organizované trestné činnosti, domáhal farář, důvodně podezřelý z napojení na organizaci řízenou právě touto osobou. Ředitel, který vstup do vazební věznice duchovnímu zamítnul, musel posléze na popud onoho faráře čelit obvinění z porušování lidských a náboženských práv.¹⁶⁹

VĚZEŇSKÁ DUCHOVENSKÁ PÉČE

Pomyslným protipólem volného působení duchovních představuje občanské sdružení VDP. VDP představuje organizaci s pevnými stanovami a strukturou a oproti předchozí formě volné duchovenské péče úzce spolupracuje s VS ČR – pořádá pravidelné vzdělávací semináře na půdě VS ČR, jejichž náplní jsou školení nově přijatých členů a společné diskuze duchovních s odborníky z oblasti penologie. Mimo to vydává VDP

¹⁶⁵ Této formy využívají především členové Náboženské společnosti Svědků Jehovových a duchovní, kteří nemohou být členy VDP - např. zástupci Federace židovských obcí a muslimové. [MITÁŠ. 2007, s. 66].

¹⁶⁶ Zákon č. 3/2002 Sb. o církvích a náboženských společnostech. § 7, odst. (1), písm. b).

¹⁶⁷ Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a zákon č. 293/1993 Sb. o výkonu vazby.

¹⁶⁸ MITÁŠ, V. 2007, s. 65-66.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 66.

příručky s odbornou tematikou, jako např. výklady teorie výkonu vazby a trestu, výňatky z dotčené legislativy či vybraných kapitol forenzní psychologie, kazuistika apod.¹⁷⁰

Samotný výběr a přijímání členů do VDP, jež v tomto procesu vystupuje vůči VS ČR v roli garanta, má složitá a minulostí prověřená procesní pravidla. Přijímacímu aktu každého nováčka předchází doporučení vedení mateřské církve. Po absolvování vstupního pohovoru na zasedání Výkonného výboru (VV) VDP, jehož cílem je zvážení motivace adepta, posouzení jeho osobnostního profilu, ale i rodinného zázemí a podpory mateřské obce, následuje hlasování členů VV VDP o přijetí nováčka. Po přijetí je adept uveden hlavním kaplanem do služby na konkrétní věznici, kde je mu přidělen tzv. „kmostr“, a to jednak v kontextu ekumenických zásad VDP (zpravidla „katolíkoví nekatolíci“ a obráceně), jednak v kontextu předání zkušeností a seznámení s nestandardním prostředím a zásadami této služby.¹⁷¹

VĚZEŇSKÁ DUCHOVENSKÁ SLUŽBA

Završujícím počinem procesu vývoje duchovenské péče v prostředí VS ČR byla částečná profesionalizace duchovních v rámci systematizace VS ČR (ve funkcích „rada VS ČR – duchovní“) a následné ustanovení VDS za účelem začlenění duchovních (zde již ve funkcích „kaplan“) do organizačních struktur OJ [viz kap. 4.2.3].¹⁷² Podmínky pro přijetí duchovního do pracovního poměru „kaplan“ se odvíjí, podobně jako u ostatních zaměstnanců a příslušníků VS ČR, od výsledků přijímacího řízení v rámci závazných předpisů VS ČR s tím rozdílem, že v případě duchovních není vyžadován psychologický posudek. Nicméně toto vyšetření je de facto suplováno doporučením VDP¹⁷³, které je závazné a bez něhož ŘV OJ nemůže adepta do funkce kaplana přijmout.¹⁷⁴

5.2.3 ČINNOST DUCHOVNÍCH

Základem činnosti každého duchovního, který je členem VDP, jsou z hlediska metodiky samozřejmě „Stanovy VDP“ a dále pak písemné „Prohlášení člena VDP“, v němž se zavazuje jednak k obeznámení se s veškerými legislativními předpisy, vztahujícími se k penologickému prostředí, jednak k naplňování znění tzv. „Služebného

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 67.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 69.

¹⁷² Tamtéž, s. 24.

¹⁷³ Doporučení vydává VDP jen těm aspirantům, kteří mají podporu své církve a kteří se v roli dobrovolníka osvědčili po roční službě u OJ, což si VV VDP u příslušného ŘV ověřuje. [MITÁŠ, 2007, s. 70].

¹⁷⁴ MITÁŠ, V. 2007, s. 70.

kodexu ekumenické spolupráce VDP¹⁷⁵, jímž je podpořena církevní kontinuita a plný respekt „vzájemné teologické a pastorační odlišnosti“.¹⁷⁶

V kap. 5. 2. 1 jsme zcela záměrně nastínili poslání a úkoly jednotlivých základních profesí v rámci OVT, abychom lépe pochopili poslání duchovních, kteří se svým osobitým způsobem podílí na vyrovnávací, edukativní a socializační funkci trestu. Jsou to právě duchovní, kteří spolupůsobí na vězně v otázce přijetí viny a odpovědnosti, kteří svým křesťansko-morálním postojem a ideálem přispívají k nalezení smyslu života odsouzeného, vedou jej k naději „na znovuzrození pro lepší příští“, jakožto jednoho z důležitých mezníků v prevenci možné recidivy jejich kriminální aktivity po propuštění zpět do společnosti. Duchovní tímto přínosem de facto participují na aktivitách ostatních kolegů – specialistů¹⁷⁷ – a představují jejich pomyslnou nadstavbu.¹⁷⁸

Hloubka a forma kooperace těchto specialistů zůstává samozřejmě otevřená a je vždy otázkou míry profesionality, ochoty spolupráce na „úkor ega“ každého jednotlivce. Když jsem se tohoto tématu dotknul při rozhovoru s kaplanem věznice v Kynšperku nad Ohří, potvrdil mi, že ne vždy a ne s každým se dá na této úrovni spolupracovat. Přesto však lze oproti minulosti konstatovat jistý pozitivní posun ve vnímání relevantnosti duchovenské služby ostatními zaměstnanci VS ČR. Ostatně, vycházíme-li z průzkumu, provedeného v roce 2003 ve věznici ve Stráži pod Ralskem, pak na otázku, zda je duchovenská služba přínosná pro účely výkonu trestu, odpovědělo kladně 47% občanských zaměstnanců (OZ), jako spíše nápomocnou tomuto účelu ji pak vnímalo 43% OZ.¹⁷⁹ Jak ukázaly výsledky průzkumu z ledna t. r. z věznice v Kynšperku nad Ohří, tento postoj se nijak výrazně nezměnil [viz příloha, tab. 1.5].

5.3 ZÁSADY BEZPEČNÉHO A HUMÁNNÍHO ZACHÁZENÍ

5.3.1 VŠEOBECNÁ SPECIFIKA

V předchozí kapitole jsme si představili jednotlivé profese OVT, jejich postavení v rámci struktury OVT a jejich úlohu v rámci resocializace, reedukace a nápravy vězňů. Tato oblast představuje poměrně široký profesní záběr, čemuž logicky odpovídá i skladba jednotlivých specializací, avšak paradoxně v jakémsi zhuštěném „sociálně-explozivním“

¹⁷⁵ Plné znění *Služebního kodexu ekumenické spolupráce VDP* viz příloha 10.2.2.

¹⁷⁶ Prohlášení člena VDP. [online] [cit. 3. 5. 2014] Dostupné z: <http://www.vdpcr.eu/prohlaseni--lena-vdp.html>.

¹⁷⁷ Zde samozřejmě odhlédnuto od výkonu dozorčí služby.

¹⁷⁸ HÁLA, J. 2005, s. 59-60.

¹⁷⁹ MITÁŠ, V. 2007, s. 75.

prostředí, které vyplývá z povahy českých penologických zařízení¹⁸⁰ a které klade vysoké nároky na individuální a odbornou vyzrállost a psychickou (i fyzickou) odolnost.¹⁸¹

Budeme-li hledat společného jmenovatele pro všechny výše uvedené profese, pak jedním z nejdůležitějších faktorů bude bezesporu tzv. „kvalifikační profil“ zaměstnance, který při vstupních pohovorech diagnostikuje u každého nového adepta do řad VS ČR psycholog, jehož naplnění je nutnou (avšak nikoli pouze dostačující) podmínkou pro vlastní působení u VS ČR¹⁸² a který zároveň profiluje zásady bezpečného a humánního zacházení s vězni.

5.3.2 KVALIFIKAČNÍ PROFIL ZAMĚSTNANCE

Jaký by tedy měl být onen „kvalifikační profil“ příslušníků a zaměstnanců VS ČR? Pravdou je, že současná legislativa ani závazné předpisy, vztahující se k českému vězeňství, neobsahují žádnou závaznou normu, na základě které by měl být jednoznačně „kvalifikační profil“ vědecky definován a zdůvodněn. Nicméně asi nejlépe obecně vystihnul definici „kvalifikačního profilu“ Jaroslav Hála ve své publikaci „Úvod do teorie a praxe vězeňství“, v níž uvádí, že by zaměstnanec měl být „*odborně i lidsky vyzrálý profesionál, který ve specifickém vězeňském prostředí dokáže řešit složité životní situace, problémy a konflikty (s důrazem na jejich prevenci)*“.¹⁸³

Pro srovnání uveďme „Kvalifikační profil vězeňského dozorce“ sestavený Ministerstvem spravedlnosti USA, který byl prezentován v r. 1994 české odborné veřejnosti a který je současně chápán jako normativ pro všechny ostatní profese. Podle něj by měl být dozorce: „*profesionální, zásadový, emocionálně stabilní, empatický, dbalý morálních zásad, iniciativní, ochotný ke spolupráci, se smyslem pro humor, optimistický, vnímavý, přizpůsobivý, orientovaný na změny, schopný rozboru situace a asertivní*.“ Mezi jeho dovednosti by měla patřit: „*písemná komunikace, nonverbální komunikace, použití všech nástrojů a zařízení, řízení, mezilidská komunikace*“.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Obzvláště pak ve věznicích, vzniknuvších v bývalých vojenských objektech, což je i případ „modelové“ věznice Kynšperk nad Ohří, kde je běžně na jednom oddílu (podlaží) soustředěno několik desítek vězněných osob v závislosti na tzv. „Normové ubytovací kapacitě“ (NUK), která je stanovena na 4,0 m²/osobu v ložnici (cele), tj. od 4 do 11 vězňů v jedné místnosti.

¹⁸¹ Musíme si uvědomit značnou „nehomogenost“ složení vězňů na jednotlivých oddílech. Přestože je snaha rozmířovat vězně na tyto oddíly tak, aby si byli „sociálně blízcí“ (mentálně, etnograficky, dle povahy a délky trestu, nebo např. z hlediska zájmů), ne vždy to kapacity a možnosti OJ umožňují – je pak na zaměstnancích, aby včas rozeznali potencionální konflikt a zabránili případným fyzickým eskalacím.

¹⁸² Jiné profesní nároky z tohoto úhlu pohledu jsou samozřejmě kladeny na zaměstnance, kteří nejsou v každodenním styku s odsouzenými (např. zaměstnanci oddělení ekonomického, správního, personálního apod.), a naopak na zaměstnance, jsoucí denně v přímém kontaktu s odsouzenými (příslušníci VS, vychovatelé, spec. pedagogové, soc. pracovníce, mistři vnitřní režie atd.).

¹⁸³ HÁLA, J. 2005, s. 53-54.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 53.

5.3.3 OSOBNOST DUCHOVNÍHO

Podobné osobnostní nároky, které jsou z hlediska „kvalifikačního profilu“ kladeny na zaměstnance VS ČR, jsou profilovány i na osobnost duchovního. Zde je ovšem nutno podotknout, že poněkud odlišným způsobem, vyplývajícím z faktu, že duchovní nepodléhá standardnímu přijímacímu řízení jako je tomu u ostatních zaměstnanců [viz kap. 5.2.2], čemuž též odpovídají „kritéria“, která jsou u duchovního vyžadována. Měl by tedy být:

- *člověkem víry* (takové víry, která vede k „dobrému a ke změně smýšlení“),
- *člověkem dvojího dialogu* (měl by sloužit nejen vězněným, ale i personálu – měl by umět naslouchat oběma stranám a vést s nimi dialog),
- *člověkem na straně lidských práv* (z jeho osobnosti by měla vyzařovat spravedlnost „ve smyslu odporu ke zločinu“, v každém by měl bez ohledu na barvu pleti, národnost i náboženské vyznání spatřovat Boží dítě a měl by vždy hájit práva vězňů v případě jejich porušování),
- *mužem prosícím o dary Ducha Svatého* (bez proseb o dary D. S. nelze očekávat požehnaný výsledek),
- *mužem pokory* (vězeňské prostředí je z pohledu duchovního „terra incognita“ a jen člověk schopný pokory a sebereflexe může najít cestu k lepšímu chápání své služby).¹⁸⁵

Pokud jsme v rámci „programů zacházení“ vnímali činnost duchovních ve srovnání s činnostmi ostatních profesí jako jakousi nadstavbu, pak i v případě „kvalifikačního profilu“ lze s jistou nadsázkou hovořit v tomtéž duchu. Nota bene je potřeba si uvědomit, jak důležitou roli „nárazníkového pásma“ může ve vypjatých situacích duchovní sehrát.

¹⁸⁵ MITÁŠ, V. 2007, s. 76.

6. CÍLE A PERSPEKTIVY EVROPSKÉ PENOLOGIE

6.1 STANDARDY PENITENCIÁRNÍ PÉČE

6.1.1 RESTRUKTURALIZACE PRAVIDEL PRO ZACHÁZENÍ S VĚZNI

Přelom 20. a 21. století se nese v duchu zásadních změn ve vězeňství, a to nejen v evropském měřítku. Dochází k důležitým proměnám technických a materiálních nároků na penologická zařízení, ke změnám v přístupu k penitenciární péči o vězněné osoby. Díky multimediálním vlivům dochází ke zvýšení gramotnosti samotných vězňů, jejich pružné adaptaci na nová legislativní opatření, jež zásadním způsobem mění jejich kulturní a sociální nároky vůči zaměstnancům, vůči jednotlivým penologickým zařízením té které země Evropského společenství, ale de facto i vůči celému systému Evropského vězeňství. Systému, jehož snahou je zavedení unifikovaného, nekomplikovaného a především pro společnost přínosného procesu odnětí svobody v podobě vytvoření Evropských pravidel pro zacházení s vězni (EPZV), založených mimo jiné na „*vytvoření a zavedení do praxe odůvodněných pravidel života ve vězení, která budou jasná všem odsouzeným, která budou akceptovat, opravňující intervenci personálu v případě porušení těchto pravidel ze strany odsouzených*“ a „*možnost aktivit sportovních, rozvíjení zaměstnání, vzdělávání, náboženská činnost...*“¹⁸⁶

6.1.2 PROBLEMATIKA

Součástí tohoto historicky výjimečného a rozsáhlého procesu restrukturalizace evropského vězeňství, se po roce 1989, resp. 1993 stala i Česká republika, před kterou byl postaven prvořadý úkol vytvořit právní normy odpovídající EPZV, modernizovat stávající penologická zařízení včetně výstavby nových věznic, které by architektonicky a technicky splňovaly požadavky na bezpečnost, a v neposlední řadě klást důraz na přijímání kvalifikovaného, odborně zdatného personálu včetně zajištění jeho následného periodického seznamování a proškolení z nových praktik „programů zacházení“.¹⁸⁷

Sjednocování těchto pravidel s sebou přináší samozřejmě nemalé problémy. Konkrétně pak např. v České republice, která byla orientována po desetiletí na vězení „sovětského typu“ a jemu odpovídající legislativě – na její státní správu jsou kladeny vysoké finanční nároky na modernizace věznic odpovídajícím způsobem, na kmenové zaměstnance, kteří nesplňují dané

¹⁸⁶ MEZNÍK, J., KALVODOVÁ, V. a KUČHTA, J. 1995, s. 71.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 71-72.

vzdělání podle nově navržených tabulek, je vyvíjen tlak na doplnění vzdělání apod. Avšak jako největším problémem se jeví úpravy stávající legislativy v duchu Evropských pravidel pro zacházení s vězni. Paradoxně nejrychleji absorbují aplikaci těchto pravidel do „běžného života“ samotní odsouzení – nutno ovšem podotknout, že s jistou „pomocí“ kontrolních orgánů ES, kteří striktně dohlížejí na dodržování jednotných norem v praxi, aniž by však reflektovali „zkostnatělost“ státního aparátu, na němž parazitují další „inovátoři“ nižších instancí, kteří do nově zaváděných norem vnášejí svá rádobý zpřísnující pravidla, jež jsou spíše ke škodě věci a vnášejí do už tak komplikovaného ratifikačního systému ještě větší chaos. V praxi pak dochází k tomu, že se ze zavedeného a doposud osvědčeného systému návrhů „pochval“ a „kázeňských přestupků“ odsouzených stane v prvním případě pro zaměstnance, podávajícího tento návrh, administrativně a časově náročná záležitost a ve druhém případě pak téměř neřešitelná záležitost vtahující do tohoto procesu další složky OJ a mající absurdní rozměr jakéhosi „trestního a soudního řízení“ včetně výslechů, možnosti odvolání odsouzeného etc. Je zřejmé, že naplnění požadavku o zavedení „...do praxe odůvodněných pravidel života ve vězení, která budou jasná všem odsouzeným, která budou akceptovat, opravňující intervenci personálu v případě porušení těchto pravidel ze strany odsouzených...“ (citace viz výše) se zde jednoznačně míjí účinkem.

6.2 ALTERNATIVA JMÉNEM DUCHOVENSKÁ PÉČE

Renesancí a současnou úlohou duchovenské péče v prostředí českých věznic jsme se obšírně zaobírali v kapitolách č. 4 a č. 5. Pokud zde hovoříme o zavádění EPZV s akcentem na moderní přístupy vůči vězněným osobám, je na místě, abychom zmínili ojedinělý počín ve věznici v Kynšperku nad Ohří spočívající v ustanovení speciálního „Oddílu pro věřící a hledající vězně“, jehož výjimečnost spočívá v tom, že je jediným svého druhu v rámci všech věznic VS ČR.¹⁸⁸ Jak vyplynulo z rozhovoru s jeho duchovním otcem a zakladatelem v jedné osobě, Mgr. Jaroslavem Šaškem, kaplanem tamní věznice, inspirací ke zřízení tohoto oddílu byl argentinský model. Jeho základní myšlenkou, z pohledu celkové ubytovací kapacity věznice a ve smyslu naplnění ustanovení NGR o předcházení a včasném odhalování násilí mezi odsouzenými, bylo soustředění minoritní a svým způsobem marginální skupiny „vězňů věřících a (víru) hledajících“, jakožto potencionálně možných cílů násilného jednání ze strany ostatních vězňů, do jednoho oddílu. Oddíl nemá žádná specifika a nároky na své fungování, podle Mgr. Šaška bylo hlavním důvodem vytvoření „výchového prostředí“, v němž pod vlivem kaplana (a současně i speciálního pedagoga) začali vězni, stranou od nevěřících, jimž byli často pro

¹⁸⁸ Tento stav byl poplatný k datu 04/2014.

smích, „*pracovat sami na sobě i na vztahu ke svému okolí*“. Obavy vedení věznice, jaké dopady bude mít vytvoření celkem početné a izolované skupiny vězňů, se již záhy po zřízení oddílu ukázaly jako bezpředmětné – vězni jsou si dobře vědomi nastavených pravidel, jejichž porušení by znamenalo okamžité vyloučení z této komunity – de facto zde nedochází k ničení vybavení a majetku věznice tak jako na jiných oddílech a zlepšila se komunikace jednak mezi samotnými vězni, jednak mezi vězeňským personálem. Odsouzeným je navíc poskytován zcela jiný rozměr programu zacházení, jeho rozšíření „*o smysluplné aktivity, které by napomohly odsouzeným uvědomit si své skutky a prognózu do dalšího života, v neposlední řadě ukázat jim cestu směřující k morálnímu způsobu života během výkonu trestu i po něm.*“¹⁸⁹

„Oddíl pro věřící a hledající vězně“ byl založen v polovině roku 2011, z analytického pohledu poměrně nedávno, přesto však už dnes lze říci, že tento alternativní impulz přinesl do duchovenské péče v českém vězeňství nový rozměr, plně odpovídající duchu EPZV, a je pozitivně vnímán i vedením věznice, jež hledá možnosti prohloubení činnosti oddílu ve formě plného úvazku duchovního. Jak ovšem ukázal sociologický průzkum ve věznici, s tímto postojem nejsou oslovení respondenti z řad OVT zcela srozuměni. Možná je to i díky kaplanovi, jenž se této činnosti, která by si jistě zasloužila větší prostor pro hlubší rozbor, věnuje ve vši skromnosti a bez zbytečně okázalých gest. O tom ale někdy přišť...

6.3 „QUO VADIS...?“

Evropské vězeňství, a s ním potažmo i duchovenská péče, urazilo ve svém vývoji z pohledu časové osy již nezanedbatelný kus cesty. Podobně jako dospívající dítě, které se musí čas od času „spálit“, aby pochopilo, kde a jak daleko leží meze, jichž si sice je vědomo, přesto však samo na vlastní kůži chce verifikovat jejich oprávněnost a nutnost respektu, tak i na této cestě zcela logicky najdeme světlé, ale i stinné stránky, které „byly a jsou“ vždy poplatné vývojovému stadiu společnosti, jejíž součástí penologie „byla a je“. Zůstaneme-li v této alegorické a mírně patetické rovině¹⁹⁰, můžeme současné stadium přirovnat ke zralému mladíkovi, jenž zdárně uzavřel své adolescentní období a před nímž se právě otevírá důležité životní rozhodnutí volby směru a nalezení odpovědi na otázku: „*Quo vadis, iuvene?*“

¹⁸⁹ Tisková zpráva mluvčí Věznice Kynšperk nad Ohří. [online] [cit. 30. 3. 2014]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-kynsperk-nad-ohri78/o-nas-1589/duchovni-pece-1158/fungovani-oddilu-pro-verici-a-hledajici-vezne>.

¹⁹⁰ Ostatně, není právě *alegorie* jazykem mýtických příběhů, oné platformy, na níž se formovala náboženství, a nejsou právě *patos* a *afekt* v jistých intencích těmi nejčastějšími katalyzátory prohřešků a zločinů?

7. RESUMÉ

Štochl, Pavel. *Úloha duchovenské péče v penologickém prostředí*. 2014

České vězeňství a křesťanská církev – dvě instituce, které jsou častým tématem kriticky laděných mediálních debat posledních tří dekad v kontextu bouřlivých sociálně-ekonomických změn v naší společnosti. Dvě minoritní společenské struktury, (pod)vědomě vytěsňované na protilehlé břehy názorového mainstreamu, jejichž jednotným cílem je smysluplné a pro společnost přínosné přemostění těchto předsudků.

Leitmotivem předkládané bakalářské práce je provázanost křesťanských ideálů se specifikem penologického prostředí. Autor se ve své práci zabývá analýzou penologického prostředí v kontrastu k proměnám duchovenské péče v linii historického vývoje, a to od prvopočátku až po současnost, čemuž odpovídá i koncepční členění práce na bloky, reflektující obě instituce v širších souvislostech a v různých časových etapách.

V úvodním bloku autor rozebírá formování penologie a křesťanské víry od poč. 4. st. v období Římské říše, věnuje se jejich profilaci ve vrcholném středověku až k přelomu 18. a 19. století v kontextu evropských reformních změn. Zužuje posléze svou analýzu na české prostředí – reflektuje rozkvět a stabilizaci vězeňství i duchovenské péče, aby následujícím blokem prezentoval dramatický propad církve na společenské dno nově zformovaného socialisticky orientovaného státního útvaru. V závěrečných dvou blocích se věnuje autor procesu humanizace českého vězeňství po roce 1989 a jeho úsilím o integraci do evropské penologie. Popisuje znovuzrození duchovenské péče včetně profesionalizace duchovních, jejich postavení v kontextu penitenciární péče v podobě speciálních „programů zacházení“ s vězni, kterou konkrétně prezentuje na ojedinělém počínu kaplana Věznice Kynšperk nad Ohří. Svou analýzu autor uzavírá krátkým zhodnocením dosavadní pozice duchovenské péče v penologickém prostředí a zabývá se otázkou jejího dalšího směřování.

8. SUMMARY

Štochl, Pavel. *The Role of Religious Care in Penological Environment*. 2014

The Czech penal system and the Christian church – two institutions, which are the common topic of critically tempered media debates during the last three decades in the context of the turbulent social and economic changes in our society. Two minor social structures, (sub)consciously ousted onto the opposite banks of the mainstream opinion, whose target is a meaningful overcoming of these prejudices, that brings a benefit to the society.

The main topic of this Bachelor Thesis is the interconnection of the Christian ideals with the special characteristics of the penal environment. The author in his work analyzes the penological environment contrary to the meaning of the religious care in the line of historical development from the very beginning till the present day, which is reflected in the conceptual and logical division of the work into blocks, presenting both institutions in wider context and in different periods of time.

In the introductory block, the author analyzes the formation of penology and the Christian church from the beginning of the 4th century during the Roman Empire period, he attends to their profiling in the High Middle Ages and till the turn of the 18th and 19th century in the context of reform changes in Europe. At this point, the analysis is reduced to the Czech environment – the author reflects the flourishing and stabilization of both penal system and religious care, in order to present in the next block the dramatic decline of the church down to the social bottom of the newly formed state of socialistic orientation. In the final two blocks, the author approaches the process of humanization of the Czech penal system after the year 1989 and its efforts to integrate into the European penology. The rebirth of religious care is described, including the professionalization of the chaplains and their activity in the context of penitentiary care in the form of special prisoner “treating programs”, specifically presented on the rare initiative of the chaplain in Kynšperk nad Ohří penitentiary. The analysis is concluded by evaluating the position of the religious care in the penological environment and debating its further direction.

9. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

9.1 LITERATURA

- 1) ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 1. vyd. Překlad Karel Šprunk. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, c2004, 254 s. ISBN 80-732-5030-6.
- 2) *Bible: Písmo svaté Starého a Nového Zákona : ekumenický překlad*. Vyd. 2. V Praze: Ekumenická rada církví ČSR, 1984, 987 s.
- 3) GRUNTORÁD, Jiří a UHL, Petr. *O československém vězeňství: sborník Charty 77*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1990, 197 p. ISBN 80-235-0009-0.
- 4) HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005, 183 s. ISBN 80-867-0805-5.
- 5) HALÍK, Tomáš. *Tomáš Halík: smířená různost : rozhovor*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, 211 s., [16] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-7367-860-9.
- 6) HORA, Petr. *Toulky českou minulostí. První díl*. 1. vydání. Praha: Práce, 1985, 280 s.
- 7) CHALUPA, Jiří. *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Vyd. 1. Praha: Aleš Skřivan ml, 2007. ISBN 80-864-9322-9.
- 8) CHENAUX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě: (1917-1989) : od Lenina k Janu Pavlu II*. Překlad Vladimír Čadský. V Praze: Rybka Publishers, 2012, 287 s. ISBN 978-808-7067-413.
- 9) MEZNÍK, Jiří, KALVODOVÁ, Věra a KUČHTA, Josef. *Základy penologie*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1995, 75 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 132. ISBN 80-210-1248-X.
- 10) MITÁŠ, Václav. *Duchovenská služba v penitenciárním prostředí : sborník materiálů určených členům občanského sdružení Vězeňská duchovenská péče k základnímu seznámení s prostředím věznic a vazebních věznic / editor Václav Mitáš*. Praha : Vězeňská duchovenská péče ; Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR, 2007, 122 s.
- 11) NEŠPOR, Zdeněk a LUŽNÝ, Dušan. *Sociologie náboženství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 232 s. ISBN 978-807-3672-515.

- 12) RYŠ, Grzegorz. *Inkvizice*. Vyd. 1. Překlad Milan Moravec. Praha: Mladá fronta, 2004, 112 s. ISBN 80-204-1089-9.
- 13) ŘEZÁČ, František Josef. *Vězeňství v posavadních způsobech svých: obnovené vydání knihy vytištěné poprvé v Praze roku 1852*. Praha: [S.n.], 1995, 56, 11 s.
- 14) SPIRIT, Michal. *Úvod do studia práva*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010, 187 s. Expert (Grada). ISBN 978-802-4732-909.
- 15) UHLÍK, Jan. *Historie věznění a vězeňství v Čechách: osudy význačných vězňenských osobností, prožité ve významných dobách zemí českých, viděné se zřetelem k vývoji českého vězeňství*. Ve Stráži pod Ralskem: Institut vzdělávání Vězeňské služby v ČR, 2006, 319 s. ISBN 80-239-9417-4.
- 16) VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Vydání druhé, přepracované. Praha: Orbis, 1970, 536 s.
- 17) VEPŘEK, Karel. Dohoda církví a VS ČR [rozhovor]. *České vězeňství*. Praha : Vězeňská služba České republiky, 1994, 123(2-67-56), 65-67.
- 18) VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, 462 s. ISBN 80-717-8798-1.
- 19) Zákon č. 3 ze dne 27. 11. 2001 o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (Zákon o církvích a náboženských společnostech). In: *Sbírka zákonů, Česká republika. 2002, částka 2*. s. 83-96. Dostupný také v digitální formě z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=2/2002&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.
- 20) Zákon č. 169 ze dne 30. 6. 1999 o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. In: *Sbírka zákonů, Česká republika. 1999, částka 58*. s. 3170-3187. Dostupný také v digitální formě z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=169/1999&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

9.2 OSTATNÍ ZDROJE

- 1) BBC History. *Historic Figures: John Howard (1726 - 1790)*. [online]. [cit. 14. 3. 2014]. Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/howard_john.shtml.
- 2) JAKUBALOVÁ, Květoslava. *Souhrnný přehled působení VDS, VDP a církvi ve věznicích ČR za rok 2013*. Praha, 2014. Materiál pro gremiální poradu GŘ VSČR. č.j.: VS-2014-50-012199.
- 3) V4 Rok za rokem. *Vrcholný stalinismus, budování totalitních režimů a jejich první krize (Polsko, Maďarsko, NDR): 1956. Československo*. [online]. [cit. 28. 3. 2014]. Dostupné z: <http://www.rokzarokem.cz/1949-1956>.
- 4) VĚZEŇSKÁ DUCHOVENSKÁ PÉČE, zapsaný spolek. Preambule. In: *Stanovy VDP 2014*. Dostupné také v digitální formě z: <http://www.vdpcr.eu/stanovy.html>.
- 5) Vězeňská služba České republiky. *Historie vězeňství*. [online]. [cit. 1. 4. 2014]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/historie-104/historie-vezenstvi>.

9.3 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 10.1 – Obrazová příloha

Příloha č. 10.2 – Dokumenty, diagramy, statistika

Příloha č. 10.3 – Sociologický průzkum, vyhodnocení dotazníků

10. PŘÍLOHY

10.1 OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Obr. č. 01 – Edikt Milánský. Dostupné online z:
<http://www.pinterest.com/pin/362821313700489819/>.

ad kap. 2.1

r. 313

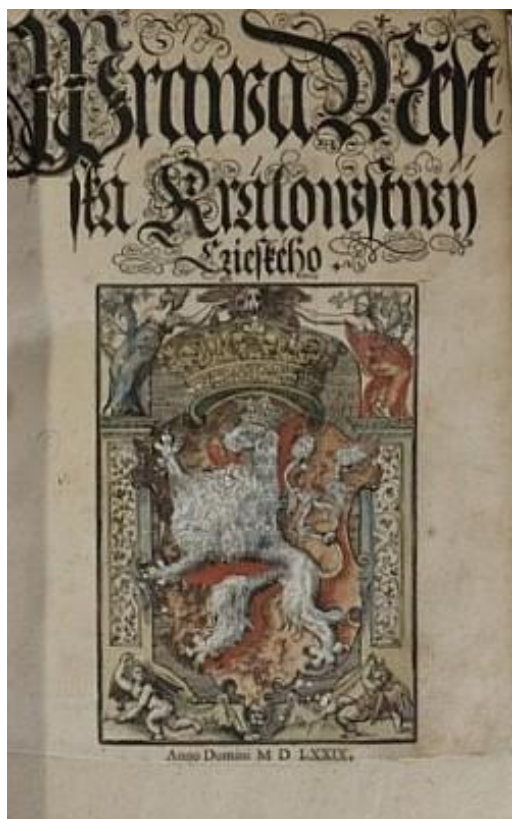
r. 533

Obr. č. 02 – Kodex Justinianův. Dostupné online z:
<http://www.powerandidentity.com/daily/exploring-the-justinian-code>.

ad kap. 2.2.2

r. 1579

Obr. č. 03 – Koldínův zákoník. Dostupné online z:
<http://www.historyoflaw.eu/czech/konference.html>.

r. 1184

Obr. č. 04 – Ad Abolendam. Dostupné online z:
http://fr.wikipedia.org/wiki/Ad_abolendam#mediaviewer/Fichier:Papal.bull.JPG.

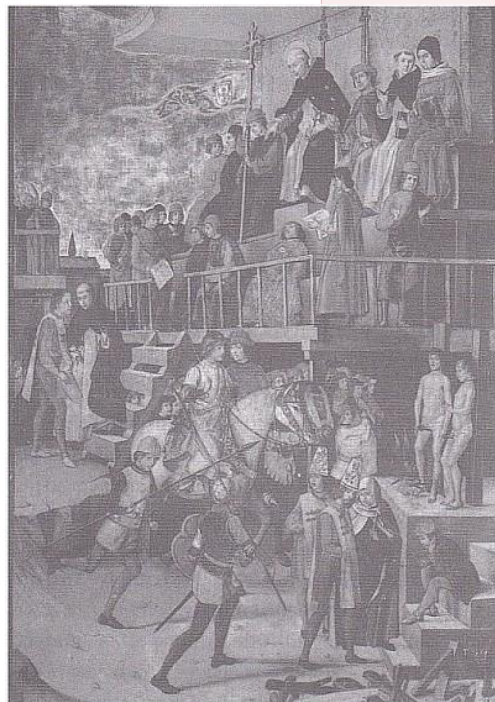
ad kap. 2.2.3

INQUISITIO

První čtyři generální inkvizitoři Španělska: vlevo nahoře kardinál Cisneros, vlevo dole Tomás de Torquemada, vpravo nahoře Diego de Deza, vpravo dole Adrian z Utrechtu, pozdější papež Hadrián VI.

Obr. č. 05.

Autodafé pod předsednictvím samotného sv. Dominika

Obr. č. 06.

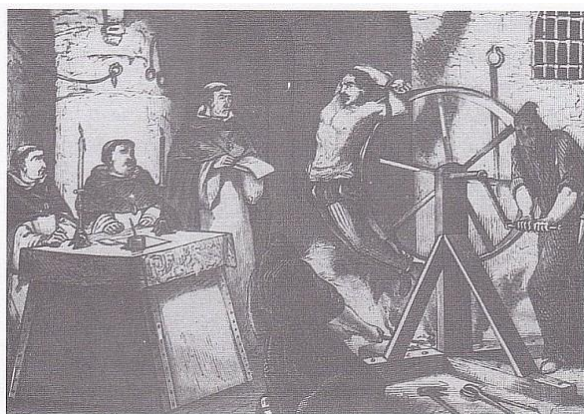
Autodafé ve vysvětlivkách: 1) slavnostní tribuna pokrytá černým sukem 2) inkvizitoři 3) *fiscal* čili prokurátor 4) *alguacil*, jinými slovy inkviziční stráž 5) a 6) kajícíci oblečení do potupného oděvu *sambenito* 7) odsouzení k smrti na hranici 8) kati 9) přihlízející lid

Obr. č. 07.

Vyšetřovatelé neznají odpočinek

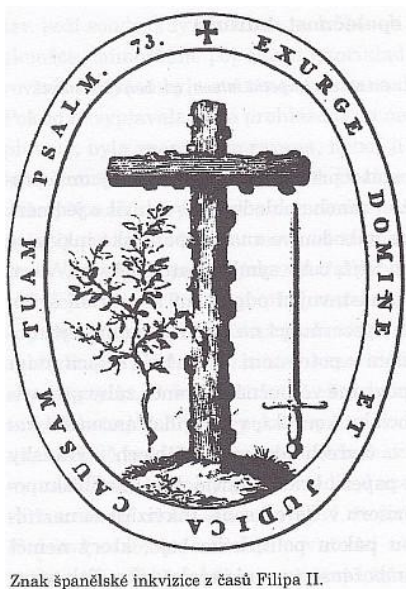
Obr. č. 08.

„Nic než pravdu“

Obr. č. 09.

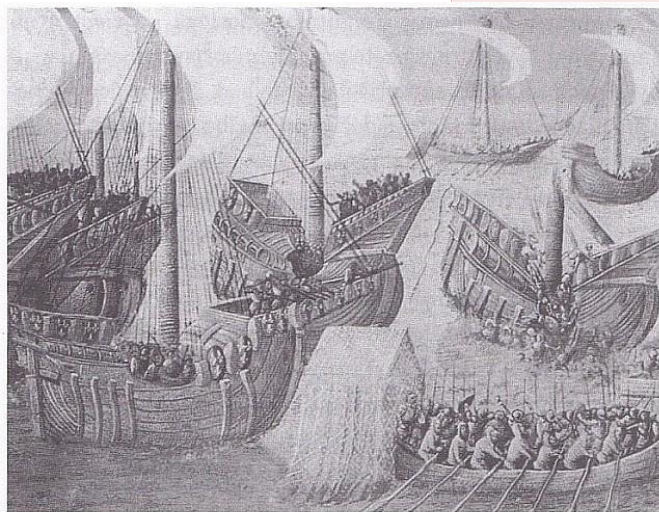
Zdroj: CHALUPA, J. 2007, s. 61, 108, 67, 103 a 101.

Znak španělské inkvizice z časů Filipa II.

Obr. č. 138.

Zdroj: CHALUPA, J. 2007, s. 138 a 113.

Odsouzení galejnici – vzorná spolupráce státu a inkvizice

Obr. č. 113.

ad kap. 2.3.2

r. 1773

Obr. č. 12 – John Howard.

Dostupné online z:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Marshalsea>.

Obr. č. 13 – Podmínky v mužské věznici Marshalsea, 1729.

Dostupné online z:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Marshalsea>.

Obr. č. 14 – Constitutio Criminalis Theresiana.

Dostupné online z:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Constitutio_criminalis_Theresiana.

ad kap. 2.3.3

r. 1765

r. 1851

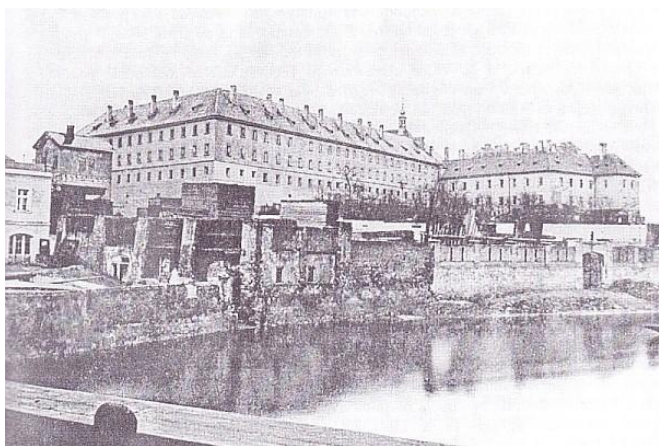

Obr. č. 15 – F. J. Řezáč.

Dostupné online z:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Franti%C5%A1ek_Josef_%C5%98ez%C3%A1%C4%8D.

r. 1852

Obr. č. 16 – Svatováclavská věznice. Zdroj: UHLÍK, J. 2006, s. 160.

ad kap. 2.4

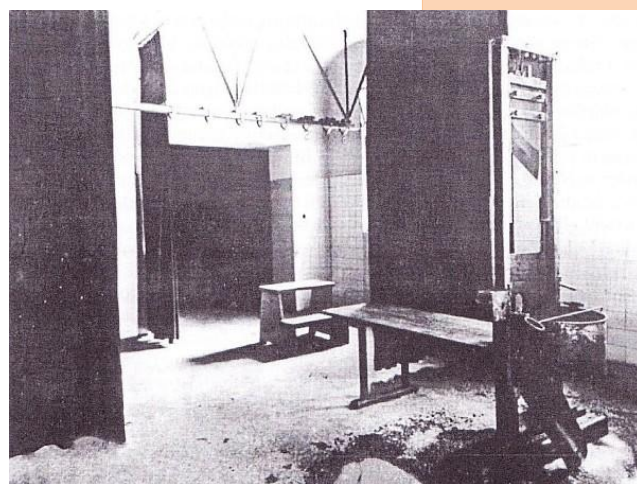
19. – 20. st.

Obr. č. 17 – Ženská věznice v Řepích. Zdroj: UHLÍK, J. 2006, s. 169.

ad kap. 2.4**Období
protektorátu**

Obr. č. 18 – Praha - Pankrác.

Zdroj: *Historická penologie, Příloha*. 2004, s. 1.

Obr. č. 19 – Pankrácké popraviště „sekyrárna“.

Zdroj: UHLÍK, J. 2006, s. 245.

Obr. č. 20 – Tajná mše na cele (1951-1959).

Zdroj: *Historická penologie, Příloha*. 2004, s. 12.**ad kap. 3.3.1***50. léta 20. st.*

Obr. č. 21 – PT „Vojna“ u Příbrami.

Zdroj: UHLÍK, J. 2006, s. 283.

Obr. č. 22 – Docent J. Čepelák, VÚP.
Zdroj: UHLÍK, J. 2006, s. 294.

Obr. č. 23 – ThMgr. Bohdan Pivoňka, VDP.
Dostupné online z:
<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10492787142-pribehy-ktere-svet-nevidi/213562215900010-to-svetlo-sviti-ve-tme/>.

Účastníci slavnostního podpisu dohody: (zprava) PhDr. A. Kýr, ředitel sekretariátu GR VS ČR, arcibiskup M. Vlk, generální ředitel VS ČR Dr. Kurašec, ThMgr. Smetana, náměstek GR VS ČR PačDr. J. Malý, ThMgr. Pivoňka

Obr. č. 24 – Smlouva VS ČR a VDP. Zdroj: *České vězeňství*. 1994. s. 66.

Obr. č. 25 – Okamžik podpisu smlouvy. Zdroj: Tamtéž.

ad kap. 3.3.2

r. 1966

ad kap. 4.2.1

r. 1993

ad kap. 4.2.2

r. 1994

10.2 DOKUMENTY, DIAGRAMY, STATISTIKA

10.2.1 PROHLÁŠENÍ ČLENA VDP

PROHLÁŠENÍ

Jako pracovník dobrovolného křesťanského sdružení Vězeňská duchovenská péče prohlašuji, že svou účast na duchovní pastorační práci ve věznicích chápu jako snahu po naplňování Kristova pověření k službě lidem obzvláště potřebným (Preambule stanov VDP). Chci v této službě spolupracovat v ekumenickém duchu s ostatními pracovníky VDP a dbát na praktickou toleranci při jejím uskutečňování. Pověření své církve rozumím v této šíři a nikoliv pouze jako snaze podporovat specifické zájmy církve, jež mě k službě vyslala.

V duchovní pastorační službě budu vycházet z priority Kristova evangelia a z poslání, předat radostnou zvěst nového života lidem ve věznicích. Uvědomuji si, že z teologických i praktických důvodů je vězení vhodnou dobou pro seznámení uvěřivších s problematikou křtu sv. a pro přípravu k jeho přijetí (katechumenát), nikoliv však – až na odůvodněné výjimky - k jeho realizaci. Odůvodněné vykonání křtu se musí dít po dohodě s ostatními církvemi, participujícími na duchovní službě v dané věznici. Zachovám v tajnosti s pastýřskou odpovědností důvěrně sdělené věci. Budu dbát etiky křesťanských pracovníků, aby z mé služby nevzešlo Kristově věci pohoršení. V pokoře a moudrosti nebudu pohrdat zkušenostmi a radami profesionálních pracovníků VS.

Prohlašuji, že se neodkladně seznámím se zákonnými ustanoveními, která m. j. upravují také působení pracovníků VDP ve věznicích, po případě, že jsou mi tato ustanovení známa: zejména zákon č. 3/2002 Sb. o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/99 Sb., zákon o výkonu vazby č. 293/93 Sb. ve znění zákona č. 208/2000 Sb., vyhláška č. 345/99 Sb. ze dne 21. 12. 1999, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody; vyhláška č. 109/94 Sb. ze dne 21. 4. 1994 ve znění vyhlášky č. 292/2001 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby, zvláště pak konkrétní nařízení generálního ředitele VS ČR č. 41/2008 kterým se vyhláší Dohoda o duchovní službě. Dále prohlašuji, že beru na vědomí poučení ohledně pravidel chování ve vězeňských zařízeních a zásad styku s klienty, které vyplývají ze specifických podmínek tohoto prostředí.

10.2.2 KODEX EKUMENICKÉ SPOLUPRÁCE

SLUŽEBNÝ KODEX EKUMENICKÉ SPOLUPRÁCE VDP

1. Církev působící v občanském sdružení Vězeňská duchovenská péče (VDP), resp. jejich pověřeni zástupci podílející se na zajišťování vězeňské duchovní péče, jsou si navzájem rovny, požívají stejných práv a povinností a dodržují pastorační zásady uvedené v kodexu.
 2. Církev jednotlivých denominací plně respektují vzájemné teologické i pastorační odlišnosti, aniž by si nárokovaly prosazování svých vlastních specifik na úkor druhých. O své víře a vlastní tradici svědčí a učí vhodným a nekonfliktním způsobem.
 3. Prostředí věznic proto nelze chápat jako území pro prosazování vlastních zájmů, ale jako prostor pro službu potřebným v duchu evangelia.
 4. Vězněná osoba je před Bohem svobodný člověk, spoluodpovědný za své rozhodování i jednání, který nesmí být nijak nucen ani k náboženským úkonům.
 5. Člen VDP:
 - plně uznává svobodu člověka, kterému přichází do vězení sloužit a zvěstovat evangelium;
 - respektuje jeho náboženské kořeny, tradici i zázemí, z nichž pochází;
 - podporuje kontinuitu jeho původní církevní tradice;
 - je-li již pokřtěn, uznává platnost tohoto křtu v jeho tradici.
 6. Spolupracuje přitom s ostatními církvemi a jejich zástupci působícími ve věznicích. Neomezuje je a nepřekáží jejich činnosti.
 7. Doprovází-li ve vězení člověka jiného vyznání, kontaktuje v případě potřeby duchovního jeho vlastní církve a dle možností s ním i spolupracuje.
 8. V případě konverze, kterou vězněná osoba touží vyjádřit křtem a vstupem do jiné křesťanské církve, konzultuje tuto skutečnost s místní skupinou, případně s vedením VDP.
- Poznámka: VV je toho názoru, že rozhodnutí ve věcech eminentně důležitých pro vězněnou osobu, je třeba pokud možno odkládat až na období po ukončení výkonu trestu.

Text přijal VV dne 20. 1. 2011

Text v tomto znění schválila členská schůze VDP dne 20. 3. 2013
jako závazný materiál podmiňující členství ve VDP

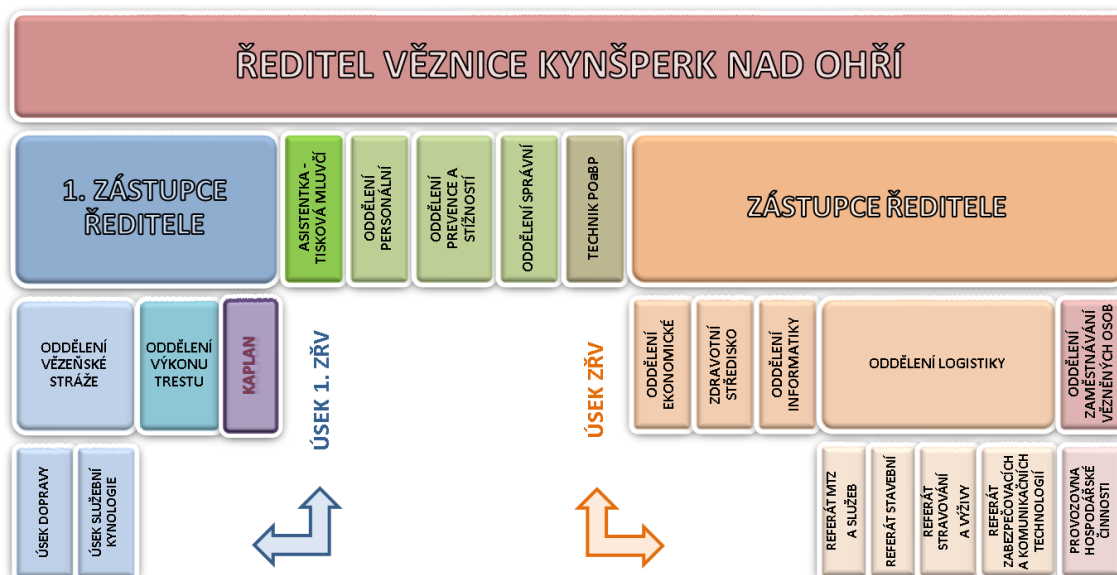
Vzor odznaku VDS:

Vzor nášivky VDS:

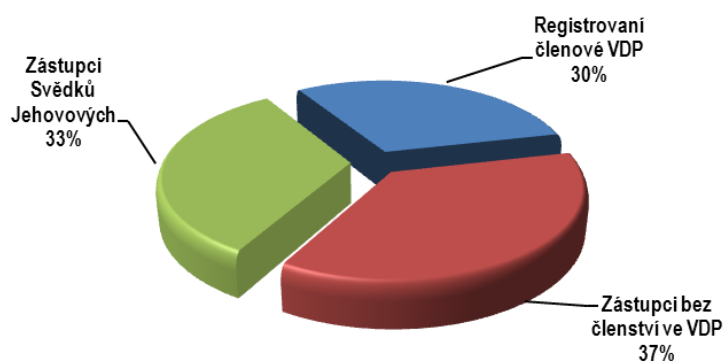
10.2.3 ORGANIZAČNÍ DIAGRAMY, STRUKTURY

Obr. č. I. - Organizační diagram Věznice Kynšperk nad Ohří (OJ)

Obr. č. II. – Organizační diagram OVT

Obr. č. III. - Poměr duchovních v rámci VDP

10.2.4 STATISTIKA

Dobrovolní duchovní	
Počet dobrovolných duchovních	234
- z toho NSSJ	77
- členů VDP	71
- ostatní	86
Průměrný počet hodin měsíčně, které dobrovolníci věnovali práci ve věznicích	1 089

Individuální práce	
Počet odsouzených, s nimiž kaplan systematicky pracuje	1 323
Počet individuálních rozhovorů delších 20 min.	15 011
Styk s propuštěnými	126
Práce s rodinami	70
Zprostředkování kontaktu s církevní obcí	67
Spolupráce kaplanů s pomáhajícími organizacemi:	16
- Nová Šance o. s. v deseti věznicích	10
- Charita	3
- Teen Challenge aj.	3

Skupinové aktivity	
Počet akcí (přednášky, bohoslužby, skupinové aktivity)	5 996
Celkový počet účastníků na akcích	40 881

Srovnání let 2011, 2012 a 2013 ve vybraných ukazatelích			
	2011	2012	2013
Počet individuálních rozhovorů	19 272	24 957	15 011
Počet akcí (přednášky, bohoslužby, skupinové aktivity)	nebylo podchyceno	5 554	5 996
Celkový počet účastníků na akcích	32 943	56 158	40 881

Zdroj: JAKUBALOVÁ, K. *Souhrnný přehled působení VDS, VDP a církví ve věznicích ČR za rok 2013*. 2014

10.3 SOCIOLOGICKÝ PRŮZKUM, VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKŮ

10.3.1 VZOR DOTAZNÍKU TYPU „A“

A DOTAZNÍK PRO ZAMĚSTNANCE ODDĚLENÍ VT/VV

dotaz č. obsah dotazu	výběr odpovědi
1. Pohlaví	<input type="text"/>
2. Věk	<input type="text"/> let
3. Jak dlouho jste zaměstnán/a u VS ČR?	<input type="text"/> (v rocích)
4. Vaše pracovní zařazení	<input type="text"/>
5. Vnímáte práci duchovního v rámci oddělení jako smysluplnou?	<input type="text"/>
6. Myslíte si, že by profese duchovního měla být externí? (tzn. ne v rámci „tabulek“ VS)	<input type="text"/>
7. Myslíte si, že se aktivit, spojených s činností duchovního účastní odsouzení z prospěchu?	<input type="text"/>
8. Kolik z celkového počtu odsouzených, kteří se těchto aktivit účastní, si myslíte, že tak činí?	<input type="text"/>
9. Obrací se na Vás duchovní s žádostí o spolupráci (např. při kulturních či sportovních akcích pro odsouzené apod.)? Spolupracujete?	<input type="text"/> <input type="text"/>
10. Obracíte se na duchovního s žádostí o spolupráci v rámci Vámi pořádaných akcí pro odsouzené? Spolupracuje?	<input type="text"/> <input type="text"/>

Výběr možností odpovědí:

ad otázka č. 4:

1. vychovatel
2. sociální pracovník
3. speciální pedagog
4. psycholog
5. vedoucí pracovník

ad otázky č. 5, 6 a 7:

1. ano
2. spíše ano
3. spíše ne
4. ne
5. nevím

ad otázka č. 8:

1. do 10%
2. od 11% do 25%
3. od 26% do 50%
4. od 51% do 75%
5. více než 76%

ad otázky č. 9 a 10:

1. nikdy
2. občas
3. velmi často (a rád)
4. z příkazu nadřízeného

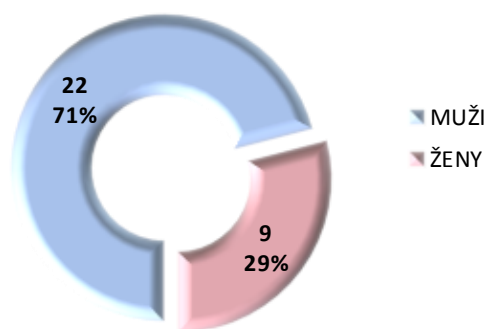
10.3.2 VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKŮ TYPU „A“

ZÁKLADNÍ STATISTICKÉ ÚDAJE

TABULKA 1.1 a GRAF 1.1 - SKLADBA RESPONDENTŮ DLE POHLAVÍ

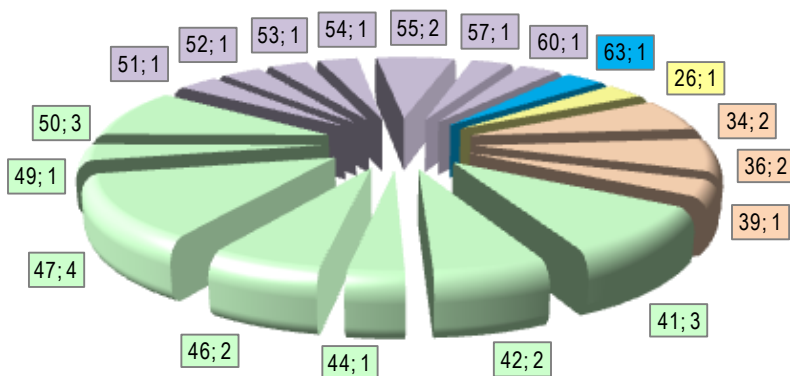
		(%)
POČET OSLOVENÝCH MUŽŮ	22	70,97%
POČET OSLOVENÝCH ŽEN	9	29,03%
CELKOVÝ POČET	31	100,00%

POČET / PROCENTUÁLNÍ ROZLOŽENÍ

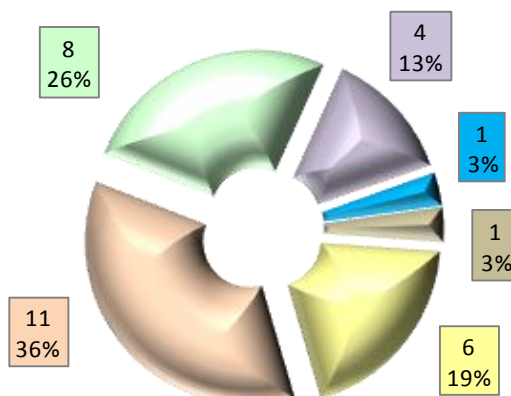
TABULKA 1.2 a GRAF 1.2 - ROZLOŽENÍ RESPONDENTŮ DLE VĚKU

do 30 let	1
od 31 do 40 let	5
od 41 do 50 let	16
od 51 do 60 let	8
víc než 61 let	1
Celkem	31

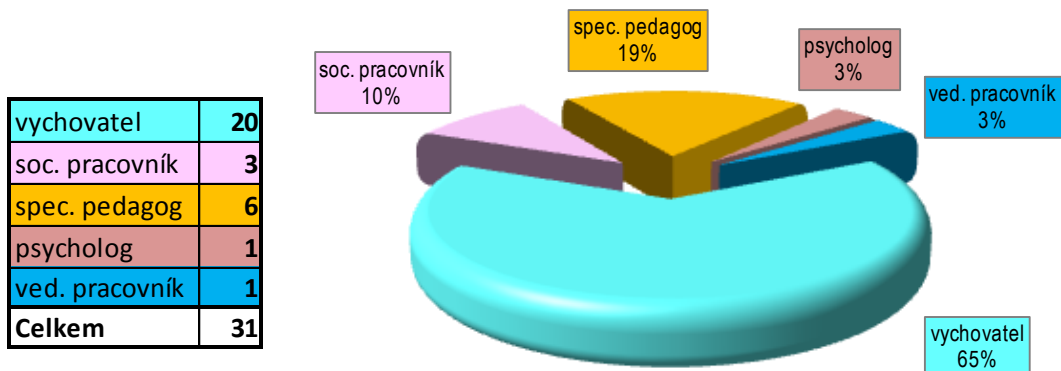

TABULKA 1.3 a GRAF 1.3 - ROZLOŽENÍ RESPONDENTŮ DLE DÉLKY ZAMĚŠTNÁNÍ

od 1 do 5 let	6
od 5 do 10 let	11
od 10 do 15 let	8
od 15 do 20 let	4
od 20 do 25 let	1
více než 25 let	1
Celkem	31

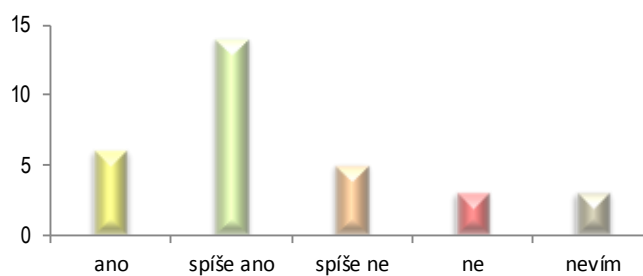
TABULKA 1.4 a GRAF 1.4 - ROZLOŽENÍ RESPONDENTŮ DLE PRACOVNÍHO ZAŘAZENÍ

ZHODNOCENÍ POSTAVENÍ DUCHOVNÍHO

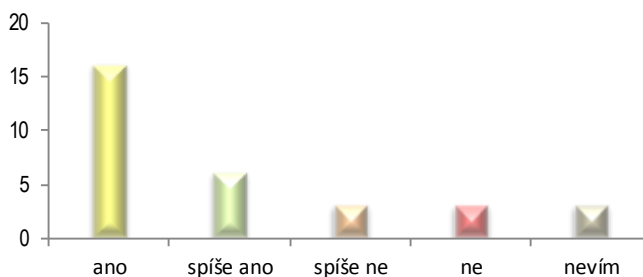
TABULKA 1.5 a GRAF 1.5 - SMYSLUPLNOST PRÁCE DUCHOVNÍHO VE VS ČR

		%
ano	6	19,4
spíše ano	14	45,2
spíše ne	5	16,1
ne	3	9,7
nevím	3	9,7
Celkem	31	

TABULKA 1.6 a GRAF 1.6 - DUCHOVNÍ JAKO EXTERNÍ SPECIALISTA?

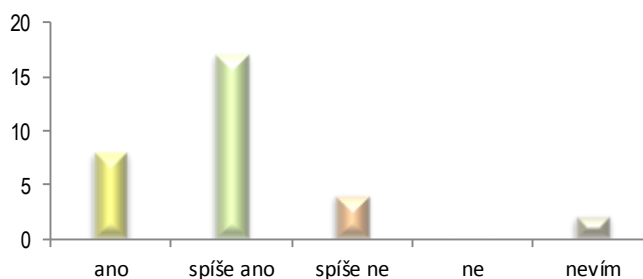
		%
ano	16	51,6
spíše ano	6	19,4
spíše ne	3	9,7
ne	3	9,7
nevím	3	9,7
Celkem	31	

ZHODNOCENÍ POSTOJE ODSOUZENÝCH VŮČI DUCHOVENSKÉ PÉČI

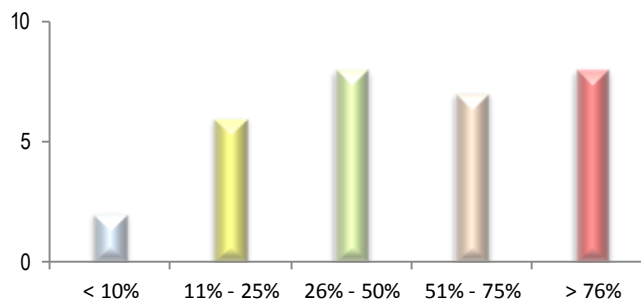
TABULKA 1.7 a GRAF 1.7 - AKTIVITA ODSOUZENÝCH SPÍŠE Z PROSPĚCHU?

		%
ano	8	25,8
spíše ano	17	54,8
spíše ne	4	12,9
ne	0	0,0
nevím	2	6,5
Celkem	31	

TABULKA 1.8 a GRAF 1.8 - PROCENTUÁLNÍ VYJÁDŘENÍ

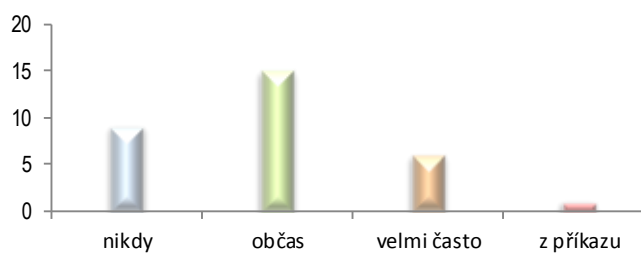
< 10%	2
11% - 25%	6
26% - 50%	8
51% - 75%	7
> 76%	8
Celkem	31

ZHODNOCENÍ SOUČINNOSTI S DUCHOVNÍM

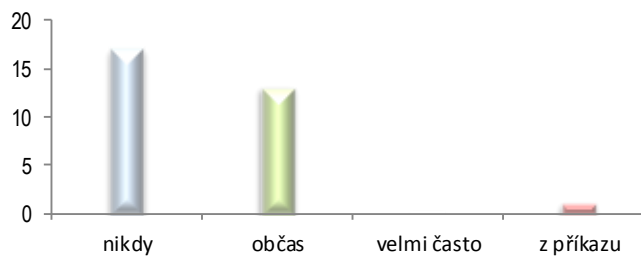
TABULKA 1.9 a GRAF 1.9 - SPOLUPRÁCE DUCHOVNÍ → ZAMĚSTNANEC

nikdy	9
občas	15
velmi často	6
z příkazu	1
Celkem	31

TABULKA 1.10 a GRAF 1.10 - SPOLUPRÁCE ZAMĚSTNANEC → DUCHOVNÍ

nikdy	17
občas	13
velmi často	0
z příkazu	1
Celkem	31

10.3.3 VZOR DOTAZNÍKU TYPU „B“

B DOTAZNÍK PRO ZAMĚSTNANCE DUCHOVENSKÉ SLUŽBY

dotaz č. obsah dotazu	výběr odpovědi
1. Pohlaví	<input type="text"/>
2. Věk	<input type="text"/> let
3. Jak dlouho jste činný/á ve službách VS ČR?	<input type="text"/> (v rocích)
4. Vykonával/a jste tuto činnost v rámci VS jako dobrovolník předtím? Jak dlouho?	<input type="text"/> (v rocích)
5. Jakou církev „zastupujete“?	<input type="text"/> (ve zkr.)
6. Kolik z Vašich svěřenců se účastní Vašich aktivit: a. v rámci svého vyznání (jsou aktivními "hledajícími")?	<input type="text"/>
b. z „prospěchu“?	<input type="text"/>
c. z jiných důvodů?	<input type="text"/>
7. Kolik z Vašich svěřenců se účastní Vašich aktivit: a. pravidelně - denně	<input type="text"/>
b. pravidelně - týdně	<input type="text"/>
c. nepravidelně	<input type="text"/>
8. Vnímáte Vaši práci pro odsouzené jako přínosnou?	<input type="text"/>
9. Cítíte podporu Vaší práce ze strany vedení věznice?	<input type="text"/>
10. Jak byste ohodnotil/a spolupráci s níže uvedenými profesemi OVT (OW) (hodnoťte převažující dojem)	
a. vychovatel/vychovatelka	<input type="text"/>
b. speciální pedagog/pedagožka	<input type="text"/>
c. sociální pracovník/pracovnice	<input type="text"/>
d. psycholog/psycholožka	<input type="text"/>
e. referent/referentka	<input type="text"/>
f. vedení oddělení	<input type="text"/>

10.3.4 VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKŮ TYPU „B“

Kaplanovi Věznice Kynšperk nad Ohří je 60 let, 6,5 roku činný ve službách VS ČR, 6 let jako dobrovolník. Je římskokatolického vyznání. Rozložení váhy odpovědí:

ad otázka č. 6: 60 / 40 / 20

ad otázka č. 7: 20-40 / 60 / 100-160

ad otázka č. 8: ano

ad otázka č. 9: ano

Vyhodnocení otázky č. 10 v kontextu zachování jistého „dekora anonymity“: kaplan hodnotí spolupráci s ostatními zaměstnanci OVT jako dobrou až výbornou.

10.3.5 VZOR DOTAZNÍKU TYPU „C“

C DOTAZNÍK PRO ODSOUZENÉ, NAVŠTĚVUJÍCÍ DUCHOVNÍ AKTIVITY

dotaz č. obsah dotazu	výběr odpovědi
1. Pohlaví	muž žena
2. Věk	<input type="text"/> let
3. Délka trestu	<input type="text"/> (v měs.)
4. Byl/a jste již v minulosti trestaný/á?	ano ne
Kolikrát?	<input type="text"/>
5. Myslíte, že jste věřící?	ano ne
Případně, že ano, k jaké formě víry se hlásíte?	<input type="text"/> (ve zkratce)
6. Bylo tomu tak i před nástupem VT?	ano ne
7. Vaše účast v rámci setkání s duchovním/duchovní je:	
- aktivní	1
- částečně aktivní	2
- pasivní	3
8. Jakou známkou byste oznámkoval/a činnost duchovního/duchovní?	<input type="text"/>
9. Využil/a jste možnosti zpovědi?	ano ne
Pokud ano, uveďte důvod:	
- jen tak z plezíru, ze zvědavosti?	1
- k psychické, či duševní úlevě?	2
- k vyřešení Vašich problémů, souvisejících s činy, pro něž jste ve VT?	3
- z důvodů, které nechcete specifikovat?	4
10. jak byste seřadil/a uvedené profese VS dle míry důležitosti pro Vás	
- vychovatel/vychovatelka	<input type="text"/>
- speciální pedagog/pedagožka	<input type="text"/>
- sociální pracovník/pracovnice	<input type="text"/>
- psycholog/psycholožka	<input type="text"/>
- duchovní	<input type="text"/>

Výběr možností odpovědí:

ad otázka č. 5:

1. ŘKC (Římskokatolická církev)
2. ČCE (Českokobratrská církev evangelická)
3. PC (Pravoslavná církev)
4. SVÁ (Křesťan bez konkrétní orientace)
5. – (Hledající - bez vyznání)

ad otázka č. 7:

1. aktivní
2. částečně aktivní
3. pasivní

ad otázka č. 9:

1. jen tak z plezíru, ze zvědavosti
2. k psychické, či duševní úlevě
3. k vyřešení vlastních problémů
4. z důvodů, které nechci specifikovat

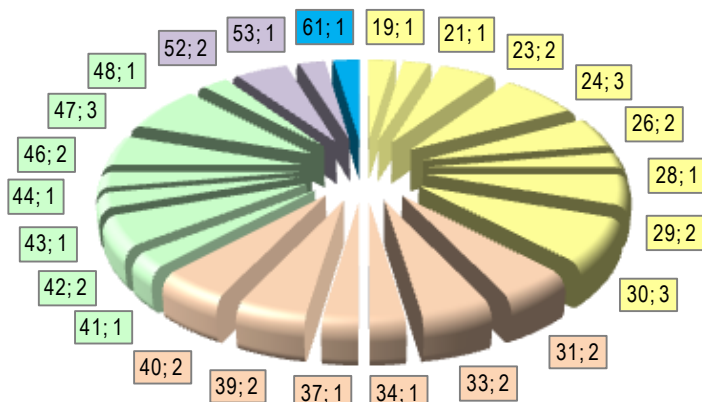
10.3.6 VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKŮ TYPU „C“

ZÁKLADNÍ STATISTICKÉ ÚDAJE

Cílová skupina: odsouzení Oddílu pro věřící a hledající vězně / celkový počet: 40 mužů

TABULKA 2.1 a GRAF 2.1 - ROZLOŽENÍ RESPONDENTŮ DLE VĚKU

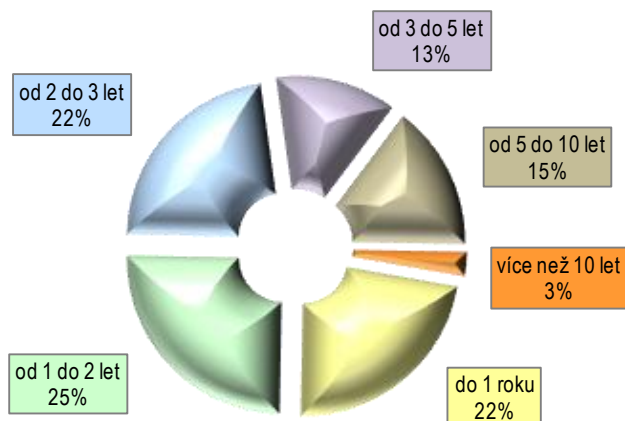
do 30 let	15
od 31 do 40 let	10
od 41 do 50 let	11
od 51 do 60 let	3
víc než 61 let	1
Celkem	40

TABULKA 2.2 a GRAF 2.2 - ROZLOŽENÍ RESPONDENTŮ DLE DÉLKY TRESTU

do 1 roku	9
od 1 do 2 let	10
od 2 do 3 let	9
od 3 do 5 let	5
od 5 do 10 let	6
více než 10 let	1
Celkem	40

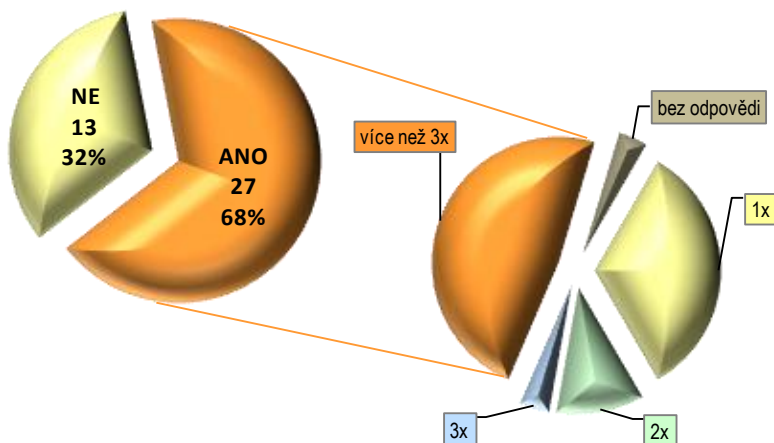
Min. (v měs.)	4
Max. (v měs.)	144

TABULKA 2.3 a GRAF 2.3 - OPAKOVANÝ TREST? POKOLIKÁTÉ?

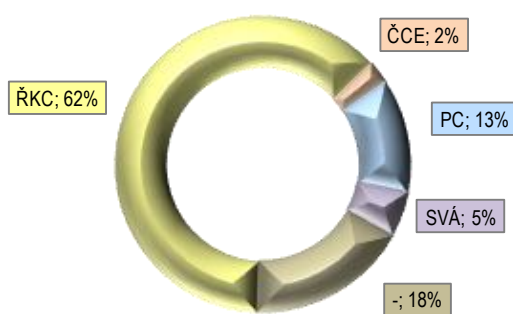
NE	13
ANO	27
Celkem	40

1x	9
2x	3
3x	1
více než 3x	13
bez odpovědi	1
Celkem	27

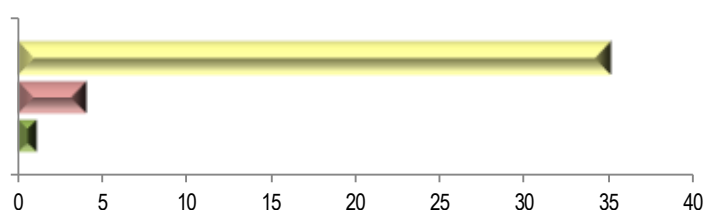
TABULKA 2.4 a GRAF 2.4 - ROZLOŽENÍ RESPONDENTŮ DLE VYZNÁNÍ

Římskokatolická církev	25
Československá církev evangelická	1
Pravoslavná církev	5
Křesťan bez konkrétní orientace	2
Hledající - bez vyznání	7
Celkem	40

TABULKA 2.5 a GRAF 2.5 - VĚŘÍ PŘED NÁSTUPEM VT?

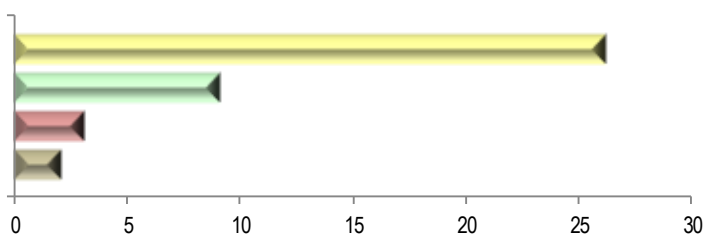
ANO	35
NE	4
bez odpovědi	1
Celkem	40

ZHDNOCENÍ ČINNOSTI ODDÍLU PRO VĚŘÍCI A HLEDAJÍCÍ VĚZNĚ (ODSOUZENÝMI)

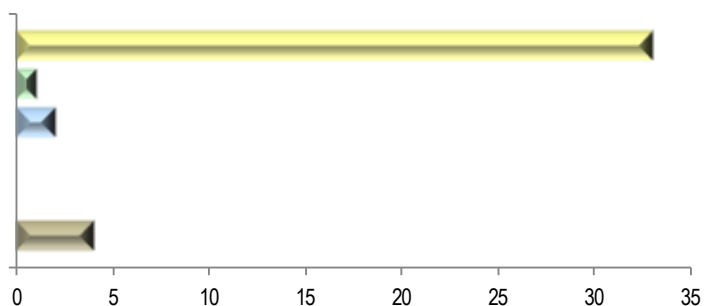
TABULKA 2.6 a GRAF 2.6 - AKTIVITA

AKTIVNÍ	26
ČÁST. AKTIVNÍ	9
PASIVNÍ	3
bez odpovědi	2
Celkem	40

TABULKA 2.7 a GRAF 2.7 - "ZNÁMKA" DUCHOVNÍHO

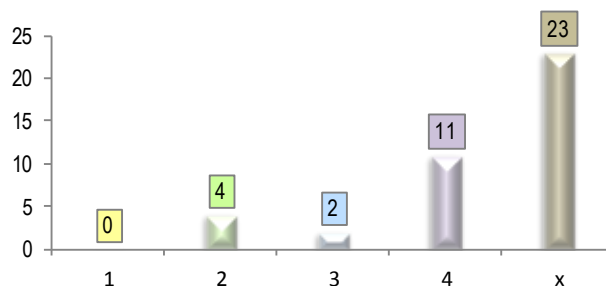
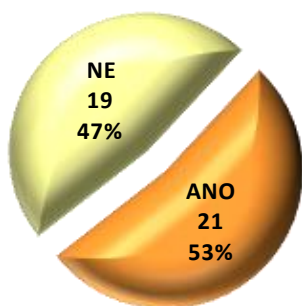
1	33
2	1
3	2
4	0
5	0
x	4
Celkem	40

TABULKA 2.8 a GRAF 2.8 - VYUŽITÍ ZPOVĚDI / DŮVOD?

NE	19
ANO	21
Celkem	40

1	jen tak z plezíru, ze zvědavosti	0
2	k psychické, či duševní úlevě	4
3	k vyřešení vlastních problémů	2
4	z důvodu, které nechci specifikovat	11
x	bez odpovědi	23
	Σ	40

TABULKA 2.9 a GRAF 2.9 - "ZNÁMKOVÁNÍ" VÁHY PROFESÍ

známka / počet	1	2	3	4	5
vychovatel/vychovatelka	3	18	5	1	11
speciální pedagog/pedagožka	3	8	18	3	6
sociální pracovník/pracovnice	0	3	8	20	7
psycholog/psycholožka	3	6	5	11	13
duchovní	29	3	2	3	1

	x
nehodnoceno	2
	2
	2
	2
	2

	Σ
celkem	40
	40
	40
	40
	40

